

Heraldica Moldaviae

II

CHIȘINĂU

MUZEUL
NAȚIONAL DE ISTORIE
A MOLDOVEI

SOCIETATEA DE GENEALOGIE,
HERALDICĂ ȘI ARHIVISTICĂ
„PAUL GORE”

Heraldica Moldaviae

I

2018

CHIȘINĂU , 2019

Colegiul de redacție:

Silviu Andrieș-Tabac, doctor în istorie, redactor-șef

Ana Boldureanu, doctor în istorie, secretar de redacție

Sorin Iftimi (Iași), doctor în istorie

Tudor-Radu Tiron (București), doctor în istorie

Mariana Șlapac, doctor habilitat în studiul artelor, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei

Recomandat pentru publicare de Consiliul științific al Muzeului Național de Istorie a Moldovei

Heraldica Moldaviae: [în vol.] / Muzeul Naț. de Istorie a Moldovei, Societatea de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore”; col. red.: Silviu Andrieș-Tabac (red.-șef) [et al.]. – Chișinău: S. n., 2019 (Tipogr. „Bons Offices”) – . – ISBN 978-9975-87-449-6.

[Vol.] 1. – 2018. – 132 p. – Referințe bibliogr. în subsol. – 100 ex. – ISBN 978-9975-87-450-2. 929.6(478+498)(082)

H 50

Redactor: Vlad Pohilă

Design: Petru Strîmbeanu

Sumar

Cuvânt-înainte	5
Eugen SAVA	
Simpozioanele de heraldică ale Societății de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore”	7
Silviu ANDRIEȘ-TABAC	
Despre steagul lui Ștefan cel Mare purtat în ziua de 12 septembrie 1485 la Colomeea în cadrul ceremoniei de depunere a omagiului de vasalitate față de regele Poloniei Cazimir IV Jagiełło	21
Silviu ANDRIEȘ-TABAC	
Apotropaioane din cetățile Țării Moldovei	75
Mariana ȘLAPAC	
Câteva sigilii ecleziastice din Basarabia	89
Adelaida CHIROȘCA	
O distincție românească efemeră: Medalia „Pentru Vitejie” (1953-1958)	99
Tudor-Radu TIRON	
Instituirea sistemului distincțiilor de stat ale Republicii Moldova	113
Nicolae SCHIȚCO	
Noile monede metalice circulatorii din Republica Moldova	123
Corneliu MELNIC	

Cuvânt-înainte

Aportul științelor istorice auxiliare în cunoașterea procesului istoric este binecunoscut și apreciat de specialiștii în toate epocile. Un pergament, un sigiliu, o monedă, o stemă, o greutate de măsură, o denumire, o fotografie etc., odată descifrate și interpretate, contribuie documentar la întregirea tabloului vieții politice, economice, sociale sau culturale ale societății care le-a produs și utilizat. Or, numărul specialiștilor în paleografie, sigilografie, heraldică, numismatică, onomastică istorică, metrologie istorică, cronologie istorică și alte științe istorice auxiliare în ultimele decenii este în scădere, istoricii preferând tot mai mult istoria politică, economică sau culturală generală și de sinteză. În aceste condiții, sarcina publicării oricăror contribuții în domeniul științelor auxiliare apare foarte importantă pentru toate instituțiile în care se scrie istoria națională sau universală.

Muzeul Național de Istorie a Moldovei este una dintre aceste instituții, în care grija pentru păstrarea și valorificarea patrimoniului național este o prioritate permanentă. În anul când celebrăm aniversarea a 35-a de la înființarea muzeului nostru, am găsit de cuviință să susținem inițiativa editării unei noi publicații seriale, specializate în domeniul heraldicii, înțelegând heraldica în sensul ei larg, adică cuprinzând și vexilologia, sigilografia, imnologia politică, faleristica, uniformistica și alte științe tangente. Sub acest generic ales prin sondaj – „Heraldica Moldaviae” – se vor publica studii, articole, note și comunicări, cronici și recenzii în toate aceste domenii, cu precădere atingătoare de teritoriul și depozitele de patrimoniu ale Republicii Moldova, dar nu numai.

În acest prim volum al seriei, au fost adunate câteva contribuții nepublicate anterior care se datorează simpozioanelor de heraldică, organizate la Chișinău începând cu anul 2003 de către Societatea de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore” în parteneriat fidel cu muzeul nostru, dar și cu alte instituții și societăți științifice din Republica Moldova și România. Aceste simpozioane au devenit deja o tradiție și sunt un centru de atracție pentru cei pasionați de heraldică și științele înrudite și conexe.

Presupunem că această nouă publicație va avea o periodicitate anuală sau bianuală, în funcție de acumularea materialelor în portofoliul redacției și de posibilitățile financiare reale. Sperăm în același timp că ea va deveni o publicație căutată și apreciată în mediile științifice autohtone și străine, dar și printre studenți, colecționari și publicul larg, și îi dorim o viață cât mai lungă.

Dr. hab. Eugen SAVA,
Director general al
Muzeului Național de Istorie a Moldovei

Simpozioanele de heraldică ale Societății de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore”

Silviu ANDRIEȘ-TABAC

Simpozioanele de heraldică de la Chișinău, având ca organizator principal Societatea de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore”, s-au născut din necesitatea practică de cooperare științifică în domeniul științelor istorice auxiliare – heraldică, sigilografie, numismatică etc. – a unor cercuri de cercetători de la Chișinău și București, care din punct de vedere științific și/sau instituțional oscilau în jurul Muzeului Național de Istorie a Moldovei din Chișinău și, respectiv, al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București. Această cooperare născuse anterior un șir de simpozioane similare de numismatică, a căror primă ediție, dedicată împlinirii a patru secole de la prima unire a românilor sub Mihai Voievod Viteazul, s-a desfășurat la Chișinău în zilele de 28-30 mai 2000. Începând cu anul 2003, acești cercetători au început să se întâlnească la Chișinău de cel puțin două ori pe an, la simpozionul de numismatică și la cel de heraldică, primele ediții fiind sprijinite logistic de Fundația Culturală „Onisifor și Octavian Ghibu” din România, al cărei ajutor la începuturi a fost de mare folos practic. În timp, la aceste întruniri au aderat reprezentanți ai practic tuturor organismelor științifice instituționalizate sau obștești în domeniul științelor istorice de la Chișinău, dar și de la instituții și societăți-surori din România.

Scopul principal al simpozioanelor de heraldică a constat în promovarea cercetărilor în domeniul heraldicii, sigilografiei, vexilologiei, faleristicii, științelor înrudite și conexe. Participarea era și rămâne și azi condiționată de prezentarea unor comunicări axate pe punerea în circuitul științific a unor surse istorice noi sau recent descoperite ori pe reinterpretarea surselor deja cunoscute în lumina noilor descoperiri și unghiuri de vedere ale istoriografiei naționale și străine. Simpozioanele erau însoțite și de alte acțiuni ca lansări de carte, excursii, ateliere etc., contribuind la crearea unor relații colegiale foarte apropiate între participanți și facilitând schimbul nestingherit de idei și informații.

Publicarea destul de sincronă a comunicărilor prezentate la primele simpozioane de heraldică (ca și de la cele de numismatică, de altfel) s-a datorat eforturilor intelectuale ale colegilor de la Institutul „Vasile Pârvan”, însuflețiți de neobositul numismat, dr. Eugen Nicolae, și sprijinului financiar al Fundației „Ghibu”. Ulterior, autorii comunicărilor au fost cei care s-au îngrijit de publicarea/nepublicarea propriilor materiale.

În cele ce urmează ne-am propus să alcătuim un indice al tuturor comunicărilor prezentate la cele 12 simpozioane de heraldică, cu arătarea sorții fiecărei contribuții din punctul de vedere al publicării. În viziunea noastră acest indice trebuie să servească drept

instrument de lucru pentru cercetătorii interesați de mișcarea heraldică de la Chișinău, dar și drept imbold pentru autori în vederea publicării materialelor ce încă nu au văzut lumina tiparului.

Indicele are o structură cronologică. Pentru fiecare simpozion se arată data și locul desfășurării, organizatorii, precum și comunicările care au fost prezentate. Autorii sunt trecuți cu titlurile și afilierea instituțională pe care o aveau și au anunțat-o la momentul desfășurării simpozionului respectiv, fără a fi actualizate. Instituțiile și societățile științifice sunt abreviate, lista cu descifrarea acestor abrevieri regăsindu-se la sfârșitul indicelui. După trecerea în revistă a fiecărei comunicări se arată dacă aceasta a fost sau nu publicată, cele publicate fiind însoțite de descrierea bibliografică completă.

Înainte de trecerea la indicele propriu-zis, aducem mulțumiri tuturor colegilor care au participat la simpozioanele noastre de heraldică și care au contribuit la stabilirea acestui indice. De asemenea, ne exprimăm toată recunoștința față de colegii de la Muzeul Național de Istorie a Moldovei care au determinat alcătuirea acestui indice, dar și publicarea prezentului volum în forma dată – dr. hab. Eugen Sava, dr. hab. Elena Ploșniță, dr. Ana Boldureanu, dr. Aurel Zanoci.

* * *

Simpozionul „Heraldica moldovenească. Noi cercetări și contribuții” [I Simpozion de Heraldică],

CHIȘINĂU, MNIM, 22 MAI 2003.

ORGANIZATORI: SPG, FCG, MNIM.

1. Dr. Eugen NICOLAE (IAB), *O enigma a numismaticii basarabene: piesele de cupru ale Șehr al-Djedid*

Publicat: Eugen Nicolae, *Monedele de cupru bătute în Orașul Nou (Șehr al-cedid)*, în *Simpozion de Numismatică, dedicat împlinirii a 125 de ani de la proclamarea Independenței României, Chișinău, 24-26 septembrie 2002. Comunicări, studii și note*, București, 2003, p. 167-179.

2. Mihai CIOCANU (SAA), *Un tipar sigilar de la muntele Athos*

Publicat: Mihai Ciocanu, *O matrice sigilară a Mănăstirii Xenofon de la Muntele Athos*, în *Simpozion de numismatică dedicat centenarului Societății Numismatice Române (1903-2003)*, Chișinău, 26-28 noiembrie 2003. *Comunicări, studii și note*, București, 2005, p. 169-171.

3. Dr. Sergius CIOCANU (MC), *Considerații asupra sigiliilor Serdăriei de Lăpușna-Orhei*

Publicat: Sergius Ciocanu, *Considerații privind stemele medievale ale ținuturilor Lăpușna și Orhei în lumina sigiliilor Serdăriei Orheiului*, în *Simpozion de numismatică dedicat centenarului Societății Numismatice Române (1903-2003)*, Chișinău, 26-28 noiembrie 2003. *Comunicări, studii și note*, București, 2005, p. 189-191.

4. Adelaida CHIROȘCA (MNIM), *Sigilii ecleziastice în colecția Muzeului Național de Istorie a Moldovei*

Publicat: Adelaida Chiroșca, *Sigilii ecleziastice din colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei*, în *Simpozion de numismatică dedicat centenarului Societății Numismatice Române (1993-2003)*. Chișinău, 26-28 noiembrie 2003. *Comunicări, studii și note*, București, 2005, p. 235-238; Eadem, *Matrice sigilare din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Moldovei*, în *Studii de muzeologie*, vol. II, dedicat aniversării a XXX-a a Muzeului Național de Istorie, Chișinău, 2013, p. 119-149: il.

5. Constantin BOGATOV (CNH), *Steme teritoriale moldovenești pe insigne emise la Chișinău*. Nepublicat.

6. Dr. Silviu TABAC (ISA), *Stemele și drapelele satelor Vârnița și Zaim*

Publicat: Silviu Andrieș-Tabac, *Stemele și drapelele satelor Vârnița și Zaim*, în *Simpozion de numismatică dedicat centenarului Societății Numismatice Române (1993-2003)*. Chișinău, 26-28 noiembrie 2003. *Comunicări, studii și note*, București, 2005, p. 205-211: 4 fig.

Simpozionul „Noi cercetări de heraldică și numismatică” [Al II-lea Simpozion de Heraldică],

CHIȘINĂU, MNIM, 31 MAI 2004.

ORGANIZATORI: SPG, FCG, MNIM, IAB.

1. Theodor ISVORANU (IAB), *Observații preliminare asupra tezaurului de monede geto-dacice descoperit în așezarea de la Cârломănești, jud. Buzău (sec. I a. Chr.)*

Publicat: Th. Isvoranu, M. Babeș, E. M. Constantinescu, *Tezaurul monetar geto-dacic din așezarea de la Cârломănești*, în „*Studii și cercetări de numismatică*”, s.n., nr. 1 (13), 2010, București, 2011, p. 7-34.

2. Mihai DIMA (IMC), *Un nou tezaur monetar de la mijlocul secolului al III-lea p. Chr. descoperit în Dobrogea*

Publicat: Mihai Dima, *Un nou tezaur de la mijlocul sec. III p. Chr. descoperit în Dobrogea*, în *Simpozion de numismatică dedicat centenarului Societății Numismatice Române (1903-2003)*, Chișinău, 26-28 noiembrie 2003. *Comunicări, studii și note*, București, 2005, p. 35-50.

3. Dr. Eugen NICOLAE (IAB), *Țamgalele de pe monedele de tip Costești-Gârla (secolul XIV)*

Publicat: Eugen Nicolae, *Monedele de tip Costești-Gârla*, în *Simpozion de Numismatică, dedicat Centenarului Societății Numismatice Române (1903-2003)*, Chișinău, 26-28 noiembrie 2003. *Comunicări, studii și note*, București, 2005, p. 89-104.

4. Aurel VÎLCU (IMC), *Emisiunile monetare ale Țării Românești din timpul lui Vladislav al II-lea*. Nepublicat.

5. Adelaida CHIROȘCA (MNIM), *Două sigilii ecleziastice moderne dintr-o colecție particulară din Chișinău*. Nepublicat.

6. Mihai CIOCANU (SAA), *Un caiet cu încercări heraldice ale pictoriței Elisabeth Ivanovsky*. Nepublicat.

7. Dr. Constantin CIOBANU (AFMC), *Heraldica în emisiunile poștale ale Republicii Moldova*. Nepublicat.

8. Dr. Silviu TABAC (ISA), *Stemele și drapelele orașelor Briceni, Căușeni, Durlești și Ocnîța*
Publicat: Silviu Andrieș-Tabac, *Stemele și drapelele orașelor Briceni, Căușeni, Durlești și Ocnîța*, în „*Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*”, s.n., *Istorie*, LXI (2015), p. 609-620.

Heraldică și numismatică: cercetări interferente [Al III-lea Simpozion de Heraldică],

CHIȘINĂU, MNIM, 27 MAI 2005.

ORGANIZATORI: SPG, MNIM, IAB, FCG.

1. Virgil IONIȚĂ (SNR), Steluța GRAMATICU (MB), *Atelierul monetar de la Callatis în vremea lui Nero*. Nepublicat.

2. Mihai DIMA (MBNR), *Monedele descoperite la bazilica episcopală de la Histria*
Publicat: Gheorghe Poenaru Bordea, Mihai Dima, *Les monnaies*, în Alexandru Suceveanu, *Histria XIII, La basilique épiscopale*, București, 2007. S-a publicat doar catalogul monedelor, fără comentariu.

3. Theodor ISVORANU (IAB), *Monede antice descoperite în zona Mitoc și împrejurimi, raionul Orhei*. Nepublicat.

4. Dr. Eugen NICOLAE (IAB), *Șahii falși descoperiți în Ciocâltești și împrejurimi, raionul Orhei*. Nepublicat.

5. Aurel VÎLCU (IAB), *Monede de aur din colecția Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”*
Informația a fost cuprinsă în volumul: Aurel Vîlcu, Theodor Isvoranu, Eugen Nicolae, *Les monnaies d’or de l’Institut d’Archéologie de Bucarest*, Wetteren, 2006.

6. Dr. Gheorghe POSTICĂ (ULIM), *Monede de aur din tezaurul de la Seliște, raionul Orhei (sec. XVI)*. Nepublicat.

7. Mihai CIOCANU (SAA), *Trei sigilii atribuite lui B. P. Hasdeu*. Nepublicat.

8. Dr. Silviu TABAC (ISA), *Primele steme și drapele raionale din Republica Moldova*
Informația inclusă în volumul: Silviu Andrieș-Tabac, *Stemele și drapelele raioanelor Republicii Moldova*, Chișinău: Muzeul Național de Istorie a Moldovei, 2018.

Al IV-lea Simpozion de Heraldică,

CHIȘINĂU, MNAIM, 31 MAI 2006.

ORGANIZATORI: SPG, MNAIM, IAB, FCG.

1. Aurel VÎLCU (IAB), *Falsuri moderne după monede grecești de aur din colecția Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”*

Informația a fost cuprinsă în volumul: Aurel Vîlcu, Theodor Isvoranu, Eugen Nicolae, *Les monnaies d’or de l’Institut d’Archéologie de Bucarest*, Wetteren, 2006.

2. Mihai DIMA (MBNR), Dan ILIE (MBNR), *Tezaurul de monede de tip Koson de la Târșea, jud. Hunedoara. Lotul păstrat la Banca Națională a României*

Publicat: Mihai Dima, Dan Ilie, *Tezaurul de monede de tip Koson descoperit la Târșea, com. Boșorod, jud. Hunedoara. Lotul păstrat la Banca Națională a României*, în *Simpozion de Numismatică, organizat cu ocazia comemorării Sfântului Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1504-2004)*, Chișinău, 29 septembrie – 2 octombrie 2004. *Comunicări, studii și note*, București, 2007, p. 35-66.

3. Theodor ISVORANU (IAB), *Monede de aur de la Traian din colecția Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”*

Publicat: Aurel Vîlcu, Theodor Isvoranu, Eugen Nicolae, *Les monnaies d’or de l’Institut d’Archéologie de Bucarest*, Wetteren, 2006, p. 21-22, 85-96.

4. Dr. Eugen NICOLAE (IAB), *Monede contramarcate din sec. XIV-XV descoperite în Republica Moldova*

Informația utilizată în volumul: *Moneda în Republica Moldova*, coord. Ana Boldureanu și Eugen Nicolae, Chișinău, 2015, p. 128, 136-137, 141-142, 170-171, 174-175.

5. Virgil IONIȚĂ (SNR), *Atanasie Usinevici despre Orheiul Vechi (o scrisoare adresată Societății Numismatice Române în 1933)*. Nepublicat.

6. Sergiu POPOVICI (USM), *Simbolul crucii pe moneda Țării Moldovei (1377-1527)*. Nepublicat.

7. Mihai CIOCANU (SAA), *Un inel sigilar boieresc descoperit în satul Luncușoara, comuna Udești, județul Suceava*. Nepublicat.

8. Dr. Varvara BUZILĂ (MNEIN), *Motive heraldice în ornamentica populară*. Nepublicat.

9. Maria CIOCANU (MNEIN), *Busuiocul, o plantă-simbol*

Publicat: Maria Ciocanu, *Semnificația busuiocului în cultura populară*, în „*Buletinul științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală*”, Chișinău, nr. 1 (14), Chișinău, 2004, p. 93-103.

10. Adelaida CHIROȘCA (MNAIM), *Drapelul Păcii elaborat de Nicolai Roerich*. Nepublicat.

11. Dr. Silviu TABAC (ISA), *Stema și drapelul municipiului Bălți*

Publicat: Silviu Andrieș-Tabac, *Heraldica orașului și județului Bălți*, în „*Cercetări numismatice*”, VIII, București, 2002, p. 487-494: 9 il.; studiu republicat lărgit, revăzut și completat:

în Silviu Andrieș-Tabac, *Introducere în heraldică. Noțiuni generale și întregiri la armorialul teritorial românesc*, București: Editura Universității din București: 2008, p. 117-127.

Al V-lea Simpozion de Heraldică, dedicat aniversării a X-a de la fondarea Societății de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore”,

CHIȘINĂU, MNAIM, 12 OCTOMBRIE 2007.

ORGANIZATORI: SPG, MNAIM, IPC, IAB.

1. Theodor ISVORANU (IAB), Antoniu POPESCU (SNR), *O monedă provincială rară din timpul lui Marcus Aurelius descoperită în Dobrogea*

Publicat: Theodor Isvoranu, Antoniu Popescu, *An uncommon issue of Marcus Aurelius from Asia Minor*, în *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos*, Călărași, XXVI, 2008 (Numismatică), Călărași, 2008, p. 63-65.

2. Dr. Svetlana REABȚEVA (IPC), *Cu privire la cerceii-lunule bizantini din secolele VI-VII*

Publicat: С.С. Рябцева, *Об одном типе византийских украшений VI-VII вв.*, în vol.: *Европейская Сарматия: сборник, посвященный Марку Борисовичу Шукину. По материалам конференции, проведенной в рамках XIV чтений памяти Анны Мачинской, Старая Ладога, 26-27 декабря 2009 г.*, отв. ред. Д.А. Мачинский, Санкт-Петербург: Нестор-История, 2011, с. 332-339.

3. Dr. Eugen NICOLAE (IAB), *Observații asupra unor contramărci tătărești atestate în descoperiri monetare din Republica Moldova*

Informația utilizată în volumul: *Moneda în Republica Moldova*, coord. Ana Boldureanu și Eugen Nicolae, Chișinău, 2015, p. 128, 136-137, 141-142, 170-171, 174-175.

4. Dr. hab. Mariana ȘLAPAC (AȘM), *Simbolurile ienicerilor în cetățile Moldovei*

Publicat: Mariana Șlapac, *Simbolurile ienicerilor în cetățile Moldovei*, în „Arta”, 2008, Chișinău, 2008, p. 39-50.

5. Aurel VÎLCU (IAB), *Specula cu monedă în Țările Române la sfârșitul secolului al XVIII-lea*. Nerepublicat.

6. Sergiu BACALOV (IISD), *Contribuții la genealogia familiei Stamati-Ciurea*

Publicat parțial în monografia: Sergiu Bacalov, *Boierimea Țării Moldovei la mijlocul sec. al XVII-lea – începutul sec. al XVIII-lea (studiu istorico-genealogic)*, Chișinău: Tipografia CEP USM, 2012, Compartimentul IV.2. *Împământinirea boierimii alogene în Țara Moldovei. Cazul neamului Stămățeștilor*, p. 346-377.

7. Dr. Georgeta FILITTI (INMER), *Ion BUȚDUGAN, poet și om politic: întregiri documentare*. Nerepublicat.

8. Liliana NICORICI (IPC), *Aplicarea mărcii legate de control asupra articolelor de giuvaergerie în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească în anii 1945-1972*. Nerepublicat.

9. Dr. Ion DUMINICA (IPC), *Simbolistica romilor din Estul Europei*

Publicat: Ion Duminica, *Simbolistica tradițională a romilor europeni în perioada contemporană (I)*, în „*Buletinul Științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală*”, s.n., nr. 11 (24). Fascicula Etnografie și Muzeologie, Chișinău, 2009, p. 149-163; (II), în *Ibidem*, nr. 13 (26). Fascicula Etnografie și Muzeologie, Chișinău, 2010, p. 154-164.

10. Dr. Silviu TABAC (IPC), *Drapelul național al găgăuzilor din Republica Moldova*.
Nepublicat.

Al VI-lea Simpozion de Heraldică,

CHIȘINĂU, MNEIN, 5 DECEMBRIE 2008.

ORGANIZATORI: SPG, MNEIN.

1. Dr. hab. Irina CONDREA (USM), *Bestiarul simbolic în „Istoria ieroglică” de Dimitrie Cantemir*

Publicat: Irina Condrea, *Repere semiotice în analiza numelor de personaje din „Istoria ieroglică” de Dimitrie Cantemir*, în „*Revista de istorie a Moldovei*”, 2008, nr. 4, p. 171-175.

2. Dr. Victor ȚVIRCUN (UPSICC), *Boierimea moldovenească în cadrul nobilimii ruse*.

Publicat: В. И. Цвиркун, *Пути формирования молдавских родов русского дворянства в XVIII веке*, în *Историческое пространство. Проблемы истории стран СНГ*, Москва: Наука, 2009, c. 36-45; Victor Tvircun, *Formational ways of Moldovan genesis in the Russian nobility of the 18-th century*, în „*Cogito*”, București, vol. III, 2011, nr. 1, March, p. 80-88.

3. Dr. Eugen NICOLAE (IAB), *Din nou despre monedele Cetății Albe*

Publicat: Eugen Nicolae, *Date noi privind monedele și contramărcile de tip Asprokastron*, în *Studia varia in honorem Professoris Ștefan Ștefănescu octogenarii*, ediderunt Cristian Luca și Ionel Cîndea, București-Brăila, 2009, p. 217-226.

4. Dr. Sorin IFTIMI (CNMMI), *Două tronuri armorate din muzeele ieșene (Scarlat Callimachi și Alexandru Ioan Cuza)*

Informația publicată parțial în: Sorin Iftimi, Aurica Ichim, *Alexandru Ioan Cuza – Memorabilia*, Iași: Editura Palatul Culturii, 2013, p 61-64, 74-75; Sorin Iftimi, *Vechile blazoane vorbesc. Obiecte armorate din colecții ieșene*, Iași: Editura Palatul Culturii, 2014, p. 11-12, 27-28.

5. Dr. Liliana NICORICI (IPC), *Semnificația simbolică a culorilor în arta bijuteriei*.
Nepublicat.

6. Dr. Silviu TABAC (IPC), *Încercări heraldice pentru orașul și raionul Basarabeasca*

Parțial, informația a fost inclusă în volumul: Silviu Andrieș-Tabac, *Stemele și drapelele raioanelor Republicii Moldova*, Chișinău: Muzeul Național de Istorie a Moldovei, 2018.

Al VII-lea Simpozion de Heraldică,

CHIȘINĂU, AȘM, 28 OCTOMBRIE 2010.

ORGANIZATORI: SPG, IPC.

1. Dr. Sorin IFTIMI (CNMMI), *Un izvor heraldic din arhiva Cantacuzinilor. Cartea de aur a Ordinului Constantinian al Sfântului Gheorghe*

Publicat: Sorin Iftimi, *Reprezentări heraldice în arhiva Cantacuzinilor: Cartea de aur a Ordinului Constantinian al Sfântului Gheorghe*, în *De la fictiv la real. Imaginea, imaginarul, imagologia*, coord. Andi Mihalache, Silvia Marin-Barutcieff, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, p. 599-617; Idem, „*Cartea de Aur*” a Ordinului Constantinian al Sfântului Gheorghe, în *Vechile blazoane vorbesc. Obiecte armorate din colecții ieșene*, Iași: Editura Palatul Culturii, 2014, p. 111-137.

2. Dr. Lucian-Valeriu LEFTER (ISZ), *Mentalități și moșteniri arhaice: reprezentări simbolice ale calului în satele moldovenești*

Publicat: Lucian-Valeriu Lefter, *Moșteniri arhaice în lumea românească. Ipoteze simbolice ale calului*, în *Lumea animalelor. Realități, reprezentări, simboluri*, volum îngrijit de Maria Magdalena Székely: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2012, p. 163-191.

3. Dr. Diana NICOGLU (IPC), *Sistemul de simboluri în mediul etnic găgăuz.* Nepublicat.

4. Dr. Ana BOLDUREANU (MNAIM), dr. Ludmila BACUMENCO (IPC), *Monede tătărăști și tătaro-genoveze dintr-o colecție particulară descoperite la Cetatea Albă: legende și simboluri*

Publicat: Ana Boldureanu, Ludmila Bacumenco-Pîrnău, *Un lot de monede medievale și moderne descoperite la Cetatea Albă. Observații preliminare*, în „*Arheologia Moldovei*”, Iași, XXXIV, 2011, p. 221-245.

5. Dr. Silviu TABAC (IPC), *Arta heraldică. Repere teoretice.* Nepublicat.

Al VIII-lea Simpozion de Heraldică, dedicat simbolurilor găgăuzilor,

CHIȘINĂU, AȘM, 5 APRILIE 2012.

ORGANIZATORI: SPG, IPC.

1. Dr. Diana NICOGLU (IPC), *Sistemul de simboluri etnice ale găgăuzilor.* Nepublicat.

2. Dr. hab. Elizaveta CVILINCOVA (IPC), *Simboluri etnice în obiceiurile calendaristice ale găgăuzilor*

Parțial, informația a fost inclusă în volumul: E.H. Квилинкова, *Культ волка у гагаузов сквозь призму этнокультурных символов*, Кишинев, 2014, p. 172-180, 236-284.

3. Dr. Evdochia SOROCEANU (IPC), *Simbolica obiceiurilor de nuntă ale găgăuzilor*

Publicat: E. Сорочяну, *Предметный код свадебного обряда гагаузов*, în *Албанская филология, балканистика, проблемы языкознания. Материалы международной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения члена-корреспондента РАН А.В. Десницкой, 27-30 сентября 2012 г.*,

Санкт-Петербург: Нестор-История, 2012, p. 90; Eadem, *Гагаузская свадебная атрибутика: обрядовое знамя и венки*, în *Наука. Образование. Культура. Материалы научно-практической конференции, посвященной 23-ей годовщине образования Комратского государственного университета, 7 февраля 2014 г.*, Комрат, 2014, p. 313-316; Eadem, *Символика свадебного покрывала гагаузской невесты*, în *Rezumat ale comunicărilor ale Conferinței științifice cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”, Chișinău, 10-11 noiembrie 2014*, Chișinău: CEP USM, 2014, p. 152-154; Eadem, *Хлеб в свадебной обрядности гагаузов*, în „*Revista de etnologie și culturologie*”, XVI, Chișinău: Garomont, 2014, p. 36-41.

4. Dr. Liubovi CIMPOEȘ (IPC), *Chipul-simbol al calului în creația epică a găgăuzilor*. Nepublicat.

5. Dr. Silviu TABAC (IPC), *Stema Găgăuziei*. Nepublicat.

Al IX-lea Simpozion de Heraldică,

CHIȘINĂU, AȘM, 20 NOIEMBRIE 2014.

ORGANIZATORI: SPG, IPC, CNH.

1. Dr. Adrian IONIȚĂ (IAB), dr. Beatrice KELEMEN (UBBCN), dr. Alexandru SIMON (CST), *Mormântul 10 de la biserica „Sf. Nicolae” de la Curtea de Argeș. Despre geneza Țării Românești*

Publicat: Adrian Ioniță, Beatrice Kelemen, Alexandru Simon, *Între Negru Vodă și Prințul Negru al Țării Românești: Mormântul 10 din Biserica Sfântul Nicolae Domnesc de la Curtea de Argeș*, în „*Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*”, Iași, LI, 2014, p. 1-44; Adrian Ioniță, Beatrice Kelemen, Alexandru Simon, *AL WA Prințul Negru al Vlahiei și vremurile sale*, Seria Minerva III. Acta europaea 14, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca: Ed. Argonaut, 2017.

2. Dr. Eugen NICOLAE (IAB), *Așa-zisul „ort al lui Despot-Vodă” și zloții tătărești*

Publicat: Eugen Nicolae, *Așa-zisul ort al lui Despot-Vodă și zloții tătărești*, în „*Studii și Cercetări de Numismatică*”, s.n., 4 (16), 2013 (apărut 2014), p. 185-190.

3. Dr. Eugen NICOLAE (IAB), *Un etalon medieval moldovenesc pentru măsurarea lungimii*

Publicat: Eugen Nicolae, *Un etalon medieval moldovenesc de o jumătate de palmă*, în „*Studii și Cercetări de Numismatică*”, s.n., 4 (16), 2013 (apărut 2014), p. 165-168.

4. Dr. Silviu TABAC (APRM), Mihai CIOCANU (SAA), dr. Eugen NICOLAE (IAB), *Un depozit de obiecte de argint din secolul al XVI-lea descoperit la Păruceni, comuna Seliște, raionul Nisporeni, Republica Moldova*. Nepublicat.

5. Dr. Lilia ZABOLOTNAIA (IIC), *Istoria vieții private a Mariei (Lupu) Radziwiłł în imagini de epocă*

Publicat: Лилия Заболотная, *Образ Марии (Лупу) Радзивилл в историческом наследии польского художника Корнели Шлегел*, în *Polonezii în Moldova. Istorie și contemporanietate. Culegere de studii și documente*, Chișinău-Poznań-Warszawa, 2015, p. 115-127; Lilia Zabolotnaia, Sorin

Iftimi, *Portretul Mariei Radziwiłł reflectat într-o lucrare a pictorului polonez Korneli Szlegiel (1851)*, în „*Tyragetia*”, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, s. n., vol. X [XXV], nr. 2. Istorie și Muzeologie, Chișinău, 2016, p. 9- 23; Lilia Zabolotnaia, *The History of the Private Life of Maria (Lupu) Radziwiłł Reflected in the Images of the Epoch*, in „*Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska*”, sectio M – Balcaniensis et Carpathiensis, vol. 2 (1917), p. 209-223; Лилия Заболотная, *Изображение семьи Марии (Лупу) Радзивилл на фресках храма Трёх Святителей в Яссах*, in *Acta Anniversaria: збірник наукових прац*, Нац. гіст-культ. музей-заповідник „Нясвіж”, уклад. А. У. Блінец, т. 4. Нясвіж, 2018, p. 35-47.

6. Dr. Silviu TABAC (APRM), Raisa TABUICA (MNEIN), *Colecția de matrice sigilare a Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală*. Nepublicat.

7. Dr. Vladimir MISCHEVCA (IIC), *Noile simboluri faleristice ale Armatei Naționale a Republicii Moldova (2010-2014)*

Publicat parțial: Vlad Mischevca, *Medalia „Crucea Comemorativă. Participant la acțiunile de luptă pentru apărarea integrității și independenței Republicii Moldova (1991-1992)”*, în „*Revista Militară. Studii de securitate și apărare*”, Chișinău, nr. 1 (7), 2012, p. 91-94.

Al X-lea Simpozion de Heraldică, dedicat aniversării a XXV-a de la proclamarea independenței Republicii Moldova,

CHIȘINĂU, MNIM, 26 APRILIE 2016.

ORGANIZATORI: SPG, APRM, MNIM.

1. M.c. Mariana ȘLAPAC (IPC), *Interpretări heraldice la pisania grecească cu stemă de la Cetatea Albă*

Publicat: Mariana Șlapac, *Noi considerații privind cea mai enigmatică placă comemorativă de la Cetatea Albă*, în „*Monumentul*”, XVIII. *Lucrările celei de-a XVIII-a ediții a Simpozionului național „Monumentul – tradiție și viitor”*, Iași, 2017, p. 37-50.

2. Dr. Lilia DERGACIOVA (IPC), *Interferențe heraldice între monedele moldovenesti și plăcile comemorative de la Cetatea Albă*

Publicat: Л.В. Дергачева, *Строительная плита 1454 года из Белгородской крепости и герб пана Станчула*, in: „*Stratum plus*”, Санкт-Петербург, Кишинев, Одесса, Бухарест, 2016, nr. 6. Рах Mongolica и евразийские потрясения XIII-XIV веков, p. 393-403: 9 fig.; Lilia Dergaciova, *Monedele moldovenesti de tip „cruce cu brațe egale” prin prisma datelor sfragistice și numismatice*, în „*Revista de cercetări arheologice și numismatice*”, anul II, vol. 1, București, p. 188-201: 7 fig.

3. Dr. Ana BOLDUREANU (MNIM), *O brățară din secolul al XIV-lea cu masca leonină și inscripție în limba arabă, descoperită la Costești, raionul Ialoveni*. Nepublicat.

4. Dr. Lilia ZABOLOTNAIA (MNIM), *Copiile testamentelor Mariei Cantemir din arhivele de la Sankt Petersburg*

Publicat: Lilia Zabolotnaia, *The riddles, myths and facts concerning Maria (Lupu) Radziwiłł's last will and testament*, în „Istoriја”, t. 97, nr. 1, Vilnius, 2015, p. 5-25; Лилия Заболотная, *Новые документальные открытия в архивах Санкт-Петербурга. Второе духовное завещание Марии Кантемир от 1757 года и ее духовное письмо*, în „Codrul Cosminului”, XXII, 2016, nr. 1, iulie, p. 19-40; Лилия Заболотная, *Новые документальные свидетельства из биографии Марии Кантемир. Первое духовное завещание от 1725 года*, в *Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории*, выпуск 57, Москва, 2016, с. 311-322; Lilia Zabolotnaia, *The First Testament of Maria Cantemir, from 1725*, în „Tyragetia”, Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, s.n., vol. XI [XXVI], nr. 2. Istorie și Muzeologie, Chișinău, 2017, p. 51-61.

5. Adelaida CHIROȘCA (MNIM), *Tiparul sigiliului Biroului de Hotărnicie din Basarabia din colecția Muzeului Național de Istorie a Moldovei*

Publicat în rezumat: Adelaida Chiroșca, *Sigiliul Biroului de Hotărnicie din Basarabia*, în *Al XXIX-lea Simpozion Național de Numismatica, Bacău, 15-17 iunie 2012. Programul comunicărilor*, Bacău, 2012, p. 13.

6. Dr. Varvara BUZILĂ (MNEIN), *Simboluri ale culturii tradiționale din perspectiva heraldică*. Nepublicat.

7. Dr. Silviu TABAC (APRM), *Noile simboluri heraldice ale satelor Lunga (raionul Florești), Scoreni (raionul Strășeni), Duruitoarea (raionul Râșcani) și ale comunei Șolcani (raionul Soroca)*

Publicat parțial: Silviu Andrieș-Tabac, *Stemele și drapelele comunei [Șolcani] și ale satelor Șolcani și Cureșnița Nouă, [raionul Soroca]*, în Vasile Trofăilă, *Comuna Șolcani. File de istorie*, Chișinău: Vast-M, 2015, p. 238-239 + 6 il. color pe forțașul 1.

Al XI-lea Simpozion de Heraldică,

CHIȘINĂU, MNIM, 27 APRILIE 2017.

ORGANIZATORI: SPG, CNH, MNIM.

1. Dr. Silviu TABAC (APRM), *Despre steagul lui Ștefan cel Mare purtat în ziua de 12 septembrie 1485 la Colomeea în cadrul ceremoniei de depunere a omagiului de vasalitate față de regele Poloniei Cazimir IV Jagiello (I)*. Se publică în acest volum.

2. M.c. Mariana ȘLAPAC (IPC), *Semne apotropaice cu valențe magice din cetățile Țării Moldovei*. Se publică în acest volum.

3. Adelaida CHIROȘCA (MNIM), *Un sigiliu din secolul al XIX-lea al Mănăstirii „Adormirea Maicii Domnului” de la Hârbovăț*

Se publică în acest volum: Adelaida Chiroșca, *Câteva sigilii ecleziastice din Basarabia*

4. Nicolae SCHIȚCO (APRM), *Instituirea sistemului național de distincții de stat ale Republicii Moldova în 1992*. Se publică în acest volum.

5. Dr. Diana NICOGLÔ (IPC), *Emblematica heraldică a localităților găgăuze și bulgare din Republica Moldova*. Nepublicat.

Al XII-lea Simpozion de Heraldică,

CHIȘINĂU, MNIM, 27 APRILIE 2018.

ORGANIZATORI: SPG, CNH, MNIM.

1. Dr. Silviu TABAC (APRM), *Despre steagul lui Ștefan cel Mare purtat în ziua de 12 septembrie 1485 la Colomeea în cadrul ceremoniei de depunere a omagiului de vasalitate față de regele Poloniei Cazimir IV Jagiello (II)*. Se publică în acest volum.

2. Dr. Vlad MISCHEVCA (IIC), *Cu privire la drapelele istorice ale Moldovei*
Publicat: Vlad Mischevca, *Steaguri istorice și polemici politice*, în „*Limba Română. Revistă de știință și cultură*”, Chișinău, 2018, nr. 3-4 (245-246), p. 57-71.

3. Dr. Ana BOLDUREANU (MNIM), *Plumburi din colecția Muzeului Național de Istorie a Moldovei*. Nepublicat.

4. Adelaida CHIROȘCA (MNIM), *Două sigilii ecleziastice inedite din Basarabia*
Se publică în acest volum: Adelaida Chiroșca, *Câteva sigilii ecleziastice din Basarabia*.

5. Dr. Tudor-Radu TIRON (CNHGS), *O distincție românească efemeră: Medalia „Pentru Vitejie” (1953-1958)*. Se publică în acest volum.

6. Nicolae SCHIȚCO (APRM), *Cum a fost creată Comisia Națională de Heraldică*. Nepublicat.

7. Dr. Diana NICOGLO (IPC), *Elemente de identificare etnică în textul imnului Unității Teritoriale Autonome Găgăuze*. Nepublicat.

8. Corneliu MELNIC (BNM), *Noile monede metalice circulatorii din Republica Moldova*. Se publică în acest volum.

ABREVIERI

AFMC – Asociația Filateliștilor, Maximafilistilor și Cartofilistilor din Republica Moldova, Chișinău

APRM – Aparatul Președintelui Republicii Moldova, Chișinău

AȘM – Academia de Științe a Moldovei, Chișinău

BNM – Banca Națională a Moldovei, Chișinău

CNH – Comisia Națională de Heraldică de pe lângă Președintele Republicii Moldova, Chișinău

CNHGS – Comisia Națională de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, București

CNMMI – Complexul Național Muzeal „Moldova” din Iași

CST – Centrul de Studii Transilvane al Academiei Române, Cluj-Napoca

FCG – Fundația Culturală „Onisifor și Octavian Ghibu”, București

IAB – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București

IIC – Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău

IISD – Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău

IMC – Institutul de Memorie Culturală, București

INMER – Institutul Național al Memoriei Exilului Românesc, București

IPC – Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău

ISA – Institutul de Studiu al Artelor al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău

ISZ – Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, Iași

MB – Muzeul municipiului București

MBNR – Muzeul Băncii Naționale a României, București

MC – Ministerul Culturii al Republicii Moldova, Chișinău

MNAIM – Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, Chișinău

MNEIN – Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Chișinău

MNIM – Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău

SAA – Salonul de Anticariat „Antiques”, Chișinău

SNR – Societatea Numismatică Română, București

SPG – Societatea de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore”, Chișinău

UBBCN – Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

ULIM – Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

UPSICC – Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

USM – Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău

SIMPOZIOANELE DE HERALDICĂ ALE SOCIETĂȚII DE GENEALOGIE, HERALDICĂ ȘI ARHIVISTICĂ „PAUL GORE”

REZUMAT

În anii 2003-2018, Societatea de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore” cu sediul la Chișinău a organizat împreună cu mai mulți parteneri 12 simpozioane de heraldică. Autorul trece în revistă programele acestor simpozioane și urmărește soarta fiecărei contribuții. Pentru comunicările publicate integral sau parțial se oferă referințele bibliografice respective, iar pentru cele nepublicate se face mențiunea „nepublicat”.

Cuvinte-cheie: simpozion de heraldică, Chișinău, heraldică, sigilografie, numismatică, vexilologie, faleristică, emblematică, semiotică.

THE HERALDRY SYMPOSIA OF “PAUL GORE” SOCIETY OF GENEALOGY, HERALDRY AND ARCHIVISTICS

ABSTRACT

Between 2003 and 2018, assisted by several partners, “Paul Gore” Society of Genealogy, Heraldry and Archivistics of Chișinău organized 12 symposia of heraldry. The author encompass the schedule of all the symposia, following the course of each contribution. Thus, all the published lectures are mentioned together with the corresponding bibliographic indications, while the unpublished ones are appropriately referred to.

Keywords: heraldry symposia, Chişinău, heraldry, sphragistics, numismatics, vexillology, phaleristics, emblematics, semiotics.

01.09.2018

Silviu Andrieş-Tabac – istoric-arhivist, sursolog, heraldist; Heraldist de Stat al Republicii Moldova, şeful Cabinetului de heraldică, Aparatul Preşedintelui Republicii Moldova, Bulevardul Ştefan cel Mare şi Sfânt, nr. 154, MD-2073 Chişinău, Republica Moldova; membru al Comisiei de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române; membru al Comisiei Naţionale de Heraldică de pe lângă Preşedintele Republicii Moldova; preşedintele Societăţii de Genealogie, Heraldică şi Arhivistică „Paul Gore”; e-mail: silviu_tabac@yahoo.fr

Despre steagul lui Ștefan cel Mare purtat în ziua de 12 septembrie 1485 la Colomeea în cadrul ceremoniei de depunere a omagiului de vasalitate față de regele Poloniei Cazimir IV Jagiełło¹

Silviu ANDRIEȘ-TABAC

I

La amiază, în ziua de luni, 12 septembrie 1485, în orașul Colomeea, din Pocuția poloneză, domnul Țării Moldovei Ștefan și boierii săi au depus jurământul de vasalitate față de regele Poloniei Cazimir IV Jagiełłończyk.

Ștefan cel Mare nu a fost primul domn moldovean care a făcut acest lucru.

După cum atestă diferite surse istorice, în special poloneze și moldovenești, și predecesorii săi, începând cu Petru I Mușatinul, au avut relații de vasalitate cu coroana poloneză². Aceleași documente au păstrat amintirea ceremonialului a cel puțin trei sau chiar patru omagii corporale anterioare –

a) cel al lui Petru I, asistat de cinci dintre boierii săi mari – Giula, Burlea, Drag, Stanciul și Stanislav, depus la Liov la 26 septembrie 1387 față de regele Vladislav II Jagiełło³. Acest ceremonial, după cum a tălmăcit ritualul Liviu Pilat, s-a rezumat „la un jurământ corporal depus de voievod după ritul și obiceiul Bisericii răsăritene, prin sărutarea crucii din mâinile mitropolitului Ciprian” al Kievului, lipsind elementele care îl transformă pe vasal în *om de mână și de gură* al suzeranului, încât „Petru I nu a depus omagiu după un ceremonial care îi era familiar și nici după cel după care urmașii săi vor jura credință regilor Poloniei, ci după ceremonialul „sărutării crucii” specific lumii ruse și adoptat de ducii lituanieni”, el depunând un *sacramentum*, nu un *juramentum*, ceremonia putând fi interpretată mai curând ca „un legământ între doi egali” în fața justiției divine.

1 Prima parte a acestui studiu a fost prezentată la *Al XI-lea Simpozion de Heraldică*, Chișinău, 27 aprilie 2017, iar cea de-a doua la *Al XII-lea Simpozion de Heraldică*, Chișinău, 27 aprilie 2018.

2 C. Racoviță, *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei (1387-1432)*, în „*Revista Istorică Română*”, X, 1940, p. 237-332.

3 Mihail Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, nr. 162, 163, p. 599-603. Aici data omagiului este 6 mai 1387. Corectarea datelor după C. Racoviță, *op. cit.*, p. 245-248.

„Depunerea omagiului prin „sărutarea crucii” va deveni un ritual tradițional pentru voievozii moldoveni”⁴;

b) cel al lui Alexandru cel Bun, depus la Camenița la 1 august 1404 față de același rege Vladislav II Jagiello, cu confirmarea a 15 boieri moldoveni⁵;

c) un presupus al doilea omagiu al lui Alexandru cel Bun, depus conform cronicarului Jan Długosz, la Snyatin la 1415 de Sărbătoarea Sfintei Treimi (lat. *Pentecostes*) în fața aceluiași rege. Acesta este contestat de C. Racoviță care invocă faptul că „omagiul propriu-zis nu se putea repeta între aceiași membri ai contractului; el se depunea o singură dată pentru totdeauna”⁶. Liviu Pilat, însă, consideră că există „aspecte care pledează în favoarea depunerii unui nou omagiu de către voievodul Moldovei și ele sunt legate, în primul rând, de schimbările care se produc în cadrul sistemului politic lituaniano-polon”⁷;

d) cel al lui Iliăș și al boierilor lui, depus la Liov la 19 septembrie 1436 față de regele Vladislav III Warneńczyk⁸ și care s-a desfășurat după ritualul occidental⁹.

Gestul lui Ștefan cel Mare se înscria în cutumele societății feudale¹⁰ și era în concordanță cu interesele politicii externe de moment a Țării Moldovei. De altfel, discuțiile și pregătirile pentru acest act au fost anevoioase și prelungite¹¹, la ultima etapă, cea de la Colomeea participând domnul Moldovei însuși, care a consimțit să presteze omagiul abia în acea zi de 12 septembrie 1485, la ora nouă dimineața, cu doar trei ore înaintea ceremoniei. Cauzele întârzierii cu mai bine de un sfert de secol a prestării omagiului corporal și a jurământului personal de către Ștefan cel Mare, după cum făcuseră strămoșii lui, condițiile externe care l-au determinat pe domnul moldovean să săvârșească în cele din urmă actul de restabilire a vasalității față de coroana poloneză la Colomeea și împrejurările în care, la 1489, el va renunța la suzeranitatea Poloniei în favoarea celei a Ungariei au fost foarte clar explicate de Șerban Papacostea¹².

În ceea ce privește gradul de conștientizare a actului vasalității și a ritualului acestei acțiuni de către domnii și boierii moldoveni, ținem să cităm concluzia pertinentă și foarte

4 Liviu Pilat, *De la Liov la Colomeea. Observații privind ceremonialul depunerii omagiului de către domnii moldoveni*, în „*Analele Putnei*”, IV, 2008, nr. 1, p. 134, 137–139.

5 M. Costăchescu, *Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, nr. 173, p. 625–627.

6 C. Racoviță, *op. cit.*, p. 248–250.

7 Liviu Pilat, *op. cit.*, p. 140–141.

8 M. Costăchescu, *Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, nr. 201, 202, p. 697–705.

9 Liviu Pilat, *op. cit.*, p. 143–145.

10 Pentru sensurile și rostul vasalității și al omagiului de vasalitate a se vedea: Marc Bloch, *Societatea feudală*, vol. I. *Formarea legăturilor de dependență*, traducere de Cristiana Macarovici, postfață de Maria Crăciun, Cluj-Napoca: Dacia, 1996, p. 161–250; Jacques Le Goff, *Pentru un alt Ev Mediu. Valori umaniste în cultura și civilizația Evului Mediu*, studiu introductiv, note și traducere de Maria Carpov, vol. II, București: Meridiane, 1986, p. 173–266; F. L. Ganshof, *Qu'est-ce que la féodalité?*, ediția a 3-a, Bruxelles, 1957; C. Racoviță, *op. cit.*

11 Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *Princeps omni laude maior: O istorie a lui Ștefan cel Mare*, Sfânta Mănăstire Putna, 2005, p. 225–227.

12 Șerban Papacostea, *De la Colomeea la Codrul Cosminului. Poziția internațională a Moldovei la sfârșitul secolului al XV-lea*, în „*Romanoslavica*”, București, XVII, 1970, p. 529–536; reluat în *Ștefan cel Mare și Sfânt (1504–2004). Portret în istorie*, Sfânta Mănăstire Putna, 2003, p. 466–471.

elocventă a colegului Liviu Pilat: „Depunerea omagiului personal față de regele Poloniei a reprezentat un ritual politic, pe deplin conștientizat de voievozii Moldovei, din veacurile al XIV-lea – al XV-lea, și pe care aceștia l-au îndeplinit, fără remușcări sau constrângere, atâta vreme cât el a reprezentat o necesitate politică legată de legitimitatea puterii. Într-un mod similar, dar în alte condiții, urmașii lor vor săruta papucul sultanului, conștienți că acest gest reprezintă temelia puterii lor. Pe lângă acesta, orice altă promisiune de credință sau tratat de alianță reprezintă o acțiune politică de circumstanță”¹³.

* * *

În conformitate cu descrierea rezumată realizată de Jacques Le Goff, procedura clasică de intrare în vasalitate cuprindea trei etape: *omagiul, credința și investitura fiefului*, iar riturile vasalice implicau trei categorii de elemente simbolice: *vorbirea, gestul, obiectul*. La fiecare nouă cercetare și interpretare însă, ca de obicei, trebuie să se țină cont de „hazardul documentelor scrise și păstrate, de inegala lor exactitate”, precum și de „diferențele regionale și de evoluția cronologică”¹⁴.

Omagiul (lat. *hominium*) cuprinde două acte, unul verbal, care constă din „declarația, angajamentul vasalului, care-și exprimă dorința să devină omul seniorului”, și altul gestual – împreunarea mâinilor (lat. *immixtio manuum*), când „vasalul își pune mâinile împreunate între cele ale seniorului care i le ține acoperite cu ale sale”, simbolizând „întâlnirea supunerii cu puterea”. Urmează sărutul ritualic (lat. *osculum, osculatio*) pe gură (lat. *ore ad os*) mutual, între senior și vasalul lui, care poate constitui fie faza finală a omagiului, fie, mai general, este pus în legătură cu cealaltă etapă de intrare în vasalitate – credința¹⁵.

Credința sau fidelitatea (lat. *fides*) constituie cel de-al doilea stadiu al ritualului vasalic și constă dintr-un jurământ verbal care se făcea (direct sau repetat) pe evanghelie, pe cruce sau pe relicve creștine. La acest stadiu, vasalul devine *omul* seniorului „cu mâinile și cu gura”¹⁶.

Investitura fiefului constituie cea de-a treia etapă a ritualului de intrare în vasalitate și „se operează prin înmânarea unui obiect simbolic de către senior vasalului său”, care instaurează o ierarhie de drepturi și obligații reciproce între părți¹⁷.

Constatând construirea sistemului simbolic al vasalității medievale având ca referent principal modelul sistemului de rudenie familială, Jacques Le Goff ajunge la concluzia că sistemul gesturilor simbolice ale vasalității trebuie interpretat ca „o înrudire care, printr-un angajament reciproc sancționat prin fief, face din senior și din vasal niște egali prin jurământul de credință și un cuplu ierarhizat prin omagiu”¹⁸.

13 Liviu Pilat, *op. cit.*, p. 152.

14 Jacques Le Goff, *op. cit.*, p. 176–178.

15 Jacques Le Goff, *op. cit.*, p. 178–181.

16 Jacques Le Goff, *op. cit.*, p. 181–183.

17 Jacques Le Goff, *op. cit.*, p. 183, 200.

18 Jacques Le Goff, *op. cit.*, p. 202–203, 209–212.

Constantin Racoviță a consemnat și particularitățile prestării omagiului de către un prinț în secolele XIV-XV. Astfel, dacă vasalul era prinț și stăpâna domeniului însemnate, la faza omagiului prestat de el, însoțitorii săi erau de asemenea obligați să îngenuncheze, iar „stegarul pleca steagul la picioarele seniorului”. În același timp, „actele de omagiu și jurământ erau însoțite de semnarea, de către vasal, a unui act scris în care se adeverea depunerea omagiului, depunerea jurământului și condițiile de ajutor; un act asemănător era dat de suzeran”¹⁹.

Analiza din punct de vedere etnografic a ceremoniei de intrare în vasalitate, întreprinsă de Jacques Le Goff, a sugerat alte repere, complementare pentru înțelegerea gesturilor simbolice ale vasalității:

a) „Intrarea în vasalitate nu se face oriunde, ci într-un spațiu simbolic, pe un teritoriu ritual. [...] Uneori, seniorul este cel ce vine să primească omagiul vasalului, alteori, vasalul se duce la senior ca să execute actele simbolice”. Un rol important, după cum arată cercetările, l-au avut granițele ca spațiu de săvârșire a ritualului vasalic, ele oferind posibilitatea de depunere a omagiului în provinciile de graniță (fr. „l’hommage en marche”);

b) „Ritualul simbolic al vasalității nu se desfășoară în particular. El cere prezența unei asistențe. Aceasta este obligatorie. În mod normal, asistența este numeroasă și aleasă. Este destinată nu numai să ofere o garanție, martori la actul ritual. Ea face parte din sistemul simbolic. Ea creează în spațiul material simbolic, un spațiu social simbolic”.

c) Din punct de vedere simbolic este important locul și poziția reciprocă pe care le ocupă seniorul și vasalul în timpul ceremoniei și dacă acestea se schimbă pe parcurs.

d) Ritualul trebuie să conțină elemente menite să asigure memorizarea, perpetuarea și supraviețuirea lui în timp. Un element este constituit din martorii vii, ulterior și de documentele scrise întocmite cu acest prilej, care nu au existat de la început și a căror importanță a crescut în timp. Alt element constă în faptul păstrării obiectului simbolic care a fost utilizat în cadrul ceremoniei²⁰.

Termenul slavon din actele moldovenești pentru acțiunea prestării omagiului este „ГОЛДОВАТИ/ГОЛД УДИЛАТИ”, la trecut plural „ГОЛДУВАЛИ”, iar pentru omagiu ca substantiv „ГОЛДОВАНИЕ, ГОЛД”. Cuvintele sunt împrumutate din poloneză, unde avem „hołd” (închinare, omagiu, jurământ), „hołdownik” (vasal) și „hołdować” (a depune omagiu, a se închina, a jura). Cuvintele poloneze, la rândul lor, își au originea în termenul german „Huld” – „omagiu, jurământ”²¹. În contextul dat menționăm că, în germana mai veche,

19 C. Racoviță, *op. cit.*, p. 264.

20 Jacques Le Goff, *op. cit.*, p. 226–232.

21 Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, том I, Москва, 1964, с. 428. A se vedea și: *Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.)*, том II, Москва: Русский язык, 1989, с. 348.

termenul înrudit „Hulde” denumea „credința” din cadrul omagiului vasalic, fiind ulterior înlocuit cu cel de „Treue”²².

* * *

Deși principalele surse istorice referitoare la omagiile domnilor Moldovei către coroana polonă au fost mai mult sau mai puțin cunoscute istoriografiei românești încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, studiile speciale de referință dedicate acestei probleme nu au fost numeroase. Primul, „Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei (1387-1432)”, s-a datorat lui Constantin Racoviță (1917-1947) și a fost publicat în anul 1940 în „Revista Istorică Română”²³, autorul încheindu-și cercetarea cu sfârșitul domniei lui Alexandru cel Bun. În 1970, într-un studiu admirabil din „Romanoslavica”, la care ne-am referit deja, Șerban Papacostea a atras atenția asupra importanței omagiului corporal în relațiile dintre domnii Țării Moldovei și regii Poloniei²⁴. O altă contribuție valoroasă și specială, purtând titlul „Omagiul lui Ștefan cel Mare de la Colomeea. Note pe marginea unui ceremonial medieval”, aparține lui Victor Eskenasy și a apărut în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”” din Iași pe anul 1983²⁵. Cel din urmă autor a avut meritul de a aduna împreună și a corobora sursele referitoare la prestarea omagiului corporal de către domnii moldoveni față de coroana polonă în secolul al XV-lea, de a analiza amănunțit și în comparație omagiul de la 1485 de la Colomeea și de a repune în circuitul științific problema ritualului și simbolurilor legate de prestarea omagiului corporal. A urmat studiul lui Liviu Pilat din 2008 „De la Liov la Colomeea. Observații privind ceremonialul depunerii omagiului de către domnii moldoveni”²⁶, în care autorul a reușit cu multă relevanță să interpreteze din punct de vedere istoric, simbolic și politic mai multe dintre mărturiile surselor istorice contemporane și ulterioare care înainte vreme trezeau nedumeriri. În sfârșit, trebuie citat articolul în limba engleză „Ceremonia feudală de la Colomeea/Kołomyja (12 septembrie 1485). Note asupra heraldicii și vexilologiei moldovenești în timpul domniei lui Ștefan cel Mare” de Tudor-Radu Tiron și Lucian-Valeriu Lefter²⁷.

Până la omagiul lui Ștefan cel Mare, există un fel de consemnare a ceremonialului pentru două dintre omagiile anterioare, ambele datorate cronicarului polon Jan Długosz (1415-1480), care și-a redactat opera fundamentală „Historiae Polonicae libri XII”

22 Marc Bloch, *op. cit.*, p. 162.

23 C. Racoviță, *op. cit.*

24 Șerban Papacostea, *op. cit.*

25 Victor Eskenasy, *Omagiul lui Ștefan cel Mare de la Colomeea. Note pe marginea unui ceremonial medieval*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol””, Iași, XX, 1983, p. 257-267; reluat în *Ștefan cel Mare și Sfânt (1504-2004). Portret în istorie*, Sfânta Mănăstire Putna, 2003, p. 439-457.

26 Liviu Pilat, *op. cit.*, p. 133-152.

27 Tudor-Radu Tiron, Lucian-Valeriu Lefter, *The feudal ceremony of Colomeea/Kołomyja (september 12th 1485). Notes on the moldavian heraldry and vexillology during the reign of prince Stephen the Great*, în „Cercetări istorice”, s. n., Iași, XXXIII, 2014, Iași, 2014, p. 57-78.

aproximativ între anii 1455 și 1480. Ulterior, informațiile lui Długosz vor fi preluate și de cronicarii Martin Cromer (1512-1589) și Marcin Bielski (1495-1575).

Prima dintre ele se referă la presupusul al doilea omagiu al lui Alexandru cel Bun, depus la Snyatin la 1415, și care, după C. Racoviță, nu este decât o interpretare proprie a cronicarului asupra unei posibile întrevederi dinte domnul Moldovei și regele Vladislav II Jagiełło, la o altă dată decât cea pretinsă, cu care ocazie primul și-ar fi confirmat actul de supunere, iar descrierea ceremonialului nu este decât o plăsmuire realizată de Długosz după un model cunoscut, probabil mai târziu²⁸.

Liviu Pilat însă a atras atenția că, așa după cum arătase și C. Racoviță de altfel, odată cu reconfigurarea uniunii polono-lituaniene, după actele date la 18 februarie 1401 la Radom și Vilnius, prin care Lituania a devenit mare ducat, rămânând legată de Polonia doar prin supunerea personală a marelui cneaz Vitold față de regele Vladislav, Moldova a fost pusă într-o situație politică nouă. Dacă predecesorii lui Alexandru cel Bun au fost vasalii regelui Poloniei, care era și mare duce al Lituaniei, după această modificare politică prin care Polonia și Lituania erau stăpânite de două persoane diferite, cu o politică deosebită, voievodul moldovean a trebuit să aleagă dacă să devină vasalul regelui Poloniei sau vasalul marelui duce al Lituaniei, problema ținând și de regele Poloniei, care trebuia și el să-și clarifice poziția în problema raportării vasalității asupra Țării Moldovei. Astfel, autorul ajunge la concluzia că după omagiul din 1404, care s-a desfășurat după tipicul agreat și acceptat de marele duce lituanian, depunerea unui nou omagiu corporal, la 1415, a fost necesară pentru a fi făcută după alt ritual, cel obișnuit regelui polonez²⁹.

Iată fragmentul respectiv din cronica lui Jan Długosz în traducerea lui C. Racoviță: „Apoi Władisław a venit de Sf. Treime prin Buczacz, Halicz, Colomia la Śniatyn. Acolo întâmpinându-l Alexandru, voievodul Moldovei, cu soția sa și cu o foarte mare suită de oșteni ai săi, a fost primit cu bunăvoință de Władisław, regele Poloniei, care avea atunci o foarte numeroasă suită de oșteni, și a fost în mai multe feluri onorat. Ca să-și arate supunerea și credința către Władisław, regele Poloniei, a prestat solemn omagiul de credință și de supunere către regele Poloniei și coroana regatului Poloniei, și jurământul corporal de credință, cu toți boierii Țării Moldovei, steagurile fiind plecate la picioarele regelui care ședea purtând coroana și atributele regale. De care lucru a dat și scrisori lămurite, care se păstrează în tezaur spre amintirea veșnică a faptului. Apoi pe Rege și pe Regina Ana și pe toți baronii și ofițerii regelui, invitându-i la banchet, i-a ospătat cu îmbelșugare. De asemenea a oferit daruri însemnate regelui și reginei. Dar și baronilor de frunte ai regelui le-a împărțit daruri cu larghețe”³⁰.

28 C. Racoviță, *op. cit.*, p. 248–250.

29 Liviu Pilat, *op. cit.*, p. 140–141.

30 C. Racoviță, *op. cit.*, p. 249.

Din textul latin, pentru interesele cercetării noastre, reținem expresia „Boyaris terrae Vallachiae” pentru „boierii Țării Moldovei” și expresia „proiectis in terram ad pedes Regios banderiis” pentru „steagurile fiind plecate spre pământ la picioarele regelui”, pe care Ilie Minea o tradusese ca „steagurile au fost aruncate la picioarele regelui”³¹.

Cea de-a doua consemnare a lui Długosz a unui ceremonial de prestare a omagului de către domnii moldoveni se referă la omagiul lui Iliș depus la Liov la 19 septembrie 1436 față de regele Vladislav III Warneńczyk.

Deși cronicarul polon descrie solemnitatea în detaliu, reproducem mai jos numai fragmentul ce ține de implicarea steagurilor, în original și în traducerea oferită de Victor Eskenasy. Iliș și boierii săi „purtând în mână banderile și steagurile de război ale țării Valahiei, îngenunchind drept umilință, au frânt cozile banderilor în semn de supunere și ascultare [și] le-au aruncat la picioarele regelui” („banderia et signa bellica quae sunt terrae Walachie, in manibus accedentes, flexis genibus facta humiliatione et hastilia banderiorum in signum subiectionis et obedientiae frangunt et ad pedes regios proiciunt”³². Într-o traducere mai liberă și mai adaptată a lui Ilie Minea, același fragment sună astfel: „Acesta [Iliș – n. n.] împreună cu boierii săi, ținând fiecare steaguri și însemne moldovenești de război s-au închinat îngenunchind înaintea regelui și în semn de ascultare și supunere au rupt lemnele steagurilor aruncând flamurile la picioarele regelui”³³. Este de remarcat în treacăt faptul că același Ilie Minea, într-o lucrare mai veche datând din 1919, folosea la traducere pentru latinescul „hastilia” termenul românesc „suliță”³⁴. Diferențele se explică prin faptul că termenul latin pentru hampa drapelului (lat. *hasta, ae; hastile, is*) desemnează în primul rând sulița/ lancea și lemnul suliței. De altfel, drapelele de pânză se arborau anume pe sulițe, încât cuvântul lance până în zilele noastre a rămas un sinonim pentru hampa de steag.

* * *

Înainte de a ne referi la omagiul de la Colomeea, trebuie să mai atragem atenția asupra faptului că se cunosc două surse istorice care descriu modul de prestare a omagului către coroana poloneză în secolul al XV-lea.

Prima dintre ele este un formular cadru de desfășurare a ceremonialului, consemnat de cancelaria regală și care are titlul „*Modus prestandi omagium, qui semper observatur*” (Modul de prestare a omagului, care este respectat întotdeauna). Acesta a fost editat de Anatol

31 Ilie Minea, *Informațiile românești în Cronica lui Długosz*, Iași, 1926; reluată: București: Editura Conexiuni, 1999, după care cităm p. 33.

32 Victor Eskenasy, *op. cit.*, p. 259.

33 Ilie Minea, *op. cit.*, 1999, p. 49.

34 Ilie Minea, *Principatele Române și politica orientală a împăratului Sigismund. Note istorice*, București, 1919, p. 239.

Lewicki (1841-1899) la Cracovia în 1891³⁵ și este bine cunoscut istoriografiei românești. Iată textul lui:

„Modus prestandi omagium, qui semper observatur.

Dum aliquis princeps alicui regi prestare debet homagia, rex debet in solio maiestatis sue residere tamquam rex coronatus et debet ad latus suum habere prelatos et barones consilii regni sui. Tunc princeps prestiturus omagia debet cum suis baronibus et omagialibus ac wasallis, banderium habens in manibus suis, ad sedem solii regalis procedere equester et descendens equo suo iuxta solium ista verba proferre in hunc modum: „Clementissime domine mi rex. Ego serenitati vestre omagium facio et presto cum omnibus terris et hominibus meis, et peto tuicionem serenitatis vestre et circa iura et in iure meo ducali et dignitatibus conservari”.

Debet autem sic iurare tacto crucis signo: „Clementissime domine pye mi rex. Ego omagium presto et promitto fideliter sine dolo et fraude serenitati vestre et corone regni vestri cum omnibus terris et hominibus meis fidelitatem et esse fidelis, sic me deus adiuvet et hec sancta crux gloriosa”. Tunc rex debet ipsum recipere in suam tuicionem et ista verba dicere ad prestantem omagium: „Nos accipimus te in nostram proteccionem et circa omnes dignitates ac iura omnia ducatus tui tamquam principem nostrum relinquimus”. Tunc osculetur eum et recipiat rex de manibus suis banderium principis et illud restituat amplexis manibus suis. Et dicat rex: „Servias nobis cum isto vexillo”. Omnes autem vasalli et omagiales principis omagia facientis debent post eum transire usque ad sedem solii regalis, portantes singuli in manibus vexilla parvula, et eadem eciam post vexillum principis dimittere debent, ita quod banderium principis precedere debet, vasallorum vero sequi ipsum. Post hec debet rex recipere a principe recognicionem facti omagii litteralem sub eius sigillo ducali”.

Iată și traducerea românească³⁶:

„Modul de prestare a omagiului, care este respectat întotdeauna.

Atunci când vreun principe trebuie să-i prezinte omagiu unui rege, regele trebuie să fie așezat pe tronul maiestății sale ca rege încoronat și trebuie să-i aibă alături de sine pe prelații și baronii din consiliul său regal. Atunci principele care urmează să prezinte omagiu trebuie să înainteze călare, împreună cu baronii și supușii, și vasalii săi, ținând banderiu în mâinile sale, spre locul tronului regal și, coborând de pe calul său lângă tron, să rostească aceste cuvinte în felul următor: „Prea milostive rege, stăpânul meu. Eu depun și prezint omagiu Luminației Voastre, împreună cu toate pământurile și oamenii mei, și

35 A. Lewicki, *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. II, Cracovia, 1891, (*Monumenta Aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, t. XII) p. 480, nr. 13. Textul latin este reprodus la Victor Eskenasy, *op. cit.*, p. 263, anexa II, cu mențiunea „fără dată”. Ioan Bogdan data documentul ca fiind de la circa 1430 (Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 378).

36 Traducere de Dorin Onofrei, căruia îi aducem mulțumirile noastre și pe această cale pentru ajutorul acordat la redactarea acestui studiu.

cer protecția Luminăției Voastre și să fiu păstrat în legile și în dreptul meu de cârmuitor, și în demnități”.

Iar să jure trebuie astfel, atingând semnul crucii: „Prea milostive rege, stăpânul meu pios. Eu prezint omagiu și promit cu devotament, fără viclenie și înșelăciune, Luminăției Voastre și coroanei regatului vostru, împreună cu toate pământurile și oamenii mei, credință și să fiu credincios, așa să-mi ajute Dumnezeu și slăvita sfânta cruce”. Atunci regele trebuie să-l primească sub protecția sa și să zică aceste cuvinte către cel ce prezintă omagiu: „Noi te primim sub protecția noastră și te lăsăm în toate demnitățile și toate drepturile stăpânirii tale ca pe un principe al nostru”. Atunci regele să-l sărute și să primească din mâinile lui banderiu de principe și să i-l înapoieze după ce l-a cuprins cu mâinile sale. Și să zică regele: „Să ne servești cu acest steag”. Iar toți vasalii și supușii principelui care depune omagiu trebuie să meargă după el până la locul tronului regal, purtând fiecare în mâini steaguri mici, și trebuie să le lase, de asemenea, din mâini după steagul principelui, astfel încât banderiu de principe să meargă primul, iar ale vasalilor să-l urmeze. După aceasta, regele trebuie să primească de la principe recunoașterea în scris a omagiului depus sub sigiliul lui de cârmuitor.

Regele trebuie să primească din partea principelui recunoașterea scrisă a omagiului prestat, sub sigiliul său ducal”.

Cea de-a doua sursă istorică ce consemnează modul de prestare a omagiului către coroana poloneză în secolul al XV-lea este una engleză, datând din 1598. Este vorba despre o relație diplomatică amplă a ambasadorului reginei Elisabeta la curtea regelui polonez Sigismund III Vasa, intitulată „Relație despre Statul Poloniei și provinciile unite acelei coroane la anul 1598” („Relation of the State of Polonia and the United Provinces of that Crown anno 1598”), atribuirea căreia este incertă, fie lui Guilelmo Bruce, profesor la Academia Zamoysciana, fie mai curând lui George Carew, legatul reginei în 1598 în Polonia. Documentul a fost publicat la Roma în 1965 de Carolus H. Talbot³⁷, iar la noi fragmentul referitor la ceremonia prestării omagiului³⁸ a fost reprodus împreună cu o traducere românească (fără primele două alineate) în studiul citat al lui Victor Eskenasy³⁹, după care îl și reproducem mai jos.

„Besides the Poles challeng Moldavia and Wallachia, whose Waywodes were of auncient /tymes/ their hommagers, of which I will speake hereafter amongst their pretensions as also of the Duchy of Barry and principality of Rossan in the kingdom of Naples.

The feudataries of Polonia are the Duke of Prussia for Prussia; for feifes in Livonia the Dane, the Duke of Curland and the Prussian; the Duke of Pomerania for Bitow, and Luneburg in Pomerania.

37 *Res Polonicae ex archivio Musei Britannici*, I Pars. „Relation of the State of Polonia and the United Provinces of that Crown anno 1598”, editat Dr. Carolus H. Talbot, Romae, 1965, (*Elementa ad fontium editiones*, vol. XIII).

38 Aflat la filele 24v-25r ale manuscrisului și la p. 38-39 ale ediției.

39 Victor Eskenasy, *op. cit.*, p. 262-263, anexa I (textul englez); p. 258 (traducerea românească).

The forme of the homage is thus sett downe in the Chauncery. The feudatary Prince carryng his owne banner rydeth to the chaire of estate, wherein the kinge sitteth crowned, having on each hand the Prelates and Barons of the Senate; there alithing he dothe hys reverence to the kinge, and Senate, pronouncing theise formall wordes:

Serenissime Rex, ego Serenitati vestrae homagium facio cum omnibus terris, et hominibus nostris et petitionem Serenitatis vestrae et circa iura, et in iure meo Ducali, et dignitatibus conservari.

Then swearing by Crosse he doth hys homage in thys sorte:

Clementissime Rex, ego homagium praesto, et promitto sine dolo, et fraude vestrae Serenitati et Coronae regni Poloniae de omnibus terris et hominibus nostris fidelitatem, et esse fidelis etc.

So the kinge kissing hym receyveth hym into hys protection and taking hys banner breaketh it and throweth it away. Afterwarde all the Barons Vassalls and hommagers of the same prince carrying their penons in their handes doe also their homage to the kinge, their penons being lykewise so broken.

The homage of Moldavia is somewhat different, in that the Princes and hys hommagers banners are not rent, nor hys throwne on the grounde.

Besydes, he kneeleth not but bowes hys body and banner very lowe”.

Iată și traducerea:

„În afară de cerințele polonezilor față de Moldova și Țara Românească, ai căror voievozi au fost din vechime vasali prestatori de omagiu ai lor, despre care voi vorbi în continuare, pretențiile lor sunt de asemenea față de Ducatul de Bari și față de Principatul de Rossano din Regatul de Neapole.

Feudatari ai Poloniei sunt Ducele de Prusia pentru Prusia; pentru fiefurile din Livonia daneză, Ducele de Curlanda și al Prusiei; Ducele de Pomerania pentru Bytów și Lüneburg în Pomerania.

Forma omagiului este astfel stabilită la curte. Principele vasal vine călare spre tron, purtându-și steagul, acolo unde Regele stă încoronat, având de o parte și de alta prelații și baronii din Senat; acolo, descălecând, el își face reverența în fața Regelui și a Senatului, pronunțând aceste cuvinte protocolare:

Prea fericite Rege, depun omagiu Serenității voastre împreună cu toate pământurile și cu oamenii noștri și solicit protecția Serenității voastre și a fi păstrat în legile și în demnitățile și în dreptul meu ducal.

Apoi, jurând pe cruce, el depune omagiu în acest chip:

Prea bunule Rege, prestez omagiu și promit, fără viclenie și înșelăciune, credința întregii țări și a oamenilor noștri, Serenității voastre și Coroanei regatului Poloniei și <promit> să fiu credincios etc.

Astfel, sărutându-l, regele îl primește sub protecția sa și, luându-i steagul îl frânge și îl aruncă la pământ. După aceea, toți baronii vasali și vasalii aceluiasi principe, purtându-și în mâini stindardele, depun de asemenea omagiu regelui, stindardele fiindu-le tot așa frânate.

Omagiul Moldovei este oarecum diferit, prin faptul că steagurile principilor și ale vasalilor lor nu sunt nici rupte, nici aruncate la pământ.

În plus, el [principele] nu îngenunchează, ci doar își înclină corpul și steagul foarte jos”.

În ceea ce privește termenii vexilologici englezi utilizați, observăm că aceștia sunt: „banner” pentru steagul principelui și „penons” pentru steagurile baronilor vasali și vasalii principelui care depun omagiul. În cazul fragmentului final referitor la particularitățile omagiului prestat de principele moldav, termenul plural „banners” desemnează și steagul princiar, și steagurile oamenilor lui.

* * *

Omagiul lui Ștefan cel Mare de la Colomeea este foarte bine consemnat, spre deosebire de cele anterioare, datorită faptului că alături de documentele cu caracter juridic – *Cartea de liberă trecere* („act, care pe jumătate e salv-conduct, pe jumătate e tractat preliminar”, după expresia lui Ioan Bogdan) dată de regele Cazimir la 4 septembrie 1485 la Colomeea pentru intrarea moldovenilor în regat, cu o valabilitate de patru săptămâni⁴⁰; *Cartea de primire a omagiului*, dată de regele Cazimir la 15 septembrie 1485⁴¹ și *Cartea de prestare a omagiului*, dată de Ștefan cel Mare la 16 septembrie 1485 și întărită cu pecetea domnească mijlocie și 13 peceti boierești⁴² – la Biblioteca Universității din Cracovia (Biblioteka Jagellońska), la un loc cu traducerea contemporană în limba latină a cărții date de Ștefan cel Mare, realizată de secretarul regelui polon și rămasă într-o copie în manuscrisul nr. 114, „s-au păstrat o descriere amănunțită a actului omagial și textul jurământului făcut de Ștefan lui Cazimir”⁴³.

Descrierea a fost publicată la Cracovia în 1553 de către Jakób/ Jakub Przyłuski (Iacobus Prilusius) (* cca 1512 – † 1554)⁴⁴, în volumul „Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae omnia, hactenus magna ex parte uaga, confusa & sibi pugnancia...” (*Toate legile sau statutele și privilegiile Regatului Poloniei, până în prezent, în bună parte, neclare, încurcate și contradictorii...*). În cartea a cincea a acestei lucrări, la paginile 805–808, se găsește capitolul X „De Moldauia siue Valachia” („Despre Moldova sau Valahia”), care cuprinde o prefață („Praefatio”, p. 805-806) și descrierea ceremoniei omagiului prestat de Ștefan cel Mare („Omagium Palatini Moldauiae”, p. 806-808).

40 Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 377–378, reluat de la A. Lewicki, care l-a publicat pentru prima oară după o copie din secolul al XVI-lea (A. Lewicki, *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. III, p. 333).

41 Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 375-376; A. Lewicki, *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. III, nr. 314, p. 334–335.

42 Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, nr. CLXVII, p. 370–372 (originalul slav, la momentul publicării se păstra în Arhivele Ministerului de Externe din Moscova); p. 374–375 (traducerea contemporană în limba latină realizată de secretarul regelui polon, păstrată într-o copie în manuscrisul nr. 114 al Bibliotecii Universității din Cracovia (Biblioteka Jagellońska); A. Lewicki, *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. III, nr. 315, p. 335-336).

43 Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 378.

44 K. Estreicher, *Bibliografia Polska, część III*, tom XXV, Kraków, 1913, p. 373–375.

Prefața, care nu a mai fost reprodusă decât în partea ei finală (ultimul alineat cel de după poezie⁴⁵), are următorul conținut⁴⁶:

„PRAEFATIO.

Nisi res humanae in orbem semper agerentur, et dominia rerum abire et redire sole-
rent, arroganter fortassis Moldauiam inter Prouincias Regni Poloniae reponere uiderer:
quod ea dubium quo fato Polonorum ditione excussa, iam facta sit Iuris alieni. Vtcumque
tandem rebus in humanis ludit sors, Iuris Polonici Moldauiam asserere non dubitamus,
quod semel tanta cum solemnitate Regno accessit, Iureque iurando ei subiecta est, ut nisi
remittentibus Polonis iuste sui etiam Iuris esse nequeat, tanto minus alieni. Voluntate
enim dominorum non defectione subditorum in libertatem restitutio fit, Iure etiam pos-
sessorum non vi hostium iusta Imperia quaeruntur. Alioque et serui fugitiui liberi, et spo-
lia praedonum propria censi possint, non legitimorum dominorum, quorum euaserint
potestatem, vel quibus illa abstulerint.

Ac equidem nondum scio fortunam ne, id est diuinum arbitrium cui omnia subsunt,
an negligentiam qua male cuncta geruntur accusemus, quod Moldauos amiserimus: quo-
dque apud illos nunc pro nostris hostium sunt praesidia, proque confoederatis sociis adu-
ersarios professos ex illis simus habituri. Quod enim multoties quasi postliminio ad nos
redibant videri potest diuinitus oblatum fuisse beneficium: quod autem illos toties reieci-
mus, fortassis in officio pietatis ac prouidentiae deliquimus. Et fuerit quidem aliquando
vera fors haec sententia, certe si haec tempora priscis conferamus, abstinere ab illorum
societate potius quam auribus lupum tenere arbitror: quantum-uis honestior fortiorque
haec postrema vulgo videatur esse deliberatio. Non enim in aliquousque plausibilia, qu-
aeque ante pedes iacent consilia oculi deliberantium sunt inferendi: verum quae semper
Reipublicae – conseruandae sit utilis animaduertenda et sequenda est sententia. Itaque
tam iniquo tempore, et metu dubii euentus, Moldauos ipsos, praesertim quod iam alieni
Iuris sint, praestat pro dubiis subditis mere externos haberi. Etsi enim perfidia gentis
aliqua ratione coerceri potuisset. At iam nobis pro illis, ut Germanis pro Transilvania, vel
Gallis pro Parma, fuerant subeunda certamina, certaue pax certiore etiam bello com-
mutanda fuit. Idcirco recte sane hoc tempore metu, vel saltem intempestiue supplicibus
responderi potest, quod olim Romae plano frequenter in via fractum sibi pedem fuisse
simulanti, et iterum eos qui se quo volebat deferebant irridenti, a technae peritis respon-
debatur: TOLLAT TE, QVI NON NOuit. Quo sensu quidam de illis cecinit.

Perfidia regnant Valachi, hunc uincendo per illum:

Quamque tenent nulli, dant tamen usque fidem.

Ense necant dominos misera cum plebe Tyranni:

45 Victor Eskenasy, *op. cit.*, p. 263 (după Claudiu Isopescu).

46 Transcrierea latină și traducerea românească au fost realizate de Aurelia Hanganu, căreia îi aducem mulțumiri și pe această cale. O ultimă revizie a transcrierii și traducerea finală în vederea publicării au fost înfăptuite de Dorin Onofrei, căruia îi exprimăm întreaga noastră recunoștință.

Quos rursus tollunt toxica, tela, fugae.
 Calliditas genti Romana uidetur inesse,
 Punica siue fides Graeca: Polone caue.
 Nunc uero inprimis cum uis hanc tanta coerchet,
 Intus habet fraudes, at foris arma tenet.

Utrumque tamen res sese habeat, recensebo omnem deditionis ac Omagii Valachici celebritatem, quam in Regiis Commentariis fideliter ab oculatis testibus conscriptam inueni, ut nostri Principes amissam Prouinciam quasi postliminio, si id olim commode diuina ope fieri poterit, recuperent. Nostorum enim facilitate illi abusi, iugum Poloniae excusserunt, quod et praesente, et armato Kazimiro Rege susceperant.”

Iată traducerea românească:

„PREFAȚĂ.

Dacă treburile oamenilor nu s-ar mișca mereu în cerc și dacă domniile, de obicei, nu s-ar duce și s-ar reîntoarce, mi s-ar părea, poate, că este semeț a pune iarăși Moldova printre provinciile Regatului Poloniei: deoarece aceasta, după scuturarea stăpânirii polonilor prin nu știu ce fatalitate, ar fi deja supusă altei autorități. Oricum, în sfârșit, se joacă soarta cu treburile oamenilor, nu ezităm să declarăm că Moldova este sub autoritate polonă, deoarece odată s-a alipit regatului și i s-a supus prin jurământ cu atâta solemnitate, încât, dacă nu permit polonii, nu poate fi de drept nici măcar independentă, cu atât mai puțin sub altă autoritate. Căci libertatea se redă prin voința stăpânitorilor, nu prin dezertarea supușilor, domniile legitime se dobândesc, de asemenea, prin dreptul posesorilor, nu prin forța dușmanilor. Altminteri, s-ar putea considera și șerbii fugari liberi, nu ai stăpânitorilor legitimi de sub puterea cărora au scăpat, și prăzile tâlharilor proprii, nu ale celor de la care au fost răpite.

Și încă nu știu dacă să dăm vina pe soartă, adică pe voința divină, sub care sunt toate, ori pe nepăsare, din cauza căreia toate merg prost, pentru faptul că i-am lăsat pe moldoveni să ne scape: și fiindcă la ei acum se află trupele dușmanilor, în loc de ale noastre, și, în loc de părtași aliați, urmează să avem în ei dușmani declarați. Căci se poate socoti că a fost o binefacere oferită de Dumnezeu că, de multe ori, ei se întorceau la noi ca și cum în patrie: însă poate că am dat greș în datoria bunăvoinței și a prevederii că i-am respins de atâtea ori. Și sunt de părere că, de fapt, cândva a fost, poate, adevărată această cugetare, în orice caz, dacă comparăm aceste timpuri cu cele din vechime, să te ferești de tovărășia ălor mai mult decât de a ține lupul de urechi: oricât de onestă și de viguroasă ar părea că este, în genere, această din urmă judecată. Într-adevăr, ochii celor care judecă trebuie să fie îndreptați nu spre soluțiile acceptabile până la un punct și care se aștern înaintea picioarelor: dar trebuie remarcată și urmată o decizie care să fie mereu de folos pentru protejarea statului. Așadar, în vremuri atât de nefavorabile și de frica unui deznodământ nesigur, este de preferat ca moldovenii înșiși să fie socotiți, în loc de supuși îndoielnici,

de-a dreptul străini, mai cu seamă că sunt deja sub altă autoritate. Chiar dacă viclenia neamului ar fi putut fi, de fapt, stăvilită în vreun fel. Dar noi a trebuit deja să facem față unor bătălii pentru ei, la fel ca germanii pentru Transilvania ori galii [= francezii – *n. tr.*] pentru Parma, și o pace sigură a trebuit să fie schimbată pe un război încă mai sigur. De aceea li se poate răspunde pe foarte bună dreptate celor care se roagă în vremea aceasta, de frică sau, în orice caz, la timp nepotrivit, ceea ce cândva, la Roma, i se răspundea din partea celor care cunoșteau tertipul unui șarlatan care adesea se prefăcea în stradă că și-ar fi frânt un picior, și apoi îi lua în răs pe cei care îl duceau unde voia: SĂ TE RIDICE CINE NU ȘTIE. În acest sens, cineva a cântat (compus versuri) despre ei.

Valahii domnesc prin viclenie, pe unul învingându-l prin altul:

Și, deși nimeni nu se ține de ele, fac mereu făgăduieli.

Cu sabia îi ucid pe stăpâni împreună cu gloata ticăloasă tiranii:

Pe care din nou îi prăpădesc otrăvurile, ascuțișurile, fugile.

Se vede că neamului îi este proprie șiretenia romană,

Credința punică ori greacă: polone, păzește-te.

Acum, într-adevăr, mai cu seamă, când așa o forță îl înfrânează,

Înăuntru are înșelăciuni, iar afară ține armele.

Oricum totuși ar sta lucrurile, voi cerceta toată abundența predării și omagiului valah pe care am găsit-o înscrisă cu fidelitate de martori oculari în comentariile regale, ca principii noștri să readucă provincia pierdută ca și cum în patrie, dacă acest lucru s-ar putea face vreodată cum se cuvine cu ajutorul lui Dumnezeu. Căci, după ce au abuzat de îngăduința alor noștri, ei au scuturat jugul Poloniei, pe care îl acceptaseră în prezența regelui Cazimir cu toate atributele sale”.

Urmează omagiul lui Ștefan cel Mare, adică descrierea propriu-zisă a ceremonialului.

Această descriere pentru prima dată a fost introdusă în circuitul științific românesc de către Bogdan Petriceicu Hasdeu, care a publicat-o în 1865 în „Arhiva Istorică a României”, în latină și în traducere românească⁴⁷, după ediția lui Przyłuski.

În general, istoriografia românească a acceptat documentul ca autentic și l-a valorificat de câte ori a fost ocazia.

Totuși, Ilie Minea, în 1926, aprecia că partea cu omagiul din ediția lui Przyłuski „este mai mult o parafrazăre a cronicarilor, a descrierilor acestora a ceremoniilor de omagiu din trecut. [...] Jurământul descris de Przyłuski nu corespunde însă cu acela redat în documentul omagial dat de Iliș Voievod”⁴⁸.

În cele din urmă, Victor Eskenasy a presupus, în 1983, cu rezerva verificării ulterioare a documentului original de arhivă, că este vorba de „protocolul ceremonialului de depunere a vasalității”, ipoteză în favoarea căreia pledează „revelarea minuțioasă a

47 B. Petriceicu Hasdeu, *Arhiva Istorică a României*, tom I, partea 2, București, 1865, nr. 293, p. 23–26.

48 Ilie Minea, *Informațiile românești în Cronica lui Długosz*, 1999, p. 52.

evenimentelor care au precedat momentul prestării omagiului, a ceremonialului în sine și lunga enumerare a personalităților politice ale regatului polon care au asistat la desfășurarea protocolului”. Prin „perfecta cunoaștere a realităților momentului, concordanța demnităților enumerate”, el se prezintă „ca un document de epocă, încheiat foarte probabil în cursul celor două săptămâni în care s-a perfectat alianța moldo-polonă pe baza actului omagial al lui Ștefan”⁴⁹.

După publicarea protocolului de către Jakub Przyłuski, documentul a fost reprodus la Basel în 1582 de Ioan Pistorius, în „*Polonicae historiae corpus*”⁵⁰.

În 1595, Germanico Malespina, nunțiu papal ordinar în Polonia în 1592–1598, într-o relație a sa către Sfântul Scaun despre Regatul Poloniei a relatat practic identic protocolul publicat de Jakub Przyłuski. Această relatare a văzut lumina tiparului în 1864⁵¹, iar fragmentul despre Moldova a fost publicat de Claudiu Isopescu în 1925⁵². În 1983, Victor Eskenazy a inclus textul publicat de Claudiu Isopescu și datat de acesta cu iunie-decembrie 1595 în anexa III la cunoscutul său articol dedicat omagiului de la Colomeea, marcând diferențele de ortografiere cu textul publicat de B. P. Hasdeu. Totodată, autorul a încercat o nouă traducere a protocolului, după versiunea latină Hasdeu, dar diferită de traducerea lui Hasdeu⁵³.

În secolul al XVIII-lea, protocolul a fost inclus în colecția de acte juridice „*Volumina Legum*”, publicată la Varșovia între anii 1732 și 1782 și reeditată la Sankt Petersburg, începând cu anul 1859⁵⁴.

Jurămintele din acest protocol au fost publicate de Maciej Dogiel la Vilnius în 1758 în „*Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*”⁵⁵, de unde au fost preluate în colecția de documente culese de Eudoxiu Hurmuzachi, în volumul apărut în 1891⁵⁶.

Astfel, accesul de azi la acest document este multiplu. Cu toate acestea, o simplă comparare rapidă a textului latin publicat de Jakub Przyłuski în 1553 cu cele publicate ulterior de Ioan Pistorius (1585), în „*Volumina Legum*” (1859), de B. P. Hasdeu (1865) și de Isopescu (1925) – Eskenazy (1983) oferă mici, dar numeroase diferențe de ortografie, mai ales în ceea ce privește întregirile cuvintelor abreviate. Din acest punct de vedere, ar fi

49 Victor Eskenazy, *op. cit.*, p. 260, 262.

50 Ioan Pistorius, *Polonicae historiae corpus*, t. I, Basileae, 1582, p. 171–173.

51 F. Rykaczewski, *Relacje nuncjusów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*, Berlin-Poznań, 1864, II, p. 75–97 (apud Victor Eskenazy, *op. cit.*, p. 262).

52 Claudiu Isopescu, *Alcuni documenti inediti della fine del Cinquecento. Seconda serie*, în „*Diplomatarium Italicum*”, I, Roma, 1925, p. 423–426, nr. XXXVIII (apud Victor Eskenazy, *op. cit.*, p. 262).

53 Victor Eskenazy, *op. cit.*, p. 263–265.

54 *Volumina Legum*, przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego, tom I, Petersburg, Nakładem I drukarni Józefa Ohryzki, 1859, nr. 238–239, p. 109–110.

55 Mathias Dogiel, *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*, Tomi primi, Pars secunda. *Provinciae quae olim sub Imperio Polono erant*, Vilnae, 1758, p. 603.

56 *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzachi*, vol. II, partea 2, București, 1891, nr. CCLIX, p. 288–289.

necesară o publicare arheografică a documentului de arhivă, dacă acesta mai există, sau, cel puțin, o publicare nouă și mai fidelă din punct de vedere arheografic a textului lui Przyluski, cu o traducere aferentă.

În continuare reproducem traducerea dată de Victor Eskenasy ca mai nouă, comparând anumiți termeni cu cei oferiți de Hasdeu sau alți autori.

„După mai multe negocieri între prealuminatul principe și domn Casimir III⁵⁷, regele Poloniei și baronii Poloniei, în numele prea luminatei sale maiestăți și al regatului, pe de o parte și, pe de alta, între măritul Ioan Ștefan palatinul Moldovei și [boierii] purtători de arme ai săi⁵⁸, în numele său și totodată al Țării Moldovei, atât el însuși cât și prin trimisiile maiestății regale, negocieri avute [timp de] câteva zile de la sosirea aceluia până în ziua de față, sus-numitul domn palatin al Moldovei, pentru a obține protecția din partea regatului Poloniei, în luna de după sărbătoarea nașterii cinstitei fecioare Maria [12 septembrie 1485], la ora nouă dimineața, a consimțit să presteze omagiu prea luminatului principe, domnului Casimir regele Poloniei etc. și strălucitei sale coroane polone, să slujească, să țină și să se facă supus pe sine și pe urmași și țara sa, prin jurământ de credință, supunere și ascultare veșnică; și, în aceeași zi, la amiază sau ceva mai târziu, a prestat omagiul și jurământul corporal⁵⁹ după chipul hotărât de maiestatea regală.

Și astfel, mai întâi, maiestatea regală, pe când acela [Ștefan] încă lipsea, urcându-se pe tronul său cu coroana cu care a fost încoronat și acolo așezându-se cu întreg fastul ce l-a înveșmântat cu ocazia încoronării, scaunul maiestății fiind înconjurat de prelații și magnații, clerici și mireni mai jos scriși, palatinul Ștefan înștiințat, de către maiestatea regală prin trimiși de vază, să vină și să facă cele care se cuvin [fiind] condus împreună cu toți [boierii] purtători de arme ai săi⁶⁰, numiți în limba lor populară *boieri*, a venit călare; iar de o parte avea pe un credincios de-al său [prin care] steagul cel mare de mătase de culoare roșie, pe care erau pictate frumos în aur blazoanele Țării Moldovei, era purtat în față⁶¹.

Iar toți pământenii săi care aveau bunuri ereditare în Moldova și toți ceilalți curteni mai de frunte țineau în mâini steaguri mici⁶², fiecare stând pe calul său.

Răsunând trompetele⁶³ aceluia și ale regelui și venind aproape de tronul maiestății regale [Ștefan] a descălecat, apoi a apucat în mâini steagul și de îndată s-a îndreptat cu steagul spre tron, aceasta fiind făcută în urma lui de către toți ai săi; și fără a sta pe gânduri, apropiindu-se de tron, îngenunchind după obiceiul său și plecând capul, înclină

57 Sic! Corect – Cazimir IV.

58 „Armigerosque ipsius”, la Hasdeu tradus ca „armașii săi”.

59 „Homagium et corporale iuramentum praestitit”.

60 „Armigeris”.

61 „ad latus vero per unum suum fidelem habebat, cui banderium quoque magnum sericeum coloris rubri, in quo arma Terrae Moldaviae pulchre auro depicta erant, praeferebatur”.

62 „banderia parua”. La Hasdeu, întreaga frază: „ținând fiecare în mână câte un steag mai mic”.

63 „tubis”, la Hasdeu – „buciumele”.

steagul până la pământ, la fel făcând și supușii⁶⁴; [și] spuse conținutul omagiului prin aceste cuvinte, maiestatea regală șezând nemișcată, iar domnii stând în picioare.

Cuvintele lui în fața maiestății regale:

„Prea milostive rege al meu, depun și pretez omagiu luminăției voastre cu toate teritoriile și oamenii mei și cer protecția luminăției voastre în ceea ce privește drepturile și să fiu ținut în dreptul meu și în demnitate”.

El a ținut mai departe steagul⁶⁵, iar în locul îngenunchierii, cu capul plecat după obiceiul credinței sale, atingând efigia sfintei cruci, a făcut jurământul corporal prin aceste cuvinte:

„Prea generos rege, pretez omagiu și jur și promit credință cu statornicie, fără vicleanie și înșelăciune, împreună cu toate teritoriile, nobilii⁶⁶ și oamenii mei, luminăției voastre și urmașilor luminăției voastre și sfintei coroane a regatului Poloniei și să fiu credincios și supus luminăției voastre, succesorilor și coroanei regatului polon. Așa să-mi ajute Dumnezeu și sfânta cruce a lui Cristos”.

După ce s-a sfârșit jurământul, maiestatea regală a răspuns prin aceste cuvinte, așezat în scaunul maiestății sale:

„Noi te primim pe tine și teritoriile tale sub protecția noastră și te lăsăm în ceea ce privește toate demnitățile și toate drepturile țării tale întocmai ca pe un palatin al nostru”.

Fiind zise acestea, maiestatea regală l-a sărutat⁶⁷.

După sărut, maiestatea regală a primit în mâini steagul din mâinile palatinului și l-a dat în mâinile mareșalului regatului. Pe dată toți [boierii] purtători de arme ai palatinului Moldovei, care stăteau împrejurul tronului maiestății au aruncat din mâini la pământ steagurile lor mici; iar mai sus zisul mareșal al regatului ducând la tezaur steagul cel mare de la tronul maiestății, potrivit înțelegerii, iar cele mici fiind strânse de către camerierii maiestății regale în același fel erau duse la locul tezaurului pentru a fi păstrate. Deoarece Palatinul și [boierii] purtători de arme ai săi nu au vrut să consimtă ca [steagurile] să fie distruse în timpul ceremoniei. Ba încă [Ștefan] a cerut ca steagurile lor omagiale să fie păstrate cu cinste, ca o mai mare garanție a prieteniei.⁶⁸

64 „dein banderium manibus corripuit, ac mox cum banderio versus solium processit: id etiam sui omnes post eum fecere, immediateque solium accedens, flexis suo more genibus & capite prono, banderium usque ad terram inclinat, similiterque facientibus subditis.” La Hasdeu – „apoi apucând cu mâinile steagul cel mare, înaintă cu el către tron, făcând tot așa și ceilalți ai săi; iară venind de tot aproape în fața tronului, îngenunche după maniera moldovenească și plecând capul închină steagul până la pământ, făcând tot așa și supușii săi”.

65 „Hic adhuc banderium tenuit”. La Hasdeu – „Apoi tot ținând steagul”.

66 „Baronibus”.

67 „His dictis osculata est eum Maiestas Regia”.

68 „Osculo facto recepit banderium M. R. manibus suis de Palatini manibus, in manusque Marschalci Regni illud dedit. Hic primum armigeri omnes Palatini Moldaviae stantes circa solium Majestatis, sua banderia parva e manibus in terram straverunt, Marschalcoque Regni praedicto banderium magnum de solio Majestatis, juxta ac conclusum erat, ad thesaurum Regium deferente, et parva illa per Cubicularios M. Regiae collecta, itidem ad thesauri locum ferebantur servanda. Noluit quippe Palatinus et armigeri sui consentire, ut intra tractandum diripentur: quin petiit ipsorum ut banderia homagialia honeste servarentur propter majoris amicitiae authoramentum”.

Ceea ce fiind făcut, maiestatea regală l-a așezat pe palatin alături de el, ca pe un prieten și vasal apropiat al său și șezând ei împreună, toți [boierii] purtători de arme⁶⁹ ai aceluia au jurat, atingând crucea, în acest chip:

„Noi, baronii, vasalii și toată țara Moldovei prestăm omagiu în numele nostru și al întregii obști a Țării Moldovei prealuminatului principe, domnului Casimir și urmașilor regi ai Poloniei și făgăduim și jurăm toată credința, supunerea și ascultarea veșnică luminației sale, regatului și regilor Poloniei. Așa să ne ajute Dumnezeu și sfânta cruce a lui Cristos”.

Acest jurământ l-au făcut unii dintre ei punându-și mâinile pe cruce, alții [cu ele] înținse deasupra. Acestea fiind îndeplinite maiestatea regală a împodobit cu însemnele de cavaler pe toți scutierii palatinului și apoi întreg tineretul de la curtea sa⁷⁰.

Au participat la acest act regal și al regatului Poloniei, potrivit tradiției ceremoniilor unei solemnități atât de ilustre, prea cucernicii și cucernicii părinți întru Cristos și domnii străluciți, venerabili, viteji și nobili de neam: Jan Watróbka, arhiepiscop de Lvov, care ținea cele sfinte pentru jurăminte; Maciej din Stara Lomża, episcop de Camenița și Jan Targowicki [episcop] ales de Chelm, sufragani ai aceluiași; Jakub Debno, castelan și căpitan al Cracoviei, care pune și îndrepta sfânta coroană pe capul regelui; Maciej din Blyn de Posnań, Jan Amor Tarnowski de Cracovia, Spytek Jarosławski de Sandomir, care se îngrijea de sceptrul regatului⁷¹ și, deoarece acei domni palatini de Cracovia și de Posnań se certau să-l poarte, fiindcă și unul și celălalt se străduiau de obicei să-l ducă, luând-o unul înaintea celuilalt, de aceea, prin acordul unanim au dat, doar pentru această dată, sceptrele palatinului de Sandomir, Jan Pilecki, voievod al Rusiei, Iakub Buczacki, palatin al Podoliei și Dobeslau Busowski, palatin de Beltz, Rafal Jarosławski de Sandomir, care gira [funcția] de mareșal al regatului; castelanii Mikolaj Kurozweski de Sieradz, Jan Koscielecki de Dobrin, Mikolaj de Zmigrod de Premisl, Michal Buczacki de Halici; cancelarul Czeslaw Kurozwecki, decanul de Gnezno; Piotr Kurozwecki vistiernicul, care ținea în timpul acestei dispute măru⁷², pe când cancelarul însuși pronunța conținutul și formula

La Hasdeu – „După sărutare maiestatea regală luă steagul din mâinile domnului moldovenesc și-l dădu în mâinile mareșalului regatului. Atunci toți armașii moldovenesci stând în jurul tronului regal își închină steagurile lor cele mici către pământ, și precum fuse una din condițiuni, atât steagul cel mare prin mâinile supra zisului mareșal al regatului, care îl primise de la rege, precum și steagurile cele mici prin mâinile cubicularilor (postelniceilor), care le adunaseră, fură duse spre păstrare la tezaurul regal; căci nici domnul moldovenesc, nici armașii săi nu voriră a consimți ca să fie rumpte în intervalul ceremoniei (după obiceiul feudal), ci se rugau ca steagurile lor să se conserve cu onoare, ca probă de o mai mare amicie”.

69 „Armigeri ipsius omnes”.

70 „Qvod quidem iuramentum quidam eorum manibus cruci apposis, quidam vero expansis supra, fecerunt. Eo facto Regia Majestas omnes Palatini armigeros, universam denique Curiae suae juventutem, militiae symbolis insigniuit”. La Hasdeu – „Acest jurământ unii îl pronunțară cu mâinile pe cruce, iară alții cu mâinile întinse deasupra crucii. După aceea, maiestatea regală pe toți armașii și toată junimea Curții domnului moldovenesc îi înaintă la gradul de cavaleri (chevalier, Ritter)”.

71 „Sceptrum Regni”.

72 „Pomum tenebat”. La Hasdeu – „care ținea globul”.

omagiului și a jurămintelor, Grzegorz Lubranski, prepozit de Skalbmierz, vicecancelar al regatului Poloniei, mareșalul Stanislau Brosnowski, Ambrozy Pampowski, croitor al curții maiestății regale, castelanii Jan Podlowski de Zarnow, Jan Oleski de Malagost; Mikolaj Tenczynski, purtătorul de spadă⁷³, stegarul de Cracovia⁷⁴ Jan Tarnowski și mai mulți alți nobili tineri și locuitori ai regatului demni de credință”.

* * *

Până a trece la analiza terminologiei vexilologice din acest document, trebuie să zăbovim puțin asupra problemei frângerii lăncilor steagurilor în ceremonialul de depunere a omagiului vasalic.

După cum explica și Liviu Pilat, „tocmai ruperea steagurilor simboliza supunerea vasalului; prin aceasta el renunța la puterea avută anterior, punându-se sub protecția regelui și reobținând-o datorită grației acestuia”. Atunci când moldovenii au insistat ca steagurile lor să nu fie rupte, ci păstrate intacte și „cu cinste”, frângerea lor putând fi considerată ca un gest umilitor în contextul politic concret, ei erau conștienți de faptul că nefrângerea lăncilor steagului „s-ar traduce, în plan simbolic, prin acceptarea de către voievod a protecției regelui, fără a renunța la condiția sa anterioară”⁷⁵.

După depunerea jurământului de către Ștefan cel Mare, regele i-a acordat sărutul de legământ, dar nu i-a oferit și simbolul învestiturii, gest care ar fi constat în retrocedarea steagului, dacă toate steagurile nu ar fi fost adunate conform protocolului prestabilit și duse pentru păstrare în tezaurul coroanei, „singurul element legat de învestitură fiind doar acela că regele „a împodobit cu însemnele de cavaler pe toți scutierii palatinului și apoi întreg tineretul de la curtea sa”. De asemenea, trebuie remarcat că regele nu a ținut să acorde un feud voievodului Moldovei cu această ocazie, mai ales că prin păstrarea intactă a steagurilor, din punct de vedere simbolic, Moldova nu putea fi considerată ca feud, de vreme ce actul omagial a înregistrat poziția voievodului, „ca, din voia lui Dumnezeu, noi suntem stăpân al pământurilor Moldovei”⁷⁶.

Astfel, în cadrul omagiului de la 1485, se observă „lipsa unor elemente de natură juridică, care trebuiau să asigure o legătură puternică între vasal și suzeran”, fapt care a facilitat anularea omagiului de la Colomeea, în 1489, ca urmare a arbitrajului pontifical și, în cele din urmă, a condus la renunțarea regelui Poloniei la drepturile sale de suzeranitate asupra Țării Moldovei în favoarea regelui Ungariei în 1507⁷⁷.

Să revenim, însă la partea vexilologică formală, în primul rând la termenii vexilologici utilizați.

⁷³ „Gladifer”.

⁷⁴ „Vexillifer Cracovensis”.

⁷⁵ Liviu Pilat, *op. cit.*, p. 150.

⁷⁶ Liviu Pilat, *op. cit.*, p. 151.

⁷⁷ Liviu Pilat, *op. cit.*, p. 152.

Din punct de vedere tipologic, toate steagurile sunt desemnate în protocolul ceremoniei cu termenul „*Banderium*, pl. *Banderia*”.

Steagul purtat în numele domnului moldovean și de Ștefan cel Mare însuși este denumit drept „steagul cel mare” – „*Banderium quoque magnum*”, „*Banderium magnum*”.

Steagurile purtate de boieri sunt denumite „steaguri mici” – „*Banderia parva*”.

Toate steagurile moldovenești participante la ceremonial – steagul mare și steagurile mici împreună – sunt calificate drept „steaguri omagiale” – „*Banderia homagialia*”.

Stegarul domnului Moldovei este desemnat drept „*unum suum fidelem*” – „un credincios al său” sau, adaptat, am putea spune „o slugă a sa”, pe când stegarul de Cracovia Jan Tarnowski este menționat drept „*Vexillifer Cracovensis*”.

Dintre toate steagurile este descris numai steagul purtat de domn: „*Banderium quoque magnum sericeum coloris rubri, in quo arma Terrae Moldaviae pulchre auro depicta erant*”, ceea ce în traducere înseamnă: „steagul cel mare de mătase de culoare roșie, pe care era pictată frumos în aur stema Țării Moldovei”.

B. P. Hasdeu a tradus expresia „*arma Terrae Moldaviae*” cu „însemnele Țării Moldovei”, iar Victor Eskenasy cu „blazoanele Țării Moldovei”. În latină „*arma*” este un substantiv neutru plural, se traduce „arme”, și în acest context special are sensul clar de „arme heraldice”, adică pe românește – stemă. Evident că la acea vreme acest cuvânt românesc de origine neogreacă încă nu intrase în circuit, contemporanii, probabil, cunoscând sinonimele arhaice marcă sau herb, ambele intrate pe filieră occidentală, dar folosind uzual termenul „pecete”, cel mai vechi pentru noțiunea de arme heraldice, rostul primordial sigilar al căruia s-a extins și spre cel heraldic. Este potrivit să cităm aici din fragmentul relativ la omagiul de la Colomea din „Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601” al cronicarului Nicolae Costin (1660-1712), lucrare elaborată în anii 1696-1700: „[...] Și anume făcuse într-acei cort pat naltu, pre care ședea craiul la adunare cu Ștefan Vodă, în podoabe crăești, împregiur stând svecnicii crăești, țiind a mână Ștefan vodă stiagul țărâi, cu pecetea ei, închinându-să craiului după obiceiul moldovenesc, plecând stiagul țărâi la picioarele craiului [...]”⁷⁸. În acest fragment se atestă utilizarea termenului pecete în sens de stemă.

Este posibil că deja în secolul al XV-lea apelativul „bour” să fi devenit sinonim al noțiunii de stemă a țării.

În concluzie, dacă termenul lui Hasdeu „însemne” este destul de potrivit chiar și în zilele noastre, ca un sinonim acceptabil alternativ, cel de blazon este completamente greșit, în limbajul heraldic profesionist el desemnând doar descrierea unei steme în terminologie heraldică tehnică.

La acest moment al analizei noastre rămân deschise următoarele întrebări:

78 Nicolae Costin, *Scrieri*, ediție îngrijită de Svetlana Korolevski, vol. I, Chișinău: *Hyperion*, 1990, p. 154. Pentru data redactării cronicii vezi p. 410.

- Ce fel de steag din punct de vedere tipologic era drapelul folosit de domn în timpul omagiului?
- Care erau proporțiile, dimensiunile și forma pânzei?
- Care era nuanța exactă a culorii roșii („coloris rubri”) a pânzei?
- Care era compoziția exactă a stemei țării și locul ei în câmpul vexilar?
- Cum ar fi putut arăta capul de bour și accesoriile lui din punct de vedere artistic?

Vom încerca să lansăm niște ipoteze ca răspunsuri parțiale la aceste întrebări în partea a doua.

II

Din vechime, alături de nuielușă (rămurică, mănunchi de iarbă etc.) care simbolizează fieful, obiectele utilizate în cadrul omagiului vasalic ca simbol al puterii deținute și care puteau fi înmânate la investitură de senior vasalului său erau cele știute și recunoscute ca atare: sceptrul, inelul, bastonul, mânușa, steagul, lancea⁷⁹. Or, și vasalul, și vasalii vasalului posedă anumite steaguri, cu care după cum am văzut se prezintă la omagiu. Iată ce observa pe marginea acestui subiect heraldistul francez Michel Pastoureau, într-o lucrare teoretică dedicată genezei drapelului ca simbol: „Ca orișice semn, orișice emblemă, orișice culoare, un drapel nu apare niciodată singur. Avut în vedere izolat el nu are nicio semnificație; din contra, el își capătă întregul său sens doar dacă este asociat sau opus unui alt drapel. De fapt, nu există niciodată un drapel izolat, ci un sistem internațional de imagini emblematice ce pun istoricului probleme de ordin semiologic. Orice drapel întotdeauna răspunde unui alt drapel. Dar această relație de opoziție sau de asociere este exprimată prin opțiuni și formule care sunt de ordin cultural și care, prin urmare, necesită analiză ancorată în spațiu și în timp. Emblematica nu poate niciodată să se reducă la un sistem semiologic pur, eliberat de orice încărcătură istorică și antropologică”⁸⁰.

După cum am constatat deja, termenul latin din textul nostru „*banderium/banderia*” este utilizat cu sensul său generic de „steag”, fără vreo individualizare tipologică. Dicționarele de latină medievală, în afara formelor menționate, înregistrează și formele înrudite „*bandum*”, „*banera*”, „*baneria*”, „*bannearium*” – toate însemnând „*vexillum*” (steag), „*signum militare/ bellicum*” (însemn militar), banieră, dar și termenii derivați de „*bandarensis*” și „*banderarius*” cu sens de „*vexillifer*”, adică stegar⁸¹. Familia termenului latin este lărgită prin termenii din limbile romanice, în primul rând de cel francez de „*bannière*”, apoi de

79 Michel Pastoureau, *La vie quotidienne en France et en Angleterre au temps des chevaliers de la Table ronde (XIIe - XIIIe siècles)*, Paris: Hachette, 1976, („La vie quotidienne”), p. 32.

80 Michel Pastoureau, *Genèse du drapeau*, dans *Genèse de l'État moderne en Méditerranée. Approche historique et anthropologique des pratiques et des représentations. Actes de tables rondes internationales, Paris, 24-26 septembre 1987*, Ecole Française de Rome, Roma, 1993, (Collection de l'Ecole Française de Rome, 171), p. 105.

81 Charles du Fresne du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, revue par Léopold Favre, tomus primus, Niort, 1883, p. 546-549.

burgundul „banneire”, valonul „banîre”, provensalul „bandiera, baneira”, spaniolul „bandera”, portughezul „bandeira”, italianul „bandiera”. Este de remarcat și faptul că acest termen prin influență franceză a produs și termenul german „Panier” cu același sens de steag (militar), după cum atestă marile dicționare franțuzești⁸². Termenul a pătruns și în poloneză, o limbă slavă, dar legată de latină prin biserică, îmbrăcând formele „bandera”, „banderja”, „banderka”, „bandura”⁸³. Termenul latin „banderium/ *pl.* banderii” (steag, 1350) și „banderio” (asociere de peceți, 1453) este cunoscut și în latina medievală din spațiul românesc de până la Ștefan cel Mare⁸⁴. Prin urmare, termenul vexilologic latin utilizat în descrierea omagiului ștefanian rămâne unul generic și nu ne oferă o soluție de identificare tipologică a însemnelor vexilare afișate la ceremonial, exceptând faptul că steagul principal era mai mare decât steagurile boierilor săi. Aceeași situație de desemnare generică a însemnelor vexilare se poate observa, de exemplu, și în Cronica Moldo-Germană, unde, la anul 1473 (6981), găsim pasajul: „În luna noiembrie, în ziua de 8, într-o luni, a așezat Ștefan voievod oastea lui în tabără și steagul său [în germană – seyn Panyr – n. n.], în Muntenia, la Milcov, pe partea lui, cu 48 de steaguri [în germană – Panyren – n. n.] și au pornit cu 12 cete, împreună cu Basarab voievod [Basarab Laiotă, zis cel Bătrân], împotriiva lui Radul voievod și nu știa de Radul voievod că se apropie”⁸⁵.

Problema, astfel, trebuie studiată prin antrenarea altor surse, cât mai apropiate în timp și spațiu de evenimentul de la Colomeea.

În context, trebuie să precizăm faptul că și în zilele noastre termenul **banieră** (fr. *ban-nière*, engl. *banner*, germ. *Banner*) este utilizat de vexilologi într-un sens destul de larg, desemnând în general drapelele de formă pătrată sau rectangulară, atașate la o hampă sau fixate de o traversă ori între două catarge și purtând fie arme heraldice (banieră armoria-tă), fie altă emblemă, pictată sau brodată. Termenul se referă și la drapelele foarte elaborate, cu desen complicat și fabricate din materiale costisitoare, dar și în limbajul elevat ca expresie figurativă pentru orice tip de drapel. Această diversitate semantică a termenului a determinat faptul că în limbajul vexilologic profesionist termenul banieră este însoțit mereu de un calificativ care să-i precizeze tipologia și destinația: banieră armoria-tă, banieră regală, banieră de pavoazare, banieră de trompetă etc.⁸⁶

* * *

82 A se vedea cel puțin: Émile Littré, *Dictionnaire de la langue française*, second édition, tome I, Paris: Hachette, 1883, p. 292.

83 Jan Karłowicz, Adam Kryński, Władysław Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego*, tom I, Warszawa, 1900, p. 93.

84 *Glosar de latină medievală a documentelor care ilustrează istoria Transilvaniei, Moldovei și Munteniei*, vol. I, București: Editura Academiei Române, 2010, p. 239.

85 *Cronicle slavo-române din sec. XIV-XVI*, publicate de Ion Bogdan, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, Editura Academiei R. P. R., 1959, p. 30; Ion Const. Chițimia, *Cronica lui Ștefan cel Mare (versiunea germană a lui Schedel)*, București: Casa școalelor, 1942, p. 40–41.

86 Whitney Smith, *Flags through the Ages and across the World*, Maidenhead: McGraw-Hill Book Co., 1975, p. 13; Whitney Smith, *Les drapeaux à travers les âges et dans le monde entier*, traduction française Georges Pasch, Paris: Librairie Arthème

Urmărind evoluția tipologică a drapelurilor militare medievale occidentale cu funcție emblematică, cunoscutul heraldist elvețian D. L. Galbreath constată că cele mai vechi erau *vexiloidele de tip antic*, reprezentând un obiect sculptat purtat în vârful unei lungi sulite, așa cum era acvila legiunilor romane sau dragonul dacic. Astfel, pe cunoscuta Tapiserie de la Bayeux, care datează din jurul anilor 1080 și reflectă Bătălia de la Hastings din 1066 dintre Harold Godwinson, ultimul rege anglo-saxon, învins și mort în această luptă, și Wiliam, duce de Normandia (1035-1087) și regele-cuceritor normand al Angliei (1066-1087), un astfel de vexiloid-dragon se poate vedea lângă regele Harold⁸⁷.

În același timp, pe aceeași tapiserie, în mâna stângă a stegarului călare a ducelui Wiliam apare un alt tip de drapel militar – *gonfanonul* (fr. *gonfanon*, engl. *gonfanon*, germ. *Gonfanon*) – un steag preheraldic nu prea mare de formă rectangulară, cu pânda lungă și îngustă, al cărei batant este terminat în mai multe limbi (vârfuri, fr. *fanons*), rectangulare sau triunghiulare, de cele mai multe ori acestea fiind trei la număr, și cu axa lungă perpendiculară pe hampă, încât o acvilă va fi văzută culcată, cu capul îndreptat spre hampă, iar cu coada în vânt (fig. 1-2). Ulterior peste sensul inițial al acestui drapel militar, din cauza omofoniei, s-a suprapus și sensul drapelului de origine italiană – *gonfalon*, specific unor asociații de artizani, religioase etc., creând confuzii terminologice⁸⁸.

Fig. 1. Gonfanon pe reversul sigiliului lui Waleran, conte de Meulan și de Worcester, 1136/1138⁸⁹.

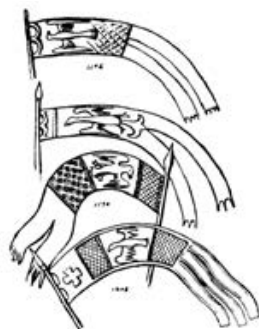

Fig. 2. Gonfanoane din sigilii din jurul anului 1200⁹⁰.

Aceste două modele de însemne vexilare pre-heraldice – vexiloidul și gonfanonul – erau desemnate în franceză prin termenul *enseigne* (însemn, insignă), cu sensul generic de stindard militar.

Fayard, 1976, p. 13; Michel Pastoureau, *O istorie simbolică a Evului Mediu occidental*, traducere din franceză de Em. Galaicu-Păun, Chișinău: Cartier, 2004, (Colecția „Cartier istoric”), p. 464, nota 4.

⁸⁷ D. L. Galbreath, Léon Jéquier, *Manuel du blason*, nouvelle édition, Lausanne: Éditions Spes, 1977, p. 15, 28.

⁸⁸ D. L. Galbreath, Léon Jéquier, *op. cit.*, p. 13, 28, 254; Michel Pastoureau, *La vie quotidienne...*, p. 120-121.

⁸⁹ D. L. Galbreath, Léon Jéquier, *op. cit.*, p. 22, fig. 6.

⁹⁰ D. L. Galbreath, Léon Jéquier, *op. cit.*, p. 254, fig. 691.

În prima jumătate a secolului al XII-lea utilizarea gonfanonului s-a generalizat, iar către sfârșitul acestui secol însemnul vexilologic, de regulă, este deja armoriat cu armele heraldice ale posesorului.

Pe la 1150, însă, gonfanonul a început să fie înlocuit de **banieră** – un steag de asemenea rectangular, dar având axa lungă paralelă cu hampa și lipsit de vârfurile flotante (fig. 3). Pătrată sau dreptunghiulară și mai înaltă decât lată, baniera, spre deosebire de gonfanon, este de cele mai multe ori din start armoriată și are figurile de pe ea reprezentate în picioare. Baniera marchează trecerea la drapelele de tip heraldic. În uz, ea era rezervată șefilor militari numiți „cavaleri banierați” (fr. *chevaliers bannerets*, engl. *knights banneret*, germ. *Bannerherren*) care veneau la oaste împreună cu mai mulți mici vasali ai lor: cavalerul banierat îi comanda pe supușii săi, adunându-i în luptă sub baniera sa, adesea purtând armele sale heraldice de familie. Cavalerii care erau simpli luptători subordonați foloseau un alt tip vexilar – **penonul** (fr. *pennon*, engl. *pennon*, germ. *Dreieck-Fahne*) – un steguleț triunghiular (uneori isoscel, alteori o jumătate de dreptunghi tăiat pe diagonală) din stofă bicromă în culorile senioriei sale, care a evoluat ulterior din punctul de vedere al desenului și compoziției, încărcându-se de arme heraldice⁹¹.

Fig. 3. Banieră pe contra-sigiliul lui Philippe, conte de Flandra și de Vermandois, 1162⁹².

Penonul (fig. 4⁹³) era drapelul secundar al cavalerului banierat sau primul drapel al vasalului: la avansarea unui „*bachelarius*” (fr. *bachelier d'armes* – prima treaptă a cavalerului) la rangul de cavaler banierat drapelul până atunci triunghiular al acestuia era transformat în banieră prin tăierea vârfului⁹⁴.

91 D. L. Galbreath, Léon Jéquier, *op. cit.*, p. 28-30; Michel Pastoureau, *La vie quotidienne...*, p. 120-121; Whitney Smith, *Flags...*, p. 13, 16, 20; Whitney Smith, *Les drapeaux...*, p. 13, 17, 24.

92 D. L. Galbreath, Léon Jéquier, *op. cit.*, p. 28, fig. 12.

93 D. L. Galbreath, Léon Jéquier, *op. cit.*, p. 72, fig. 84.

94 Ottfried Neubecker, *Fahne (militärisch)*, in: *Reallexikon zur Deutschen Kunstgeschichte*, Bd. VI (1973), Sp. 1060-1168, capitolul II. A. 3. Dreieck-Fahnen. Autorul își exprimă întreaga gratitudine față de doamnele Cristina

Fig. 4. Filă de la 1338 din Armorialul Confreriei Sfântului Iacob din Burgos (Castilia și León), reprezentând cavaleri cu penoane.

Pe parcursul primei jumătăți a secolului al XIV-lea, în materie de baniere se impun pânzele pătrate, dreptunghiul vertical fiind abandonat, iar cel orizontal în stil modern rămânând încă neuzitat. Pânzele banierelor de cavalerie au preponderent aceleași dimensiuni ca și gonfanoanele, iar banierele trupelor pedestre sunt semnificativ mai mari. În spațiul german, în secolele XIV-XV, este cunoscută o banieră de formă specială, având adăugată lipit pe latura de sus o panglică cu mult mai lungă decât lungimea pânzei, denumită în germană *Schwenkel* și care era percepută ca un însemn de mare onoare. Mai rară este baniera care are atașat la batant trei codițe triunghiulare scurte decorative (*caudulae*), distanțate una de alta, câte una pe la colțuri și a treia pe mijloc, cunoscută din a

Grossu-Chiriac și Eleonora Cazac, precum și față de domnul Nicolae Posturusu pentru contribuția fiecăruia la traducerea calificată a acestui studiu.

două jumătate a secolului al XIII-lea și până pe la mijlocul secolului al XV-lea⁹⁵. Ambele modele se pot observa printre drapelele Ordinului Cavalerilor Teutoni, capturate de polonezi în 1410 și 1431, care au fost descrise la 1448 de Jan Długosz și desenate de pictorul cracovian Stanisław Durink⁹⁶.

În ceea ce privește drapelul triumghiular, în secolele XIV-XV numărul mărturiilor privind utilizarea lor crește semnificativ, iar pânza se lungește tot mai mult în raport cu înălțimea. În secolul al XVI-lea drapelele triumghiulare devin destul de rare, dispărând practic în secolul următor. Din drapelul triumghiular lung s-a dezvoltat o formă de drapel cu batantul despicat în două vârfuri, pânza triumghiulară tinzând din ce în ce mai mult spre forma dreptunghiulară, care în Italia se atestă la sfârșitul secolului al XIII-lea, în Anglia la sfârșitul secolului al XIV-lea, iar în armata burgundă în anii „70 ai secolului al XV-lea⁹⁷.

Banierele și penoanele, purtând în fond armele de familie, sunt în esența lor drapelele personale ale nobilimii și cavalerilor, destinate a indica prezența fizică a proprietarului pe câmpul de luptă și a marca ierarhiile feudale. Funcția de adunare a luptătorilor era îndeplinită, însă, mai ales de steagurile înfățișând culorile de livrea⁹⁸.

* * *

Secolul al XIV-lea este unul revoluționar pentru evoluția vexilologiei europene. El va aduce o creștere și o diversificare a numărului, formelor și conținutului însemnelor vexilare, proces care va continua și în secolele următoare.

În secolul al XIV-lea se schimbă filozofia războiului. Armata feudală a cavalerilor cu armură grea, organizată pe criterii de legătură vasalică, din cauza unor factori de mare importanță cum ar fi dezvoltarea armamentului ofensiv, care va face luptele mai sângeroase, criza socială și economică sau molimele ce au secerat populația occidentală (epidemiile repetate de ciumă au izbucnit din anii 1347-1348), va ceda locul unor formațiuni militare profesionale, specializate pe anumite arme (arcași, arbaletieri, tunari, archebuzieri, miliții pedestre), și companiilor de mercenari care trăiau din război.

Primul pas întru depășirea crizei militare și întru crearea unei armate profesionale de tip modern a fost făcut în Franța, prin reforma din 1445 a regelui Carol VII. Astfel, printr-o ordonanță regală din 26 mai 1445 au fost create 15 companii „de ordonanță” (fr. *compagnies de l'ordonance de roi*), cuprinzând fiecare o sută de „lânci” de luptă (fr. *lance*), un fel de echivalent al românescului „steag” în sensul de unitate militară mică având un drapel de luptă propriu, fiecare lance fiind compusă din șase oameni călări: un războinic profesionist propriu-zis (fr. *homme d'armes*), un „coutilier” (de la *coutille* – spadă scurtă sau

95 Ottfried Neubecker, *Fahne (militärisch)*, in: *Reallexikon zur Deutschen Kunstgeschichte*, Bd. VI (1973), Sp. 1060-1168, capitolul II. A. 2. Banner.

96 *Jana Długosza Banderia Prutenorum*, wyd. K. Górski, Warszawa, 1958.

97 Ottfried Neubecker, *Fahne (militärisch)*..., capitolul II. A. 3. Dreieck-Fahnen.

98 Stephen Friar, *The Sutton Companion to Heraldry*, Phoenix Mill, Thrupp, Stroud, Gloucestershire: Sutton Publishing Limited, 2004, p. 223-225.

dagă lată; soldat înarmat cu o lance sau o dagă, îmbrăcat într-o cămașă de zale scurtă și pe deasupra cu o armură de tip „brigandine”), un paj (fr. *page*), doi arcași (fr. *archer*) și un valet de război (fr. *valet de guerre*), toți plătiți, cazați și controlați de rege. O altă instituție introdusă a fost cea a arcașilor liberi (fr. *francs archers*), recrutată din oameni din clasele inferioare, scutiți de impozite pentru prestarea acestui serviciu și obligați să exerseze trageri în fiecare duminică. A crescut și numărul mercenarilor, mai ales din rândul scoțienilor. S-a introdus și o artilerie regulată⁹⁹.

Soldații noii armate nu mai puteau să se adune și să urmeze baniera unei oști feudale, de care nu aparțineau. În aceste condiții se va dezvolta un nou tip de însemn vexilologic – **stindardul** (fr. *étendard*¹⁰⁰, engl. *standard*, germ. *Standarte*, it. *stendardo*) – un însemn triunghiular lung, terminat în una sau două cozi, purtând în locul stemei de familie a seniorului emblemele lui personale: mărci, insigne (en. *badge*), devize. Aceste embleme personale puteau fi ușor schimbate, chiar pe parcursul aceluiași an și nu aveau un caracter ereditar ca armele heraldice. În secolele XV și XVI toți marii seniori aveau astfel de stindarde, deosebit de ingenioase în compoziție și destul de costisitoare¹⁰¹.

În aceleași secole XV-XVI și penonul tradițional s-a lungit simțitor și a început să fie decorat cu reprezentări de sfinți, „cuvinte” și devize. Denumirea lui s-a modificat în *pen-noncel* sau *pennoncel à queue* (= penoncel cu coadă)¹⁰², ultimul termen regăsindu-se încă într-o ordonanță regală franceză pentru militari din 30 aprilie 1351¹⁰³.

Pe câmpul de luptă, dar și la castelul seniorilor, erau folosite concomitent însemnele vexilare din ambele sisteme de identificare, influențându-se reciproc și amestecând armele heraldice familiale cu emblemele personale schimbătoare.

O simbioză a drapelurilor vechi din cele două sisteme poate fi urmărită în vexilologia engleză, care este consemnată în acte normative până în secolul XX și care rămâne încă vie până în zilele noastre. Astfel, autorii englezi arată că principalele drapele vechi au fost baniera, stindardul, ghidonul și penonul. **Baniera** a fost pătrată, armoriată și decorată cu franjuri în culorile de livrea. Pentru a purta o banieră trebuia să fii cel puțin cavalier banierat, iar pentru a purta un stindard trebuia să fii cel puțin cavalier-aspirant (engl. *knight bachelor*). **Stindardul** englez, de obicei, era decorat la hampă cu crucea Sfântului

99 Franco Cardini, *Război și cruciadă*, în Jacques Le Goff, Jean-Claude Schmitt, *Dicționar tematic al Evului Mediu occidental*, traducere din franceză, Iași: Polirom, 2002, p. 641-643; *Histoire de la France des origines à nos jours*, sous la direction de Georges Duby, Paris: Larousse, 1995, p. 345-346.

100 Cuvântul francez, în forma „estendard”, este atestat pentru prima dată în 1080. Provine de la termenul francilor stabiliți în Galia (fr. *francique*) „standhard”, cu sensul „stabil, fix, neclintit”, și este compus din elementele „stand”, care desemnează acțiunea de a sta ridicat, și „hard” care semnifică calitatea de a fi dur, ferm. De la același cuvânt francic provine și termenul englez „standard”, de asemenea împrumutat nemodificat în limba franceză.

101 D. L. Galbreath, Léon Jéquier, *op. cit.*, p. 257-258.

102 D. L. Galbreath, Léon Jéquier, *op. cit.*, p. 257; A. В. Б. Норман, *Средневековый воин. Вооружение времен Карла Великого и Крестовых походов*, перевод с английского Л. А. Игоревского, Москва: ЗАО Центрполиграф, 2008, с. 265.

103 *Règlement pour les gens de guerre, 30 avril 1351*, dans *Ordonnances des Roys de France de la troisième race, recueillies par ordre chronologique*, quatrième volume, Paris: Imprimerie Royale, 1784, p. 69.

Gheorghe, urmată de motto, insignă sau deviză, sau (figurile din) cimier (elemente singulare sau multiplicat), apoi de capătul batantului tăiat în două limbi rotunjite. Nu există o unanimitate a părerilor autorilor asupra detaliilor concrete a vechilor stindarde, în special în ceea ce privește dimensiunile lor. Se estimează că stindardul de luptă al regelui pare să fi fost de 11 yarzi¹⁰⁴ (cca 10 m) în lungime, iar cel utilizat în afara luptelor de 8–9 yarzi (cca 7,3–8,2 m). Purtătorii de stindarde de rang mai mic își aveau însemnele vexilare mai scurte și în ordine descrescătoare de aproximativ următoarele lungimi: ducele – 7,5 yarzi (6,9 m), marchizul – 6,5 yarzi (5,9 m), contele (*earl*) – 6 yarzi (5,5 m), viconte – 5,5 yarzi (5 m), baronul – 5 yarzi (4,6 m), cavalerul banierat – 4,5 yarzi (4,1 m) și cavalerul-aspirant (*knight bachelor*) – 4 yarzi (3,7 m). (Heralzii dinastiei Tudor (1485-1603) ar fi stabilit ca stindardul mare, arborat pe pavilionul sau cortul regelui, dar nu pentru a fi folosit în luptă, să aibă lungimea de 33 picioare (10,1 m), un stindard ducal să aibă 21 picioare (6,4 m), iar cel al unui simplu cavaler de 12 picioare (3,7 m)¹⁰⁵). **Ghidonul** (*guidon*) avea aceeași formă ca și stindardul, dar capătul batantului său era rotunjit și nedespicat. Avea circa două treimi din dimensiunea unui stindard și putea fi purtat de toți *armiger*-ii (= însoțitori/paji purtând armura unui cavaler medieval). Ghidonul înfățișa armele heraldice ale purtătorului imediat după hampă, care erau urmate de un desen, similar stindardului, pentru decorarea stofei ce se îngustează spre capătul batantului. **Penonul** avea o jumătate din dimensiunea ghidonului (se estimează la circa 3 picioare sau 1 m¹⁰⁶) și un desen similar. Dacă cineva era avansat la gradul de cavaler banierat pe câmpul de luptă, capătul îngust al penonului sau ghidonului era decupat, lăsând să se vadă o banieră¹⁰⁷. Alți autori consideră însă că toate aceste reglementări asupra dimensiunilor ar ține de „heraldica decadentă” și că nu ar fi existat în vechime¹⁰⁸. De asemenea, se estimează că lungimea reală a unui stindard de luptă era de aproximativ 8 picioare (cca 2,44 m), stindardele folosite în cadrul turnirurilor și ceremonialelor fiind ceva mai lungi¹⁰⁹.

După cercetările heraldistului german Ottfried Neubecker¹¹⁰, din punct de vedere iconografic, pânzele drapelelor pot fi clasificate în pânze monocolor care pot fi roșii, negre, galbene sau verzi, pânze dungate ori ornamentate cu model geometric (cruce) sau altul, pânze purtând imagini (heraldice și altele) și pânze combinând două sau mai multe procedee. În toate cazurile, însă, se impune o cercetare inițială a posibilei legături dintre drapelul concret și armele heraldice personale, de familie, teritoriale sau corporative. În

104 Un yard este echivalent cu 0,9144 m sau cu exact 3 picioare ($3 \times 0,3048 \text{ m} = 0,9144 \text{ m}$).

105 Stephen Friar, *The Sutton Companion to Heraldry*..., p. 225.

106 *A New Dictionary of Heraldry*, edited by Stephen Friar, London: Alphabooks, A & C Black, 1987, p. 267.

107 Thomas Woodcock, John Martin Robinson, *The Oxford Guide to Heraldry*, Oxford, New York, Melbourne, Toronto: Oxford University Press, 1988, p. 109–111.

108 *A New Dictionary of Heraldry*..., p. 44–45.

109 *A New Dictionary of Heraldry*..., p. 327.

110 Ottfried Neubecker, *Fahne (militärisch)*..., capitolul II. C. Bebilderung.

acest context, este de remarcat faptul că, deși culorile pânzei monoculare nu comportau neapărat și o semnificație ideologică, totuși drapelul roșu, numit și „al justiției” sau „al sângelui”, se bucura de o popularitate specială, mai ales printre cavalerii cei mai înalți în ierarhia feudală, dat fiind faptul că peste calitatea intrinsecă a culorii roșii de a fi de departe cel mai vizibil semnal, s-a suprapus semnificația ideologică de simbol al capacității juridice de a decide în chestiunile de viață și de moarte. Astfel, în 1452, la acordarea ducatului Modena și Reggio ducelui Borso d'Este, împăratul Sfântului Imperiu German Friedrich III a folosit în calitate de al treilea drapel un drapel în întregime roșu, simbolizând justiția („*Vexillum totum rubeum significans Justitiam*”). De asemenea, la Adunarea parlamentară (*Reichstag*) de la Worms din 1495, „domnul Johann, contele de Ysenburg și Büdingen, a purtat un drapel în întregime roșu, care semnifică dreptul regalian și care se numește drapelul sângelui” („*hat herr Johann Graf zu Ysenburg und Büdingen getragen das ganz rote Fenlin, des beduten ist die Regalien, genant die Blutfanen*”).

* * *

Prima analiză complexă a steagurilor heraldice din epoca domniei lui Ștefan cel Mare, cele care ne interesează în contextul acestei cercetări, a fost întreprinsă de harnicul și talentatul heraldist bucureștean Tudor-Radu Tiron în 2011¹¹¹.

Vedeta studiului său îl constituie steagul moldovenesc dintr-o xilogravură reprezentând o luptă dintre armatele ungare și moldovenești, care a fost realizată pentru „*Chronica Hungarorum*” a pronotarului Johannes de Thurocz, manuscris terminat în 1487–1488, și care însoțește ediția de la Augsburg a acestei opere, tipărită de Erhard Ratdolt și datată 3 iunie 1488. Drapelul a fost introdus în circuitul științific românesc de Constantin I. Karadja în 1934¹¹², de unde a fost preluat și comentat de numeroși istorici și de heraldiștii români preocupați de subiectul simbolurilor cele mai vechi ale Țării Moldovei.

Gravura ce ne interesează (fig. 5) apare în ediție de cinci ori. Ea reprezintă o scenă de luptă dintre armata ungară (la stânga desenului) și armata moldovenească (la dreapta), confruntându-se pe fundalul unui peisaj montan. Fiecare armată luptă sub flamura propriei națiuni, fapt care nu lasă dubii asupra identității ei. Datorită exactității detaliilor legate de redarea armamentului și costumului militar, gravura a fost apreciată ca originală, fiind executată special pentru această ediție și nu copiată după vreun desen mai vechi, din secolul al XIV-lea. Constantin I. Karadja a considerat că imaginea ar fixa o scenă din campania de la 1467, înainte de bătălia de la Baia, care a fost precedată de o serie întreagă de lupte și hărțuiri, dar nu confruntarea de la Baia propriu-zisă, care s-a produs noaptea,

111 Tudor-Radu Tiron, *Steagurile heraldice ale lui Ștefan cel Mare. Certitudini și ipoteze în lumina informațiilor mai vechi sau mai noi*, în „*Analele Putnei*”, VIII, 2012, nr. 1, p. 71–92.

112 Constantin I. Karadja, *Despre edițiile din 1488 ale Croniceii lui Iohannes de Thurocz*, în „*Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice*”, seria III, tom XVI, memoriul 3, București, 1934, p. 35-43+VIII pl. Autorul a reprodus gravura ce ne interesează și într-o lucrare în limba germană apărută în același an: Constantin I. Karadja, *Die ältesten Quellen zur Geschichte der Rumänen*, în *Gutenberg Jahrbuch 1934*.

armatele nestând față în față. Ca alternativă, autorul a propus năvălirile moldovenilor în Ardeal din 1461 sau 1469, dar înclina tot spre războiul din 1467¹¹³. Ulterior, însă, cercetătorii români au optat pentru soluția că ar fi vorba tocmai despre lupta de la Baia, reprezentată convențional. De asemenea, Constantin I. Karadja a presupus că tipograful Ratdold ar fi primit de la Budapesta, de la editorul cărții Theobald Feger, un șir de desene pentru a-i servi „ca model, fără vreo indicație precisă a evenimentelor ce reprezintă, bine cunoscute în Ungaria, nu așa însă și în Bavaria”, încât planșele au fost așezate în carte fără vreo legătură cu evenimentul pe care-l reprezintă¹¹⁴.

Fig. 5. Xilografură reprezentând lupta de la Baia din 14/15 decembrie 1467, după „Chronica Hungarorum” de Johannes de Thurocz (Augsburg: Erhard Ratdolt, 3 iunie 1488).

Din punct de vedere tehnic, cele două însemne vexilare purtate de doi stegari călări înfățișează o pânză triunghiulară lungă cu vârful mai curând ascuțit, dar care poate fi eventual și rotunjit, deoarece la nici unul din drapele vârful nu se vede.

Steagul maghiar, văzut din partea reversului, în ghindant este armoriat cu armele Ungariei în formula, dacă am citi-o de pe față: scartelat; în 1 și 4: [trei] coline, din care iese o cruce dublă cu traversele egale; în 2 și 3: fasciat de șapte piese. Dat fiind că stema Ungariei, când este reprezentată în soluția scartelat, în mod normal are de fapt compoziția din cartierele 1 și 4 în cartierele 2 și 3, iar compoziția din 2 și 3 în 1 și 4, putem concluziona că artistul a reprezentat reversul pânzei de parcă ar fi aversul ei (nu credem că drapelul avea două fețe, identice, căci acest lucru este nepractic și foarte rar). Ghindantul rămâne necolorat, dar (numai dacă nu este un defect al gravurii) poate fi

¹¹³ Constantin I. Karadja, *Despre edițiile...*, p. 40–41 și pl. V, fig. 5.

¹¹⁴ Constantin I. Karadja, *Despre edițiile...*, p. 39, 41–42.

interpretat și ca fiind de același smalt cu câmpul cartierului 3, căci cartierul 3 pare ne-separat de ghindant.

Pânza steagului moldovenesc, care pare a fi ceva mai îngustă decât cea a steagului maghiar, este dungată vertical pe întreaga lungime, după cum se poate vedea și de pe fragmentul de revers, iar peste primele patru dungi de la lance broșează un cap de bour.

Prima interpretare coloristică și semantică a steagului a fost dată de heraldistul Jean-Nicolas Mănescu în 1972. Iată care a fost lectura sa: „Gravura reprezintă oastea ungară în armuri grele sub baniera cu cele două steme ale regatului, înfruntând pe însuși Ștefan, călare, în armură și cu coif de tip oriental, înconjurat de o puternică gardă de pedestrași. Domnul poartă în mână un steag cu flamura lungă și îngustă, vărgată paralel cu lancea și pe care apare – imediat lângă lance – capul de bour. Este o formă străveche de steag, derivată din gonfalonul sec. XIII, cu axul longitudinal al flămurii perpendicular pe lance. Dungile sunt desigur fasciile verzi și galbene ale stemei dinastice, peste care s-a adăugat mai târziu – și fără a se ține seama de direcția axului longitudinal – capul de bour al Moldovei (probabil în epoca lui Alexandru cel Bun sau a urmașilor săi, când s-au încercat și alte formule de îmbinare a fasciilor cu capul de bour). Credem că un steag de același tip străvechi – steag de investitură, la origine – a stat la baza fasciilor din stema voievodului Petru I [*primul voievod moldovean care pe moneda sa a combinat în scut fasciile cu crinii angevini, stemă citită și blazonată de J.-N. Mănescu astfel: „scut despicat – în dreapta, fasciat verde și aur; în stânga pe albastru două (sau șapte) flori de crin” – n. n.*], care în stema lui Ștefan cel Mare ocupă cartierul al doilea”¹¹⁵.

Alt mare heraldist, Dan Cernovodeanu, în lucrarea sa fundamentală din 1977 a acceptat lectura că pe gravura dată ar fi reprezentat „Ștefan cel Mare în mijlocul oștii sale, ținând în mână dreaptă un gonfalon a cărui flamură este aparent striată de dungi alternate, în pal (deci paralele cu mânerul banierii de război terminate în vârf de lance), peste care broșează un cap de bour văzut din față”, dar nu a acceptat întru totul ipotezele interpretative ale colegului și prietenului său: „Întrucât, după cum se știe, acest gen de steaguri de luptă cunoscute încă de pe timpul cruciadelor, înfățișau întotdeauna pe flamura lor piesele sau mobilele heraldice plasate în poziția lor normală (adică pe axul longitudinal și nu pe cel lateral al pânzei), însemna că dungile de pe stindardul lui Ștefan cel Mare nu erau paluri ci fascii alternate, peste care broșa capul de bour (ce, corect, ar fi trebuit reprezentat cu coarnele îndreptate spre hampă, și nu cu ele paralel cu aceasta). Respectivul steag constituie așadar o altă încercare de combinare a armelor țării (capul de bour văzut din față) cu fasciile dinastice, așa precum mai întâlnisem cazuri ca spre exemplu pe aversul monedei lui Roman al II-lea [...], în care fasciile și capul bovideului heraldic apăreau fiecare în câte un cartier al scutului despicat al

115 I. N. Mănescu, *Stema Moldovei*, în „*Magazin istoric*”, București, 1972, nr. 5, p. 38–39.

familiei domnitoare [...]. I. N. Mănescu crede că drapelul reprezentat pe gravura din cronica maghiară amintită, ar putea fi eventual, descendentul unui vechi steag fasciat de investitură (cu valoare deci de arme de familie) pe care Petru I să-l fi primit din partea suzeranului angevin. Nu excludem o atare ipoteză, însă autorul în cauză mai afirmă că fasciile de pe gonfalonul lui Ștefan cel Mare ar fi fost verzi și galbene, deci identice cu cele din stema dinastică a Basarabilor. În ceea ce ne privește, raliindu-ne păreri lui Octavian Iliescu pe care o raportăm și la Moldova, credem puțin probabil ca Ludovic de Anjou să fi conferit lui Petru I ca vasal, arme în care să figureze un metal, în speță aurul, superior în scara ierarhică a smalturilor heraldice argintului ce alcătuiește, alternat cu roșu, fasciile din stema regatului ungar. Dacă suzeranul amintit a putut eventual conferi lui Petru vreo stemă fasciată, aceasta – opinăm noi – a trebuit să fie în smalturile roșu și argint din stema Ungariei, bazându-ne pe procedeul feudal frecvent prin care unii suzerani acordau unor vasali – parțial sau integral – propriile lor arme. Ulterior, afirmăm în continuare, atunci când Roman I unifică și mai apoi Alexandru cel Bun recuperează teritoriile sudice ale Moldovei care aparținuseră Basarabilor, stema dinastică a putut fi schimbată – spre a consfinți această întregire a țării – operându-se un transfer de smalturi; în cazul în speță, scutul dinastic despicat al Mușatinilor ar conține, de la cei doi voievozi menționați încolo, la dextra fasciile verzi și aur simbolizând Țara de Jos, preluată din armele Basarabilor foștii posesori, iar la senestra florile de crin, concesate foarte probabil lui Petru I, simbolizând Țara de Sus asupra căreia domnise acest voievod. Ipoteza noastră este plauzibilă deoarece dacă în secolul al XIV-lea au existat două Moldove și două coroane, nimic nu a împiedicat desigur, să existe și două steme ale fiecăruia dintre aceste teritorii”¹¹⁶.

În teza sa de doctorat la Universitatea Paris IV – Sorbona, susținută în 1995 și care s-a publicat într-o traducere defectuoasă abia în 2005¹¹⁷, Dan Cernovodeanu a reluat aceleași teze, cu anumite completări și precizări. Astfel, autorul a precizat că în momentul când regele Ungariei Ludovic I de Anjou, care i-ar fi acordat baniera fasciată voievodului Moldovei Petru I „atunci când a depus jurământul de credință, după 1378 și înainte 1382”, acesta n-ar fi conferit niciodată unui vasal o stemă în compoziția căreia să fi figurat „un metal, adică aurul, superior, în ierarhia heraldică, argintului din fasciile arpadiene ce se aflau pe scutul regal maghiar. Dacă suzeranul maghiar i-ar fi acordat lui Petru I, pe lângă stema dinastică (reprodusă pe reversul emisiunilor lui monetare), și o flamură fasciată, aceasta n-ar fi putut, după părerea noastră, să aibă decât aspectul unui însemn vexilar cu steagul fasciat cu argint și roșu, ca aceea a suzeranului, după cutuma frecventă în epocă, prin care un suzeran conceda unor vasali – parțial sau integral – propria

¹¹⁶ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 109–110.

¹¹⁷ Dan Cernovodeanu, *Evoluția armerilor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, traducere din limba franceză de Livia Sirbu, Braïla: Muzeul Braïlei, Editura Istros, 2005, 531 p.+CIH pl.

stemă”. Eventual, transferul smalturilor fasciilor verde-aur ale Țării de Jos peste fasciile originale arpadiene roșu-argint s-ar fi putut produce sub Roman I, sau, mai degrabă, sub Alexandru cel Bun, de la Petru I ca voievod al Țării de Sus păstrându-se cartierul cu crinii angevini, considera Dan Cernovodeanu¹¹⁸.

Revenind asupra stemei monetare a lui Petru I cu scutul despicat, fasciat verde și aur în prima partițiune, iar într-a doua, în câmp albastru, semănat cu șapte (sau două) flori de crin de aur, Jean-Nicolas Mănescu, într-o lucrare din 1982 comenta din nou: „Evidența similitudinii dintre acest scut și cel al regelui Ungariei Ludovic I cel Mare (tatăl său, Carol I Robert, purta un scut despicat, în prima partițiune – Franța, formula veche, într-a doua – Ungaria), denotă faptul că acolo este vorba de o concesiune expresă, fie în formă fizică a unei banieri astfel compuse și remise direct voievodului moldav cu ocazia investiturii sale, fie doar în forma instituirii în scris a stemei propriu-zise. Și într-un caz și în celălalt, s-a căutat similarizarea¹¹⁹ banierii sau scutului Moldovei cu armele regale, făcând completamente abstracție de scutul cu capul de bour, dar păstrând probabil culorile verde și aur ale unei banieri mai vechi (în Muntenia, scutul despicat, fasciat în prima partițiune de patru piese roșu și aur și albastru plin într-a doua, datând probabil din 1344, conservă de asemenea stema în burele roșii și de aur, atestată de armorialul „Wijnbergen” în secolul al XIII-lea). Găsim un indiciu în acest sens într-o gravură din „Chronica Hungarorum” de Iohannes de Thurocz [...]. Concesiunea scutului cu fascii și flori de crin către Petru I a putut fi înfăptuită atunci când i s-a acordat și dreptul de a bate monedă de argint, cum am presupus anterior [...], dar o putem raporta și la domnia lui Lațcu (cca 1365 – cca 1375). În orice caz a fost o marcă de onoare și de grație cu totul excepțională, prilejuită fără îndoială de acele momente când dorința voievodului moldav de a întreține relații normale cu Ungaria putea fi interpretată de rege ca o nouă „restitutio terrae nostrae moldavanae”¹²⁰”.

Rezumând această polemică, observăm că Jean-Nicolas Mănescu credea că steagul din gravura din „Chronica Hungarorum” este un însemn care a evoluat de la un prototip de banieră fasciată verde-aur, concedată de regele Ungariei către un voievod moldovean, care însemn, în chip de gonfanon tradițional, avea desenul de pe pânză paralel cu lancea, încât fasciile orizontale au devenit dungi verticale, iar atunci când a fost aplicat capul de bour pe stindardul respectiv (nu înainte de Alexandru cel Bun) el a fost plasat vertical, în loc de orizontal, și nu cu coarnezle spre lance, cum ar fi fost în vechime. Culorile au fost

118 Dan Cernovodeanu, *Evoluția armeriilor...*, p. 139-142. Atenționăm că termenul francez pentru verde – *sinople* – a fost tradus greșit în acest fragment ca negru.

119 Sven Tito Achen, *La similarisation – Un côté oublié des études héraldiques*, în „Genealogica et Heraldica”, I, *Recueil du 10-e Congrès International des Sciences Généalogie et Héraldique*, Vienne, 14-19 septembre 1970, Wien, 1972, p. 329-340 (nota lui Jean-Nicolas Mănescu).

120 J. N. Mănescu, *Considérations sur les armes de la Moldavie aux XIVe et XVe siècles*, în *Recueil d'études généalogiques et héraldiques roumaines*, [I], Bucarest, 1982, p. 48-69: il.; reluat în „Herb. Revista Română de Heraldică”, Iași, I (VI), 1992, nr. 1-2, p. 39-50. A se vedea în ultima ediție, p. 43.

deduse de autorul ipotezei din stema dinastică a lui Ștefan cel Mare. Dan Cernovodeanu a fost de acord în parte, dar a considerat că fasciile concedate de regele Ungariei nu puteau fi din punct de vedere al dreptului heraldic decât cele maghiare, adică roșu și argint, sau degradate din punctul de vedere al ierarhiei smalturilor heraldice și nu augmentate de la argint la aur cum constatăm în stema lui Ștefan cel Mare. Prin urmare, fasciatul verde-aur nu ar fi autohton în Moldova de Sus, ci ar putea veni de la o banieră a Basarabilor, care, datorită stăpânirilor acestei dinastii în sudul viitoarei Țări a Moldovei, ar fi trecut la Țara de Jos a Moldovei, apoi, după unificarea Moldovei, ar fi trecut în stema unificată, înlocuind fasciatul roșu-argint primit de voievodul moldovean (al Țării de Sus) de la regele Ungariei.

Ștefan S. Gorovei, autorul cu cele mai multe contribuții la deciptarea stemei dinastice a lui Ștefan cel Mare, s-a situat în mare pe pozițiile lui Jean-Nicolas Mănescu în ceea ce privește fasciile moldovenești, considerându-le alături de florile de crin angevine, mai curând o concesiune regală pentru Bogdan din Maramureș, înainte de 1342 (anul morții regelui Carol Robert de Anjou și ridicării în scaun a regelui Ludovic I de Anjou), și rămânând la soluția verde-aur, oferită de miniatura heraldică din Tetraevanghelul de la Zografu din 1502¹²¹.

De la Ștefan S. Gorovei reținem și o constatare teoretică utilă demersului nostru aplicabil fasciilor moldovenești: „o stemă a unui principe sau a unei dinastii nu poate fi „citită” prin grila sau în lumina relațiilor diplomatice, a alianțelor sau a conflictelor din câmpul relațiilor externe, modificându-și conținutul ori forma mobilelor în funcție de simpatiile sau antipatiile unui moment. Ea poate să oglindească o relație de vasalitate, dar aceasta înseamnă preluarea armelor suzeranului (modificate sau nu) ori încorporarea lor (totală sau parțială) în armele vasalului; prin concedare sau liberă adopțiune, ele devin sau formează o stemă nouă, care nu se mai schimbă la fiecare schimbare de alianțe politice”¹²².

O altă observație teoretică referitoare la fasciile moldovenești ține de faptul că nu se poate demonstra că ierarhia smalturilor heraldice așa cum o percepem acum a existat și în heraldica clasică din secolele XIII-XVI. Astfel, pentru heraldica clasică franceză se constată că din punctul de vedere al preferințelor argintul este înaintea aurului, iar roșul înaintea albastrului¹²³, ceea ce se va schimba în epoca modernă. De asemenea, putem

121 Prima lucrare: Ștefan S. Gorovei, *Les armoiries de la Moldavie et de ses princes régnants (XIV-XVI siècles)*, în *Recueil du 11e Congrès international des sciences généalogique et héraldique*, Liège, 1972, p. 263-270. Versiunea românească, fără tabelul genealogic însoțitor, dar cu notele bibliografice aferente și unele mici comentarii de actualizare a apărut peste două decenii: Ștefan S. Gorovei, *Stema Moldovei și a voievozilor ei (secolele XIV-XVI)*, în „*Herb. Revista Română de Heraldică*”, Iași, I (VI), 1999, nr. 1-2, p. 13-22. Ultima lucrare, cu bibliografia integrală: Ștefan S. Gorovei, *Heraldica dinastică. Ștefan cel Mare și stemele sale*, în „*Analele Putnei*”, XII, 2016, nr. 1, p. 307-338.

122 Ștefan S. Gorovei, *Stema lui Ștefan cel Mare. Observații, interpretări explicații*, în *Polichronion. Profesorului Nicolae-Șerban Tănăsescu la 70 de ani*, Academia Română, Institutul de studii Sud-Est Europene, coord. Lia Brad Chisacof, Cătălina Vătășescu, București: Editura Academiei Române, 2012, p. 256.

123 Michel Pastoureau, *Traité d'Héraldique*, Troisième édition, Paris: Picard, 1997, p. 79.

cita cazul concedării de stemă de către împăratul Carol IV juristului și primului scriitor heraldist Bartolo da Sassoferrato (1314? – 1357), autorul tratatului „*De insigniis et armis*” („Despre însemne și steme”, 1356), care a primit „în câmp de aur, un leu cu coada bifurcată, roșu” și care era, de fapt, stema orașului Limbourg, cu modificarea câmpului din argint în aur¹²⁴. Chiar în acest tratat, autorul propune următoarea ierarhie descendentă a culorilor: 1) aurul ca simbol al soarelui și luminii; 2) roșu sau purpuriu ca simbol al focului; 3) albastru ca simbol al cerului; 4) alb; 5) negru. Considerentele sale se bazează pe ideea că cu cât o culoare e mai aproape de lumină (alb) cu atât e mai nobilă, iar cu cât e mai apropiată de întuneric (negru) cu atât e mai puțin nobilă, iar ideea sa vine din tratatul lui Aristotel „*De sensu i sensato*”¹²⁵. Și Michel Pastoureau atrăgea atenția că, exceptând heraldica, clasificarea ordinară a culorilor în secolele XII-XIII, moștenire a textelor târzii ale lui Aristotel și mai ales al „*De coloribus*”, se situa pe următoarea axă, acceptată de marile enciclopedii și în diferitele tratate despre culori ce au circulat în epoca feudală: alb, galben, roșu, verde, albastru, negru¹²⁶.

În această lumină, interpretarea schimbării fasciatului maghiar roșu-argint pe fasciatul moldovenesc verde-aur nu poate fi înțeleasă neapărat ca o augmentare. După părerea noastră, primordială în această concedare de arme este ideea de scut fasciat în sine. Fasciile arpadiene (roșu-argint) au fost probabil concesate diferitor prinți vasali, cu schimbarea culorilor din alte raționamente decât ierarhia smalturilor heraldice din epoca heraldică modernă. Pe de altă parte, chiar dacă această ierarhie ar fi existat în secolul al XIV-lea, numărul prea mic de smalturi heraldice față de necesitățile practice de concedare nu ar fi permis respectarea ei strictă. Pe câmpul de luptă, clara diferențiere a unităților militare este cu mult mai importantă decât stabilirea gradului simbolic de supunere vasalică.

O posibilă reconstrucție a stindardului de la Baia se poate vedea în fig. 6 și în pl. I, fig. b.

¹²⁴ D. L. Galbreath, Léon Jéquier, *op. cit.*, p. 54.

¹²⁵ Bartoli a Saxoferrato, *Tractatus de insigniis et armis*, mit Hinzufügung einer Uebersetzung und der Citate neu herausgegeben von Dr. iur. F. Hauptmann, Bonn: Druck und Verlag von P. Hauptmann, 1883, p. 3, 21-23; A. П. Черных, *Трактат Бартоло ди Сассоферрато „О знаках и гербах”*, в *Средние века*, вып. 52, Москва: Наука, 1989, с. 311-312, 318-319.

¹²⁶ Michel Pastoureau, *L'Art héraldique au Moyen Âge*, Paris: Éditions du Seuil, 2009, p. 85.

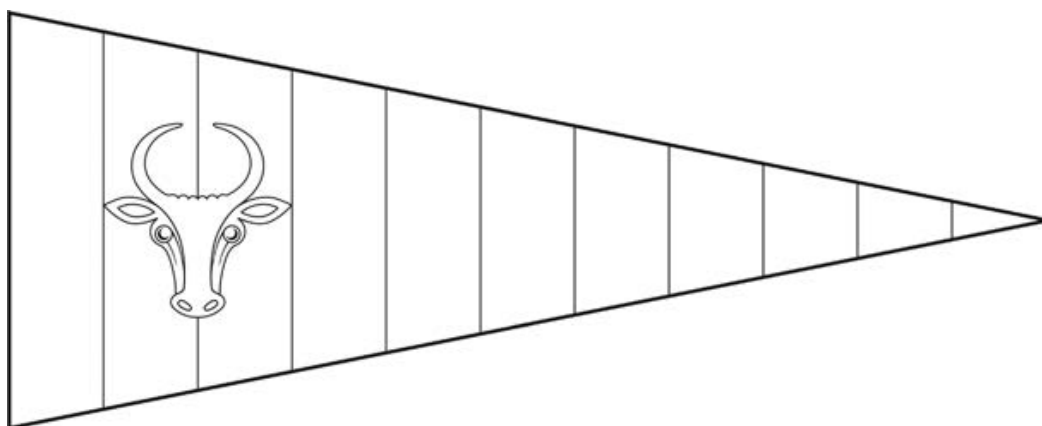

Fig. 6. Reconstrucție probabilă a stindardului Țării Moldovei din xilogravură reprezentând lupta de la Baia din 14/15 decembrie 1467, după „Chronica Hungarorum” de Johannes de Thurocz (Augsburg: Erhard Ratdolt, 3 iunie 1488).
Desen de Mariana Șlapac.

* * *

Revenirea heraldistului Tudor-Radu Tiron asupra xilogravurii reprezentând lupta de la Baia din 1467 din „Chronica Hungarorum” a pronotarului Johannes de Thurocz, se datorează accesului electronic relativ recent la un exemplar de lux al Cronicii, care a fost tipărit pe pergament și oferit (de către editor, la 1488 [?]) regelui Mathias Corvinul al Ungariei, iar azi se păstrează la Biblioteca Națională Széchényi de la Budapesta (Colecția „Corvinas”, Inc. 1143; provine din colecția lui Miclós Jankovich, * 1773, † 1846). Particularitatea cea mai importantă a acestui exemplar constă în faptul că xilogravurile aferente au fost colorate manual. În acest exemplar, gravura ce ne interesează apare regulamentară de cinci ori, dar surpriza neplăcută este aceea că dacă steagul ungar este colorat destul de consecvent și aproape uniform, steagul moldovenesc este colorat diferit de la caz la caz, fără vreo unitate la care ne-am fi așteptat. Pictorul a ignorat dungile verticale prevăzute de gravor, clar vizibile și care transpar destul de bine chiar și de sub vopseaua ce le acoperă, și a colorat pânza într-o singură culoare, dar de fiecare dată diferit. Astfel, pânza drapelului apare de două ori albastră-închis, de două ori de aur (galbenă) și o dată roșie-vânăță. În ceea ce privește capul de bour de la hampă, acesta apare de patru ori de aur, dintre care coarnele de două ori sunt de aur, o dată roșii și o dată negre. În al cincilea caz, capul de bour este roșu-vânăț și cu coarnele negre. Situația concretă se prezintă astfel:

- 1) în câmp albastru-închis un cap de bour de aur cu coarnele roșii;
- 2) în câmp roșu-vânăț un cap de bour de aur cu coarnele negre;
- 3) în câmp de aur un cap de bour de aur cu coarnele de aur;
- 4) în câmp albastru-închis un cap de bour de aur cu coarnele de aur;

5) în câmp de aur un cap de bour roșu-vânat cu coarnele negre.¹²⁷

Colegul T.-R. Tiron a dat tot creditul său acestor imagini colorate, considerând că pânzele unicolore sunt cele corecte și că tușele sugerând dungi verticale ar fi avut rostul redării alternanței părților luminate cu cele umbrite ale pânzei, de dragul unui efect artistic¹²⁸. În viziunea sa, în gravură apare mai curând nu steagul domnesc (deși autorul păstrează rezerva că cel cu pânza roșie ar putea să fie steagul mare al domnului), ci steagurile diferitelor unități moldovenești-participante la lupta de la Baia. Acestea ar fi rezultat din multiplicarea stindardului domnesc în variate formule cromatice, din rațiuni de organizare militară, încât păstrarea capului de bour ar sugera raportul de subordonare în plan vertical, iar diferitele culori ale pânzei și stemei moldovenești pe fiecare însemn vexilologic ar marca diferențierea în plan orizontal între formațiunile militare de aceeași importanță¹²⁹, un principiu vexilologic de altfel foarte sănătos.

În ceea ce ne privește, considerăm că rostul xilogravurii de care ne ocupăm este acela de a desemna clar națiunea armatelor inamice. În altă gravură din aceeași ediție, reprezentând o altă scenă de luptă la poalele unei cetăți și în care apare nu numai stegarul ungar cu același steag, ci și regele în persoană, inamicul este imposibil de identificat, deoarece steagurile pe care le poartă sunt cinci stegulețe de lance auxiliare, terminate în coadă de rândunică și fără orice personalitate vexilologică. Gravorul nu s-a ostenit să le individualizeze în vreun fel. În cazul gravurii ilustrând convențional lupta de la Baia, scenografia transpare clar: cele două armate se mișcă confruntându-se una spre alta destul de solemn și în acest spectacol steagurile trebuie să le indice clar naționalitatea. Este de la sine înțeles că pendantul steagului regelui Mathias Corvinul nu poate fi altul decât cel mai important însemn vexilar al Țării Moldovei – steagul domnesc al lui Ștefan cel Mare, singurul pe care regele să-l suporte și de care să fie interesat.

Din gravura alb-negru se poate vedea ușor că steagul inamicului moldovean este gravat cu aceeași grijă ca și steagul regelui, încât dungile verticale de la stindardul moldovelesc nu sunt deloc întâmplătoare și sunt la fel de bine marcate ca și fasciile arpadiene în steagul ungar. Dacă vom ține cont de originea fasciilor în stema dinastică moldovenească, vom putea să presupunem că partea ungară era chiar mai interesată decât partea moldovenească în etalarea dungilor vexilologice care să amintească de vechea concesiune. Astfel, nu putem subscrie ideii că dungile ar simula două nuanțe ale aceleiași culori dintr-o pânză unicoloră și păstrăm adeziunea noastră față de interpretarea veche a semnificației și culorilor lor.

127 <http://www.corvina.oszk.hu/corvinas-html/hub1inc1143.htm>, accesat 09.04.2018. Reproducerea fragmentelor vezi: Tudor-Radu Tiron, *Steagurile heraldice ale lui Ștefan cel Mare...*, p. 86-90; *Simbolurile naționale ale Republicii Moldova*, Academia de Științe a Moldovei, Instituția Publică „Enciclopedia Moldovei”, coordonator și redactor științific Silviu Andrieș-Tabac, Chișinău: „Cu drag” SRL, 2010, p. 139.

128 Tudor-Radu Tiron, *Steagurile heraldice ale lui Ștefan cel Mare...*, p. 77.

129 Tudor-Radu Tiron, *Steagurile heraldice ale lui Ștefan cel Mare...*, p. 78-80; Tudor-Radu Tiron, Lucian-Valeriu Lefter, *The feudal ceremony...*, p. 65.

Cu referință la singurul exemplar colorat se poate observa că pictorul a vopsit cu mai multă atenție și tragere de inimă însemnele și oamenii Ungariei – comanditara lucrării, deși și aici se pot constata mici neconcordanțe: fasciile arpadiene în însemnele din toate gravurile ediției sunt când alb-roșu (mai des), când roșu-alb. Citit de la hampă, steagul maghiar, contrar așteptărilor noastre, este armoriat în formula: scartelat; în 1 și 4: în câmp alb, trei coline verzi, din cea din mijloc ieșind o cruce dublă cu traversele egale, roșie; în 2 și 3: fasciat argint și roșu de șapte piese, ghindantul rămânând alb. (Remarcăm în treacăt că același steag din cealaltă gravură citată, în care apare regele în persoană, are scartelatul invers: în 1 și 4 – fasciile; în 2 și 3 – crucea dublă, înfiptă în trei munți.) Se pare că această inversare a smalturilor tradiționale în stema Ungariei este o particularitate specifică numai edițiilor din „Chronica Hungarorum” a lui Johannes de Thurocz, probabil influențate de ediția de la Viena din 1480.

La colorarea oamenilor și a drapelului moldovenilor nesupuși, pictorul a avut mai puțină răbdare și meticulozitate, iar atitudinea față de steagul lor poate fi calificată chiar drept una neglijentă și lipsită de finețe în detalii, dar nu numai la drapel. O scuză ar fi că steagul moldovenesc se află în ultimul registru al xilogravurii și până ajungi la colorarea lui cam obosești. În concluzie, spre deosebire de alți heraldiști, mai îngăduitori, nu-l vedem pe acest pictor documentându-se la Biserica Sfintei Fecioare din Buda, unde se aflau depuse steagurile moldovenești cucerite de Mathias Corvinul în lupta de la Baia, și considerăm că artistul a colorat însemnul Țării Moldovei aleatoriu.

* * *

O altă sursă vexilologică de interes pentru studiul nostru o constituie gravura „Lupta de la Obertyn. 22 august 1531” din „Kronika Polska” de Marcin Bielski, editată de fiul său Joachim Bielski la Cracovia în 1597¹³⁰. În lupta de la Obertyn, domnul Moldovei Petru Rareș, a suferit o înfrângere dureroasă din partea armatelor poloneze conduse de palatinul Galiției Jan Tarnowski, pierzând „și trei steaguri aurite, dintre care se spune că unul este steagul de investire dăruit de sultan¹³¹ [la înscăunare]. Și aceste [steaguri] sunt atârinate în catedrala din Cracovia”¹³². În gravura menționată se consemnează trei stindarde ale armatei moldovenești: stindardul domnului Petru Rareș în flancul stâng, reprezentând un drapel triunghiular, purtând la hampă un cap de bour flancat de o stea cu șase (?) raze și o semilună întoarsă (fig. 7.1), și două stindarde militare de cavalerie, de asemenea triunghiulare, unul având o compoziție similară cu a celui domnesc, iar altul purtând o cruce plină (fig. 7.2 și 7.3). În gravură apare și un steag polonez, de aceeași formă a pânzei, purtând herbul polonez Leliwa, herb din care face parte și familia Tarnowski¹³³.

130 Marcin Bielski, *Kronika Polska*, Kraków, 1597, p. 564.

131 Soliman Magnificul.

132 Ercole Dalmatul [Hercule Diassoli], *[Relația călătoriei în Transilvania și în Moldova]*, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, volum îngrijit de Maria Holban, București: Editura Științifică, 1968, p. 315.

133 Sławomir Górzyski, Jerzy Kochanowski, *Herby szlacheckie polskiej*, Warszawa, 1994, p. 91–92.

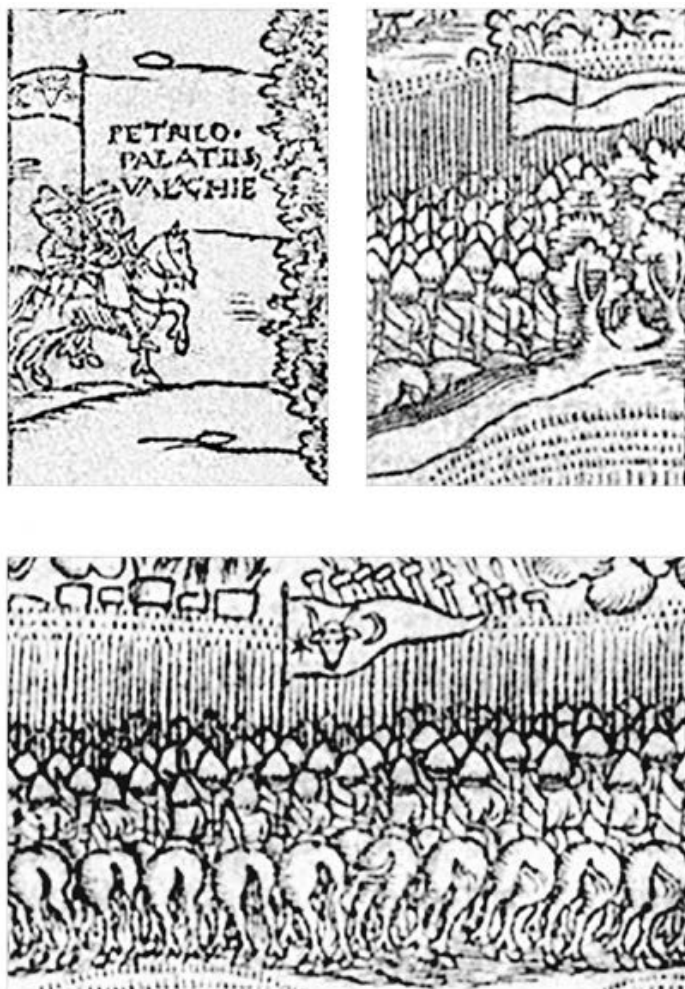

Fig. 7. Steaguri moldovenești în gravura „Lupta de la Obertyn. 22 august 1531” din „Kronika Polska” de Marcin Bielski (Cracovia, 1597)

Acest tip de steag este bine cunoscut în miniaturile occidentale începând cu secolul al XIV-lea. Vom cita câteva exemple de însemne vexilare de tip triunghiular lung imaginare, cele care reflectă mai bine moda timpului, fiind lipsite de povara tradiției heraldice reale, cum ar fi ilustrațiile marginale la *Secreta fidelium Crucis* (Veneția, 1321)¹³⁴, alegoriile viciilor lăcomiei la mâncare și lenevicii (*Etymachie-Traktat*, Bavaria, 1447)¹³⁵ sau personificările alegorice Doamna Umilință și Doamna Castitate dintr-un manuscris păstrat în Biblioteca de Stat a Bavariei¹³⁶.

¹³⁴ Ottfried Neubecker, *Le grand livre de l'Héraldique...*, p. 66–67, 276.

¹³⁵ Michel Pastoureau, *L'Art héraldique au Moyen Âge*, Paris: Éditions du Seuil, 2009, p. 201–203.

¹³⁶ Ottfried Neubecker, *Le grand livre de l'Héraldique...*, p. 115, 276 (*Bayerische Staatsbibliothek*, Munich, Ms. Germ. 514, f°s 138 r° et 141 r°).

În context, merită să cităm și un drapel triunghiular apropiat din punctul de vedere al compoziției cu stindardul moldovenesc de la lupta de la Baia. Este vorba de miniatura reprezentând un cavaler de gardă în picioare din „Tractatus de ludo scacorum” (fig. 8), o carte despre jocul de șah din Boemia datând din a II-a jumătate a secolului al XIV-lea. Cavalerul aici ține în mâna dreaptă o „banderolă” în culorile Ungariei, a cărei hampă este dotată cu o măciulie pentru înfigerea în pământ. În fapt, cavalerul poartă un penon triunghiular lung, până pe la mijloc dungat vertical alb-roșu de patru ori, ultima dungă roșie făcând corp comun cu batantul în întregime roșu¹³⁷.

Fig. 8. Cavaler de gardă cu un steag purtând culorile Ungariei, a II-a jum. a secolului al XIV-lea (după O. Neubecker).

O ultimă sursă contemporană atingătoare de însemnele vexilare moldovenesti din secolele XIV-XV care trebuie să fie menționată aici este mărturia cronicarului italian originar din Verona Alessandro Guagnini (* 1538, Verona – † 1614, Cracovia), ofițer în armata lituaniană la Vitebsk, despre prezența steagului domnului Țării Moldovei la încoronarea lui Henric de Valois ca rege al Poloniei la 21 februarie 1574 la Cracovia, în catedrala Sf. Stanisław: „Palatinatus Walachiae vexillum, capite bisontis inter cornua stella et latere dextro luna defectuosa ornatum, cum circulo per nares transducto in campo caelestino”

¹³⁷ Ottfried Neubecker, *Le grand livre de l'Héraldique...*, p. 74, 276.

(Steagul domnului Moldovei, un cap de bizon (sic), cu belciug în nări, însoțit de o stea între coarne și de o semilună la dextra, în câmp de azur)¹³⁸.

* * *

Analiza surselor și a istoriografiei ne conduce spre concluzia că la omagiul de la Colomeea steagul domnesc arborat de Ștefan cel Mare putea să se prezinte din punct de vedere tipologic în două forme: banieră pătrată armoriată sau stindard militar triumghiular lung. Și în Occident și la noi se poate constata o conviețuire a celor două sisteme de însemne vexilare militare, unul ca reminiscență a armatei feudale, altul ca emanație a noii armate profesionale.

O bună ilustrație în acest sens pentru Țara Moldovei o constituie două cahle din secolul al XV-lea, descoperite în urma săpăturilor arheologice întreprinse în campaniile din anii 1976–1977 la Curtea Domnească de la Vaslui: una „cu cete de cavaleri cu flamuri și bandiere, prezentând două variante” (fig. 9) și alta „reprezentând un alai domnesc” (fig. 10)¹³⁹.

În ceea ce privește prima cahă, în care remarcăm o *banieră* dreptunghiulară aproape pătrată („În același plan secundar apare [...] un alt steag de trupe și anume o bandieră (fig. 1/5) de formă pătrată prinsă pe un suport lung terminat cu o cruce în vârf. Bandiera este ornamentată cu patru stele în șase raze. [...]”), un *penon* („[...] în plan secundar apare un alt călăreț (fig. 1/3) [...]”. În mâna dreaptă poartă flamura triumghiulară de cavaler, ornată cu o cruce, și prinsă de un suport drept terminat și acesta cu o cruce, având în partea de jos în apropierea mâinii o rondelă, ca o contragreutate [...]”) și un *stindard militar triumghiular lung* („În planul al doilea se vede flamura de cavaleri (fig. 1/4) de formă triumghiulară, având ca ornament două cruci cu brațele egale și o rozetă între ele. Flamura este prinsă de o lance lungă, cu vârful ascuțit, sprijinită de cârligul cuirasei.”)¹⁴⁰, Rica Popescu, prima publicatoare și comentatoare a ei, lansează ideea că, deși unele elemente sugerează o scenă de vânatoare, „după armele pe care le poartă, cum sunt buzduganul de luptă și sabia, bandierele care se acordau și se purtau numai pe câmpul de luptă, putem considera că motivul ornamental al acestor cahle reprezintă un alai de cavaleri, pregătindu-se de luptă”¹⁴¹.

Cea de-a doua cahă, cu valoare de unicat și din care s-au păstrat trei sferturi, cuprinde imaginea a două însemne vexilare: un *stindard militar triumghiular lung* („Personajul principal masculin (fig. 2/2), un cavaler, complet înzăuat, poartă pe cap coroana cavalerilor cu

138 Alexander Guagninus, *Sarmatiae Europaeae descriptio...*, Cracovia, 1587, fol. 48 (după: J. N. Mănescu, *Sur l'origine des armoiries des Principautés Roumaines*, în „Revue roumaine d'histoire”, XXVI, 1987, nr. 4, p. 357).

139 Rica Popescu, *Cahle din vremea lui Ștefan cel Mare cu reprezentări de cavaleri medievali descoperite la Curtea Domnească din Vaslui*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, Vaslui, I, 1979, p. 129–138. (O altă versiune a studiului, cu ilustrația diferită și mai bună vezi: Rica Popescu, *Cahle și plăci decorative descoperite la Curtea Domnească din Vaslui*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor”, Seria Monumente Istorice și de Artă, București, XLVII, 1978, nr. 2, p. 63–69).

140 *Ibidem*, p. 130.

141 *Ibidem*, p. 133.

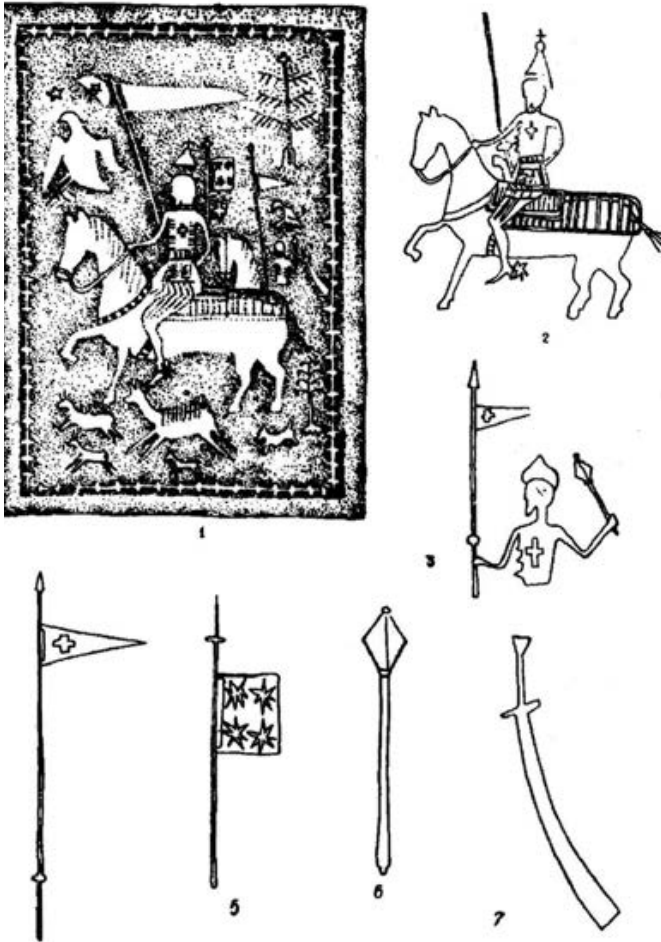

Fig. 9. Prima cahla cu însemne vexilare de la Vaslui – Curțile Domnești: „Cahla cu cete de cavaleri cu flamuri și bandiere: 1. Reconstituirea întregului ornament; 2. Cavaler în armură (detaliu); 3. Cavaler cu flamură și buzdugan (detaliu); 4. Flamură de cavaler (detaliu); 5. Bandieră (detaliu); 6. Buzdugan (detaliu); 7. Sabie (detaliu)” (după Rica Popescu).

steag, formată dintr-un singur cerc împodobit, peste care are un coif ascuțit, ornamentat terminat cu un bumb cu o stea. [...] Cuirasa are cârligul de lance pe partea dreaptă a pieptului de care se sprijină o flamură de cavaler (fig. 2/2) fixată pe o lance foarte ascuțită, prevăzută cu o rondelă mai îngroșată, aflată lângă mâner pentru a realiza o contragreutate. Flamura are ca însemne două cruci despărțite printr-o stea cu cinci colțuri. [...]” și o *banieră* („flamura de cavaler (fig. 2/3) reprezentată la aceeași înălțime cu bandieră [...] este pătrată și are franjuri pe trei laturi, fiind ornamentată cu pătrate în relief, redând după toate probabilitățile crenele de cetate”)¹⁴².

142 *Ibidem*, p. 133–134.

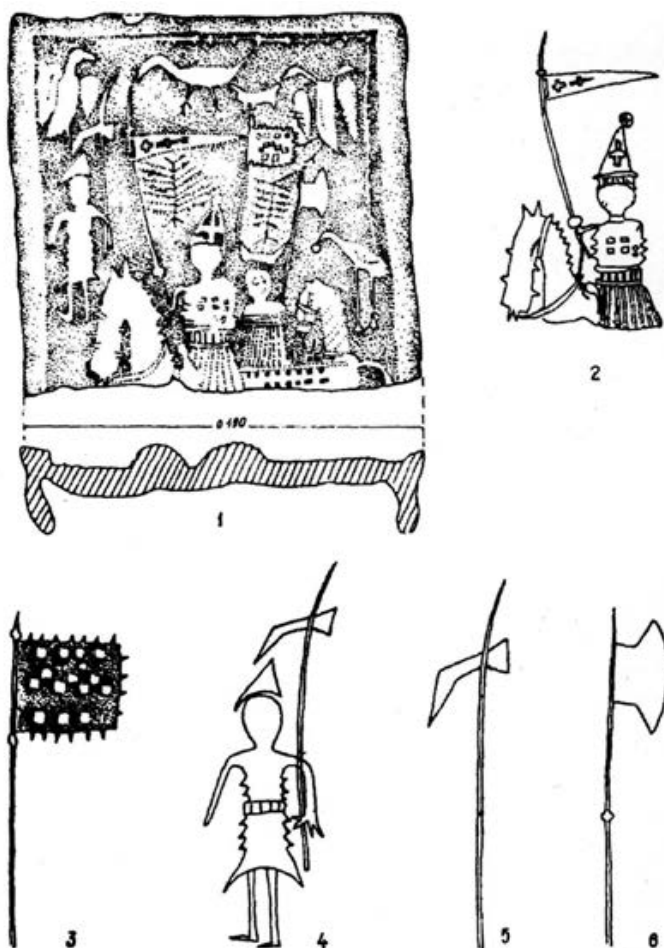

Fig. 10. A doua cahlă cu însemne vexilare de la Vaslui – Curțile Domnești: „1. Cahlă cu alai domnesc; 2. Cavaler în armură cu flamură de cavaler (detaliu); 3. Bandieră (detaliu); 4. Pedestru cu halebardă (detaliu); 5. Halebardă (detaliu); 6. Bardă (detaliu)” (după Rica Popescu).

Autoarea celui mai larg repertoriu de cahle medievale moldovenești, Paraschiva-Victoria Batariuc, a ajuns la concluzia că, de fapt, cahlele de la Vaslui au ca subiect ilustrarea ocupației favorite a cavalerilor, „vânătoarea, practică atât din necesități utilitare, dar mai ales ca divertisment”, pe ele „a fost figurată o vânătoare cu fast, într-un peisaj montan, indicat de brazi stilizați, la care participă cavaleri în armură, însoțiți de scutieri ce duc flamuri și baniere, cavaleri ce urmăresc o mare diversitate de animale, precum cerbi, urși, mistreți, lupi, lei, păsări cu picioare neverosimil de lungi [...]. Faptul că la Vaslui au fost găsite fragmente de cahle înfățișând diferite momente ale unei vânători, precum și cahle pe care au fost figurate numai animale [...], ne face să avansăm ipoteza existenței la Curtea Domnească, în ultimii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare a unei sobe cu decor

exclusiv cinegetic, una din puținele sobe din Moldova cu un repertoriu ornamental subsumat unei teme¹⁴³.

Indiferent, dacă subiectul cahlelor îl constituie o campanie militară, un alai domnesc sau o vânătoare, consemnarea coabitării însemnelor vexilare de două tipuri în secolul al XV-lea moldovenesc pe aceste cahle este un fapt dat. O recentă reconstrucție a primei cahle a fost publicată color și de Tudor-Radu Tiron în studiul său deja citat¹⁴⁴ (fig. 11).

Fig. 11. Prima cahă cu însemne vexilare de la Vaslui (după Tudor-Radu Tiron).

* * *

143 Paraschiva-Victoria Batariuc, *Cahle din Moldova medievală (secolele XIV-XVII)*, Suceava, 1999, p. 122.

144 Tudor-Radu Tiron, *Steagurile heraldice ale lui Ștefan cel Mare...*, p. 92, fig. 20.

Totuși, să încercăm să răspundem la întrebarea ce fel de steag din punct de vedere tipologic a fost drapelul folosit de domn în timpul omagiului de la Colomeea și care erau proporțiile, dimensiunile și forma pânzei lui: banieră pătrată armoriată sau stindard militar triunghiular lung?

În mod natural, primul răspuns care ne vine este că acel steag domnesc ar fi fost o baniera armoriată. Argumentele în favoarea acestei soluții sunt următoarele:

a) omagiul corporal constituie o ceremonie medievală specifică, în care baniera armoriată și penonul (armoriat) sunt la ele acasă, însemnele vexilare date simbolizând relațiile feudale suzeran-vasal;

b) în consemnarea ceremonialului, după cum am arătat, toate steagurile moldovenești participante – steagul mare domnesc și steagurile mici boierești împreună – sunt calificate drept „steaguri omagiale” – „Banderia [H]Omagialia”.

Forma acestei baniere în epocă nu mai era cea de dreptunghi înalt ca la începuturi, ci cea pătrată sau aproape pătrată. Trecerea spre această formă este consemnată încă de armorialele și manuscrisele miniaturate începând cu prima jumătate a secolului al XIV-lea: *Wappenrolle von Zürich* (Zurich, cca 1330-1335)¹⁴⁵; *Codex balduinum* (Trêves, cca 1335-1340)¹⁴⁶; *Armorial universel de héraut Gelre* (cca 1370-1386)¹⁴⁷; *Armorial de héraut Berry* (cca 1454-1458)¹⁴⁸, deși reminiscențe ale formei vechi se vor putea observa până la sfârșitul secolului al XV-lea¹⁴⁹. Același tip pătrat de banieră se poate observa și în armorialul combinând însemne reale și imaginare ce ilustrează „*Le Livre des tournois*” (Cartea turnirurilor) a regelui René d'Anjou (Provența, circa 1460), manuscris didactic, ideal și exemplar, copiat de numeroase ori¹⁵⁰. În acesta se poate observa cum alături de banierile regulamentare pătrate ale ducilor de Bretagne și de Bourbon (singurele însemne heraldice reale), apar și steagurile lor secundare triunghiulare, cu compoziție identică banierelor, marcând trecerea ca formă de la micul penon spre stindardul triunghiular lung. Pentru a încheia subiectul coabitării banierelor cu noile stindarde triunghiulare, vom cita un desen al pictorului și gravurului elvețian Urs Graf (* cca 1485 – † cca 1528-1529), păstrat la Muzeul municipal din Soleure (Solothurn, Soletta), care reprezintă stema Corporației fierarilor din Soleure, sprijinită de doi oameni sălbătici, ținând în mâini însemne vexilare din două generații: cel din dreapta o banieră pătrată bicoloră orizontală (probabil baniera roșu-alb a cantonului Soleure), iar cel din dreapta un stindard triunghiular lung armoriat cu armele corporației (fig. 12)¹⁵¹.

145 Michel Pastoureaux, *Une histoire symbolique du Moyen Âge occidental*, Paris: Éditions du Seuil, 2004, pl. col. 7.

146 Michel Pastoureaux, *Une histoire symbolique du Moyen Âge occidental...*, pl. col. 8.

147 D. L. Galbreath, Léon Jéquier, *Manuel du blason...*, p. 221.

148 D. L. Galbreath, Léon Jéquier, *Manuel du blason...*, p. 53.

149 A se vedea, de exemplu, baniera lui Georges de Menthon din circa 1470 (D. L. Galbreath, Léon Jéquier, *Manuel du blason...*, p. 253).

150 Michel Pastoureaux, *L'Art héraldique au Moyen Âge*, Paris: Éditions du Seuil, 2009, p. 66-67, 114-115, 128-129; Ottfried Neubecker, *Le grand livre de l'Héraldique. L'histoire, l'art et la science du blason*, [Paris]: Edition Bordas, 1995, p. 16-17.

151 Ottfried Neubecker, *Le grand livre de l'Héraldique...*, p. 137, 277.

Fig. 12. Urs Graf. Gravură reprezentând stema Corporației fierarilor din Soleure, cca 1518-1519 (?) (după O. Neubecker).

Pentru noi, evoluția formei banierii poate fi observată și din gravura „Invazia tătarilor în Ungaria pe la 1240”, anexată la „Chronica Hungarorum” a pronotarului Johannes de Thurocz. Realizată după un prototip comun, gravura există în ambele ediții de la 1488. În ambele cazuri, tătarii sunt îmbrăcați ca turcii din veacul al XV-lea, dar purtând banierere occidentale. Dacă în prima ediție – ediția de la Brunn, tipărită de Conrad Stahel și Matthias Prennlein și datată 20 martie 1488 – xilogravura are banierere de formă veche, în dreptunghi înalt, și foarte sumare ca încărcătură heraldică, poate refolosindu-se chiar o scândură mai veche, în cea de-a doua ediție – ediția de la Augsburg, tipărită de Erhard Ratdolt și datată 3 iunie 1488 – banierere sunt mai aproape de forma pătrată și încărcate mai elaborat, demonstrând superioritatea artistică a gravorului, care a realizat xilogravura cu siguranță pentru această nouă ediție¹⁵².

Astfel, baniera armoriată ar fi putut avea următoarea descriere: o pânză pătrată roșie, purtând în mijloc un cap de bour de aur, însoțit, între coarne de o stea cu cinci raze, la dextra de o roză heraldică și la senestra de o semilună conturnată, toate de asemenea de aur (fig. 13 și pl. I, fig. b).

¹⁵² Constantin I. Karadja, *Despre edițiile din 1488 ale Cronicei lui Iohannes de Thurocz...*, p. 39 și fig. 1, 2.

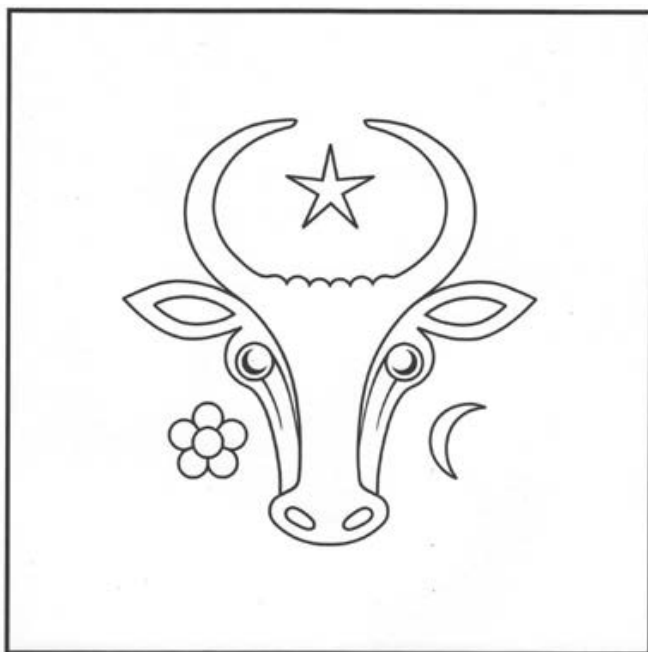

Fig. 13. Reconstrucție ca banieră armoriată cu stema Țării Moldovei a steagului purtat de Ștefan cel Mare în ziua de 12 septembrie 1485 la omagiul de la Colomeea. Desen de Mariana Șlapac.

Totuși, o analiză mai atentă a condițiilor istorice se întoarce împotriva soluției de banieră armoriată pătrată. Considerentele pe care le avem în vedere sunt următoarele.

În primul rând, armata lui Ștefan cel Mare nu mai era o oaste feudală veche, ci una îmbinând elementele tradiționale ce și-au dovedit viabilitatea și care au fost premergătoare specializării și profesionalizării meseriilor militare cu elemente de modernizare, încât, pe lângă oastea cea mică de boieri și curteni aproape permanentă și oastea ce mare țărănească convocată numai la războaiele mari, erau prezenți și diverși legegii profesioniști, ca artileriști de exemplu, atestați deja în lupta de la Vaslui din 1475¹⁵³. În condițiile când armatele vecine mari – otomană, ungurească sau poloneză – erau profesioniste sau din ce în ce mai profesioniste, nu putem crede că istețul și șiretul domn moldovean ținea să rămână în urma progresului militar. În mod normal, dacă banierile feudale își găseau din ce în ce mai puțin loc pe câmpul de luptă și în cazul altor evenimente, înghesuite fiind de stindardele militare din familia celor triumphiulare, nu vedem de ce Ștefan cel Mare ar fi fost cel mai atașat de ele.

Într-al doilea rând, se știe foarte bine că Ștefan s-a eschivat zeci de ani de la prestarea omagiului corporal și a acceptat să-l depună numai pus la zid de împrejurările relațiilor internaționale. Dar și în aceste condiții, domnul Moldovei a negociat până la sânge, chiar

153 N. Iorga, *Istoria armatei românești*, ediție îngrijită de N. Gheran și V. Iova, București: Editura Militară, 1970, p. 106-111; Gh. Romanescu, *Oastea română de-a lungul veacurilor*, București: Editura Militară, 1976, p. 62-81.

până în ziua depunerii, condițiile prestării, încercând să rupă cât mai mult în favoarea orgoliului său de suveran atotstăpânitor și nesupus, cu gândire imperială și autoidentificându-se simbolic cu soarele! Să nu uităm că el a obținut ca steagurilor moldovenești să nu li se rupă lăncile, așa cum o cerea tradiția seculară, fapt care a fost perceput ca excepțional de istoriografia poloneză și străină. De ce atunci domnul să fi dorit să utilizeze baniera omagială clasică, dacă aceasta putea fi înlocuită cu un însemn vexilar mai puțin feudal și mai puțin înscris în tradiția prestării omagiului?

Într-al treilea rând, banierele omagiale feudale purtau armele de familie. Or, Ștefan cel Mare a avut la Colomeea un însemn vexilar armoriat cu stema Țării Moldovei – capul de bour. Se poate riposta că în lumina gândirii călăuzite de principiul „statul sunt eu”, domnul ar fi folosit armele țării ca arme de familie, mai ales că și capul de bour provine cel mai probabil de la stema ereditară a uneia dintre familiile domnitoare din țara românească de la est de Carpați. Pe bună dreptate că putea. Doar că predecesorii săi delimitaseră deja clar bourul țării de armele dinastice, iar Ștefan cel Mare a fost acela care a cugetat o viață asupra însemnelor sale dinastice, realizând în cele din urmă „marea sinteză”. Astfel, credem că drapelul armoriat cu stema țării a fost folosit tocmai pentru a nu aduce o ofensă însemnelor dinastice personale, ceea ce era convenabil și din punctul de vedere că marca bourului era deja bine cunoscută pe plan internațional ca stemă a Țării Moldovei, cel puțin de pe monedă și din sigiliile mari domnești, iar țara oricum nu putea fi înjosită printr-un omagiu de vasalitate obișnuit evului mediu.

Într-al patrulea rând, cronicarul omagiului de la Colomeea operează cu două rânduri de termeni pentru însemnele vexilare moldovenești: steagul domnesc este denumit „steagul cel mare” – „Banderium quoque magnum”, „Banderium mangnum”, iar steagurile boierești drept „steaguri mici” – „Banderia parua”. În aceste condiții, baniera pătrată (sau dreptunghiulară) nu apare tehnic vorbind prea mare față de stindardele boierești, care cu siguranță nu mai erau micile penoane, ci, cel mai probabil, erau niște stindarde triunghiulare destul de lungi, armorate cu armele de familie. Din descrierea omagiului se vede că domnul Moldovei și-a dorit să impresioneze publicul și intenția sa a reușit, dat fiind faptul că acel cronicar care ne era străin a consemnat: „steagul cel mare de mătase de culoare roșie, pe care era pictată frumos în aur stema Țării Moldovei” („Banderium quoque magnum sericeum coloris rubri, in quo arma Terrae Moldaviae pulchre auro depicta erant”). Din punctul nostru de vedere, armele țării s-ar fi văzut mult mai clar și mult mai „frumos” pe pânza lungă și fluturândă larg a stindardului triunghiular, decât pe pânza mai mică și mai puțin fluturândă a banierii pătrate.

În concluzie, considerăm că Ștefan cel Mare a folosit pe post de banieră omagială mai curând un stindard militar triunghiular de tipul celui consemnat în gravurile ce ilustrează lupta de la Baia și lupta de la Obertyn.

* * *

Am încercat și o reconstrucție a acestui însemn vexilar din urmă. Astfel, pentru însemnul reconstituit am stabilit proporția și dimensiunile pânzei după tratatele englezești care spun că în mod real un drapel de tip stindard avea circa 2,44 m. Am adăugat colțul lipsă la stindardele engleze cu vârful rotunjit, lungimea pânzei crescând până la circa 2,50 m. Proporția am dedus-o de 2:5, înălțimea estimată uzuală fiind de 1 m. De fapt, în mod real, drapelele mai lungi de 2,5 m se cam târâie la pământ, chiar dacă sunt purtate de un stegar călare. În ceea ce privește lancea, lungimea ei era de în jur de 3 m, iar greutatea de la 2 la 5 kg¹⁵⁴.

Asupra nuanței culorii roșii („*coloris rubri*”) a pânzei nu am avut de ales. Termenul latin, conform tuturor dicționarelor consultate, desemnează orice roșu, adică roșul normal. Singura nuanță care poate intra în discuție este nuanța exactă a mătășii naturale de la sfârșitul secolului al XIV-lea, cercetare care nu ne stă la îndemână în condițiile de azi.

Fig. 14. Basorelieful de pe cheia de boltă a Cetății de Scaun de la Suceava.

Fotografie de Victor Șlapac.

Ca model pentru armele heraldice ale Țării Moldovei care s-au reprezentat pe steag, a servit soluția artistică din sigiliul mare domnesc al lui Ștefan cel Mare, coroborată cu sigiliile domnești anterioare și cu alte surse heraldice de epocă de ținută artistică înaltă: cheile de boltă de la palatul domnesc de la Suceava și pisaniile de epocă. Am optat pentru stema

154 Michel Pastoureau, *La vie quotidienne...*, p. 120.

completă, adică având toate cele trei accesorii însoțitoare și plasate la locul lor normal, așa cum apare ea pe monede, chiar dacă gravurile și descrierile de steaguri din epocă și ulterioare nu întotdeauna consemnează această stare de normalitate a stemei Țării Moldovei, consacrată deja de multă vreme înainte de Ștefan cel Mare.

În aceste condiții, arhitecta Mariana Șlapac a realizat patru schițe artistice, variind în ceea ce privește detaliile chipului bourului și forma accesoriilor însoțitoare: *unul* (fig. 15.a) inspirat din basorelieful de pe cheia de boltă a Cetății de Scaun de la Suceava (fig. 14); *altul* (fig. 15.b) inspirat din reprezentarea de pe sigiliile lui Alexandru cel Bun, mai ales cel de la 1411; *al treilea* (fig. 15.c) inspirat din sigiliul lui Ștefan cel Mare și coroborat cu bourul din Pisania de la 1481 de pe turnul de intrare al Mănăstirii Putna; *al patrulea* (fig. 15.d), inspirat din sigiliul lui Ștefan cel Mare și stilizat.

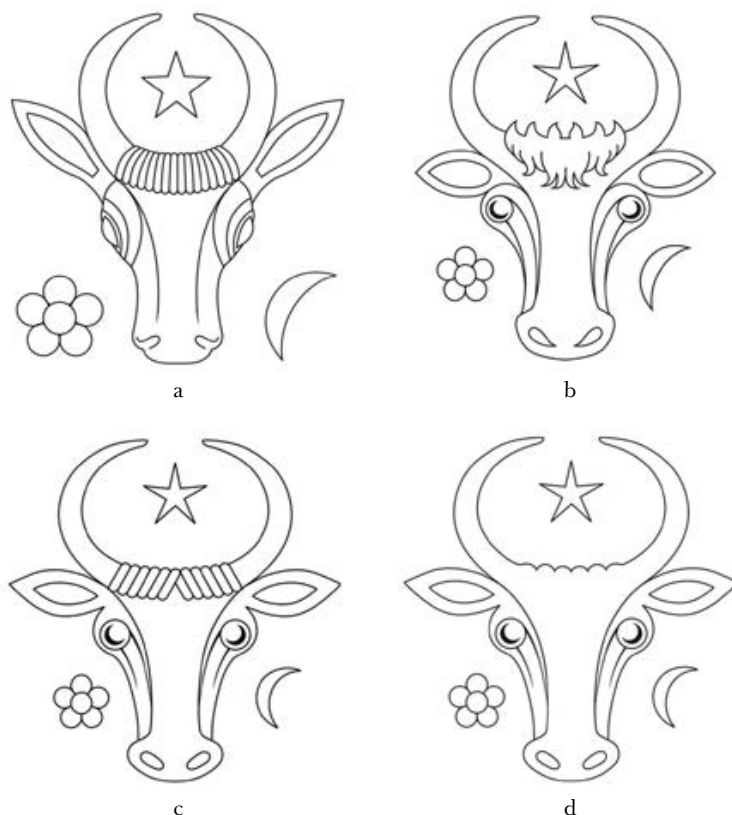

Fig. 15. Încercări de stilizare a stemei Țării Moldovei în secolul al XV-lea după diferite surse.
Desene de Mariana Șlapac.

În faza finală, s-a ales desenul de bază, cel mai apropiat de sigiliul mare domnesc, căruia i s-au adus mici corectări, ajustări și retușuri.

Astfel, piesa rezultată a primit următoarea descriere vexilologică: o pânză triunghiulară de culoare roșie purtând la hampă un cap de bour de aur, însoțit între coarne de o stea cu cinci raze, la dextra de o roză heraldică și la senestra de o semilună conturnată, toate de asemenea de aur (fig. 16 și pl. I, fig. c).

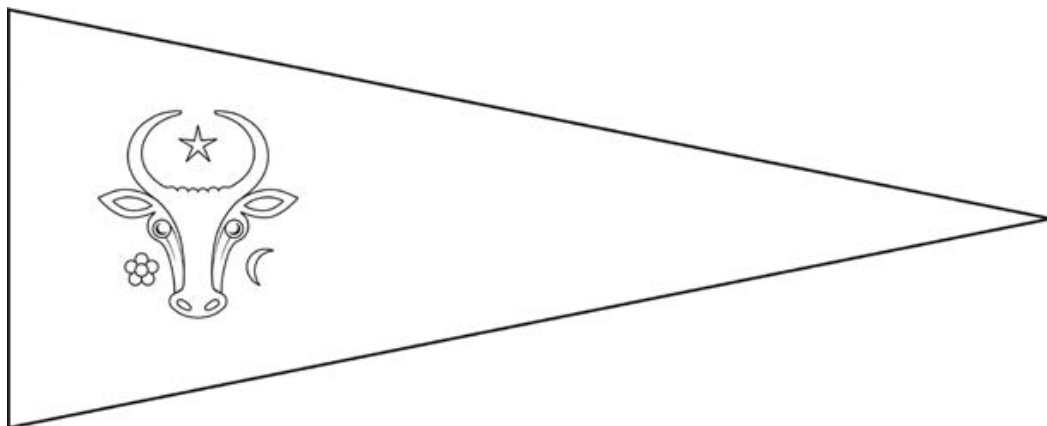

Fig. 16. Reconstrucție ca stindard militar (triunghiular) armoriat cu stema Țării Moldovei a steagului purtat de Ștefan cel Mare în ziua de 12 septembrie 1485 la omagiul de la Colomeea. Desen de Mariana Șlapac.

DESPRE STEAGUL LUI ȘTEFAN CEL MARE PURTAT ÎN ZIUA DE 12 SEPTEMBRIE 1485 LA COLOMEEA ÎN CADRUL CEREMONIEI DE DEPUERE A OMAGIULUI DE VASALITATE FAȚĂ DE REGELE POLONIEI CAZIMIR IV JAGIEŁŁO

REZUMAT

În ziua de luni, 12 septembrie 1485, la amiază, în orașul Colomeea, din Pocuția poloneză, domnul Țării Moldovei Ștefan și boierii săi au depus jurământul de vasalitate față de regele Poloniei Cazimir IV Jagiełłończyk. În cadrul acestui omagiu corporal, Ștefan cel Mare a purtat un drapel, consemnat drept „steagul cel mare de mătase de culoare roșie, pe care erau pictate frumos în aur armele Țării Moldovei”, iar boierii săi au purtat niște stegulețe mai mici, nedescrise. În baza istoriografiei naționale referitoare la eveniment, precum și a unor lucrări de heraldică și vexilologie, naționale și străine, autorul se pronunță asupra tipului probabil al drapelului folosit de domnul Moldovei în timpul omagiului, asupra formei pânzei, proporțiilor, dimensiunilor și compoziției însemnului vexilar, încercând reconstituirea lui.

Cuvinte-cheie: omagiu corporal, 12 septembrie 1485, Colomeea, Ștefan cel Mare, Țara Moldovei, drapel omagial, banieră, stindard, heraldică, vexilologie.

**REGARDING THE FLAG OF STEPHEN THE GREAT, DISPLAYED
ON SEPTEMBER THE 12TH, 1485, AT COLOMEEA, AS A PART OF
THE HOMAGE CEREMONY TO THE KING OF POLAND
CASIMIR THE IVTH JAGIEŁŁO**

ABSTRACT

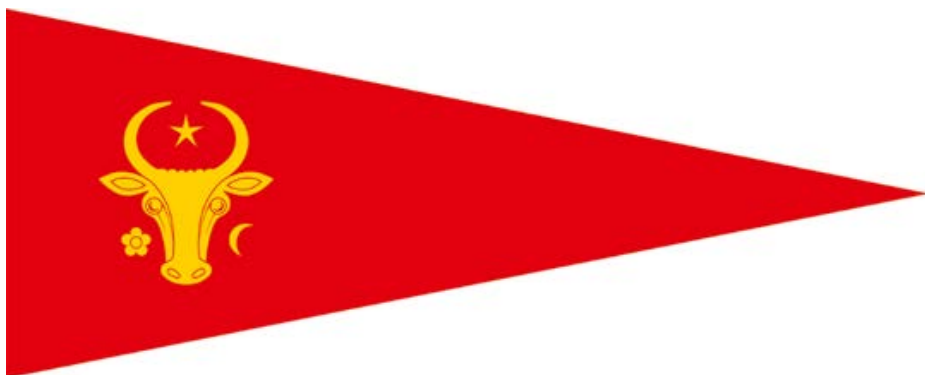
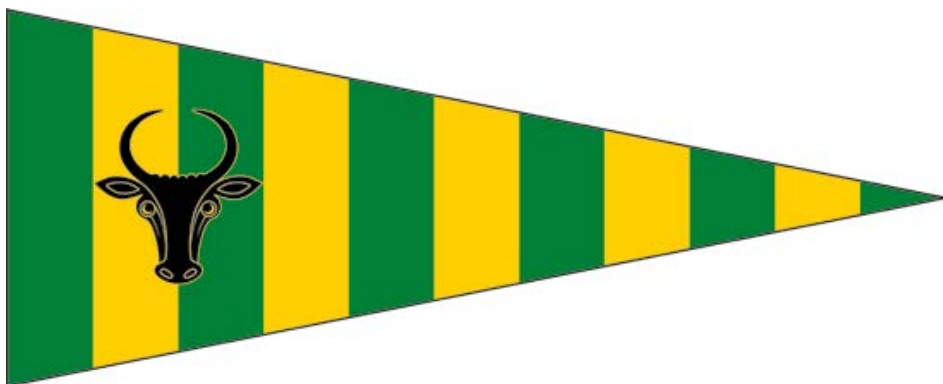
On Monday, the 12th of September 1485, at noon, in the city of Colomeea (of the Polish Pocutia), Stephen, prince of Moldavia, together with his boyars, pledged allegiance and submission to Casimir the IVth Jagiełło, the king of Poland. As a part of this personal homage, the Moldavian prince carried a banner, described as the „great banner of red silk, beautifully reproducing in gold the armorial bearings of the Land of Moldavia”. Upon the same occasion, Stephen’s boyars carried smaller flags, not recorded by the written sources of the time. After taking into account the national historiography dealing with this event, as well as several works on heraldry and vexillology, both national and foreign, the author expresses his opinion on the most probable type of flag used by the prince of Moldavia (shape of the flag’s field, proportions, dimensions, and composition of this achievement), trying its reconstruction.

Keywords: personal homage, 12th of September 1485, Colomeea, Stephen the Great, Moldavia (Moldova), homage flag, banner, standard, heraldry, vexillology.

21.11.2018

Silviu Andrieș-Tabac – istoric-arhivist, sursolog, heraldist; Heraldist de Stat al Republicii Moldova, șeful Cabinetului de heraldică, Aparatul Președintelui Republicii Moldova, Bulevardul Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 154, MD-2073 Chișinău, Republica Moldova; membru al Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române; membru al Comisiei Naționale de Heraldică de pe lângă Președintele Republicii Moldova; președintele Societății de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore”; e-mail: silviu_tabac@yahoo.fr

Planșa I.

Trei propuneri de reconstrucții vexilare probabile ale stindardului Țării Moldovei:
a) după xilografură reprezentând lupta de la Baia din 14/15 decembrie 1467, după „Chronica Hungarorum” de Johannes de Thurocz (Augsburg: Erhard Ratdolt, 3 iunie 1488); b) ca banieră armoriată cu stema Țării Moldovei a steagului purtat de Ștefan cel Mare în ziua de 12 septembrie 1485 la omagiul de la Colomeea; b) ca stindard militar (triunghiular) armoriat cu stema Țării Moldovei a aceluiași steag. Desene de Mariana Șlapac.

Apotropaioane din cetățile Țării Moldovei¹

Mariana ȘLAPAC

1. Labirintul

Din categoria semnelor apotropaice existente în cetățile din Țara Moldovei face parte misteriosul semn al *labirintului*, reprezentând o rețea de drumuri întortocheate cu un Centru Suprem. Cunoscut încă din perioada preistorică de mai multe popoare, el este prezent pe tăblițele miceniene de argilă descoperite la Creta în palatul Cnossos. În legende grecești, labirintul găzduiește pe monstrul Minotaur – o creatură fantastică, pe jumătate om, pe jumătate taur, care a fost omorât de eroul Teseu (fig. 1). În China labirinturile erau construite la intrări în orașe – se considera că demonii pot zbura doar pe traseu rectiliniu, iar un asemenea obstacol îi oprea cu siguranță. Japonezii preferau construcții labirintice din lemn. Un labirint circular reliefat apare pe friza templului Halebid din Mansur (India), reprezentând un episod din eposul „Mahābhārata” (fig. 2). În mozaicurile vilelor romane erau reprezentate labirinturi cu incinte și turnuri de colț – imagini simbolice ale Troiei, având în centru minotaumahia (mozaicul din Cremona, Italia; mozaicul roman de pe un desen păstrat la Museu Monográfico de Conímbriga, Portugalia ș.a.).

Fig. 1

Fig. 2

¹ Acest articol a fost elaborat în baza comunicării „*Semne apotropaice cu valențe magice din cetățile Țării Moldovei*”, prezentată la *Al XI-lea Simpozion de Heraldică, Chișinău, 27 aprilie 2017*.

Labirintul este un arhetip al Cunoașterii. Proiecția infinitului, el separă două Universuri și simbolizează vâltoarea vieții („viață-moarte” – „viață”) în mișcarea ascendentă spre un punct sacral. Semnul labirintului – „drumul vieții” este cunoscut ca un simbol al veșniciei, al firului care nu se rupe. El îndeplinește funcția magică, deoarece ascunde în sine o taină divină. Face cu puțință accesul spre Centrul Suprem celor puternici, dar proba labirintului devine extrem de complicată pentru cei slabi. Prefigurează calea inițiată a înțelepciunii și echivalează cu relația profundă a Sinelui Suprem.

Labirintul îmbină motivul deschis al spiralei cu cel închis al împletiturii: „... împletitura (rețeaua) creează călătorului complicații în aparență irezolvabile, care îl fac să creadă că se află într-o închisoare fără speranță, în timp ce spirala îi rezervă, la capătul unei rătăcirii și după o îndelungată răbdare, reconfortul salvării, al eliberării...”². Mircea Eliade menționează că în simbolismul cosmogonic „labirintul este omologat cu corpul Mamei-Pământ”, unde centrul întruhidează virginitatea divină³. Hermann Kern compară labirintul cu organele interne ale omului: „Reîntoarcerea în pântecul mamei, revenirea la starea embrionară, aruncarea în exterior prin cotituri și întorsături ce împiedică mișcarea și reîntoarcerea repetată spre accesul îngust – interpretarea de față ce simbolizează nașterea este legată nemijlocit de faptul că drumul labirintului este îngust și șerpuitor. Și nu întâmplător labirintul se asociază cu întorsăturile organelor interne. Acum se înțelege de ce în India labirinturile erau înzestrate cu forța magică care facilita nașterea copiilor, iar pentru indienii hopi ele simbolizau nașterea și reîncarnarea”⁴. În diferite religii valoarea psihologică a parcursului labirintic înseamnă inițierea și trecerea prin moarte spre renașterea, precum și revenirea spre iluminarea divină. La creștini labirintul simbolizează lupta credinciosului cu Diavolul.

Labirintul face parte din cele mai vechi simboluri destinate să respingă energiile negative. La grecii antici podoabele și ornamentele în formă de labirint aveau același simbolism apotropaic – spiritele rele trebuiau să rătăcească în ozoarele lor și să-și piardă forța. În Europa medievală semnul labirintului („drumul vieții”, „nodul vital”) era desenat pe locuințe în scopuri de protecție. Acest semn, denumit „drumul Ierusalimului”, împodobeau pavimentul bisericilor catolice (catedralele din Chartres, Amiens, Pavia, Reims, Roma, Sent-Omer, Piacenza, Arras, Orléans, Toulouse ș.a.). Credincioșii care nu puteau realiza un pelerinaj în Țara Sfântă îl imitau în mod simbolic – ei parcurgeau labirintul în genunchi, rostind rugăciuni. Unele labirinturi bisericesti erau reprezentate în formă de cetăți. Labirintul din catedrala gotică Notre-Dame din Reims dispune de patru bastioane de colț unde apar cei patru Constructori Templari ai edificiului eclesiastic (fig. 3). Zidul

2 R. Antonescu, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, 2009 (<http://cimec.ro/Etnografie/Antonescu-dictionar/Dictionar-de-Simboluri-Credinte-Traditionale-Romanesti-l-o.html>, accesat 14.04.2017).

3 M. Eliade, *Mythes, rêves et mystères*, Gallimard, 1978, p. 211.

4 Г. Керн, *Лабиринты мира*, Санкт-Петербург: Издательство «Азбука-классика», 2007, с. 7-33.

de incintă al labirintului din catedrala chartrică păstrează zimțurile din marginea unui model din Africa romană, care avea crenelaj și turnuri de apărare.

Fig. 3

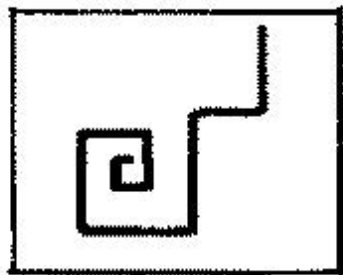

Fig. 4

Un apotropaion în variantă asemănătoare cu hieroglifa egipteană „adăpost” sau cu meandru grecesc („labirintul veșnic”) a existat pe un petroglif din cetatea Bender, înzidit într-o curtină între două bastioane⁵ (fig. 4).

2. Cârligul

Următorul semn protector considerat a fi foarte puternic este *cârligul* (fig. 5). El amintește litera latină S și reprezintă un motiv decorativ vechi cu o arie de răspândire destul de vastă, fiind prezent în arhitectură, ceramică, podoabe, vestimentație ș.a. Este considerat un semn apotropaic forte care poate feri de la deochi. Ornamente din suite de S sunt cunoscute în Iran încă din timpul monarhilor sasanizi, iar după invazia arabilor acest motiv decorativ se răspândește pe întregul teritoriu musulman. El se întâlnește la turkmeni, kirghizi, uzbeki, mordvini, ciuvași, bașkiri ș.a. Însă semantica acestui semn poate fi diferită. La kazahi el poartă denumirea de „gâtul cămilei” și „coada câinelui”, iar două cârlige plasate în oglindă se numesc „urma cămilei” (*tuietaban*). În Azerbaidjan el întruchipează dragonul și apa curgătoare. Ciuvașii îl consideră simbol al focului veșnic, iar karakalpaicii – simbol al apei. Armenii precreștini asociau semnul cârligului cu dragonul care era apărătorul apei și simboliza deșteptăciunea și bunăstarea. Litera armeană „tiun”, asemănătoare cu litera S, era țesută adesea pe covoare, astfel fiind încifrată prezența nevăzută a lui Dumnezeu, deoarece cu litera „tiun” începea cuvântul „Țări” (Dumnezeu – arm.). Șarpele Kundalini, venerat de hinduși, avea forma literei S (fig. 6). Remarcăm că o serie de cercetători asociază semnul cârligului cu șarpele, Ariel Golan vede în acest element

⁵ Arhiva de Stat Militară-Istorică a Rusiei, Moscova (în continuare – AMIRM), F. 846, inv. 3, d. 4633, f. 1.

o pasăre, iar G.B. Grigoriev îl consideră o derivată a reprezentării coarnelor berbecului, unul din cele mai arhaice motive zoomorfe.

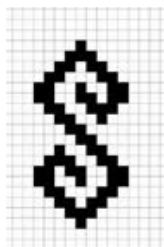
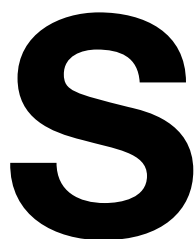

Fig. 5

Fig. 6

Semnul cârligului, ca un simbol sacral, apare pe ceramică, piese de bijuterie și cahle. Motivul ornamental cu mai multe cârlige este utilizat în covoarele anatoliene, caucaziene, afgane și în covorul *kilim* țesut de kurzi. Cârligul culcat se întâlnește în arhitectura de lemn a mai multor popoare pe frontoane, cornișe, ancadramele ferestrelor ș.a. În turnurile de apărare ale caucazienilor el apare în scopuri protectoare. Astfel, în complexul defensiv al cecenilor din Maista, pot fi văzute câteva cârlige obișnuite, culcate și plasate diagonal alături de semnele solare. Aceste apotropaioane sunt prezente și în arealul vestic – vasul ritual din biserica abației Santo-Domingo de Silos din Burgos (Spania) era ornamentat cu un șir de linii văluroase și lănțișoare cu verigi în forma literei S.

Fig. 7

Fig. 8

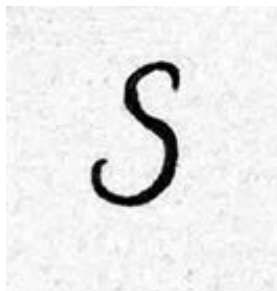

Fig. 9

În spațiul românesc, semnul în cauză este cunoscut sub denumirea de „cârligul ciobanului” sau „ciocă”, care, se crede, că protejează de la „ochiul dracului” (fig. 7). Ciobanul prinde oaia de picior cu un băț lung de lemn, îndoit la un capăt pentru a o duce la stână. Cu timpul, unealta ciobanului a fost investită cu puteri magice. Acest semn apotropaic, considerat o variantă grafică a celebrului *yang* și *yin*, este compus din două spirale nedezvoltate, reprezentând o clotoidă ascendentă⁶. El exprimă echilibrul contrastelor și legătura între pierdut-găsit, dus-întors și început-sfârșit. Semnul „cârligul ciobanului” era brodat pe haine, țesut pe covoare, desenat pe obiecte de uz casnic și pe veselă. Îl regăsim în arhitectura populară, în special în cea de lemn. „Cârligul ciobanului” era încondeiat pe ouăle pascale (fig. 8). Un cârlig-șarpe cu două capete apare pe centurionul ofițerilor-pompieri din București la 1860. De fapt, oamenii utilizau acest semn din superstiție, în speranță că va servi drept stavilă în calea diferitor răutăți. Un semn apotropaic asemănător cu litera S a existat pe turnul de intrare al fortificației Hotin⁷ (fig. 9).

3. Inima

Din grupul simbolurilor protectoare vechi face parte și *inima*. Egiptenii antici o considerau simbolul vieții, centrul ego-ului uman – ea fiind unicul organ pe care îmbălsămătorii puteau să-l lase în interiorul mumiei pentru a asigura sufletului *Ba* nemurire. Se credea că în timpul judecății de după moarte, era cântărită inima spirituală *Akh* a defunctului contra penei lui *Maat*, zeița adevărului. În cazul când inima *Akh*, sediul tuturor faptelor bune și rele comise, era mai ușoară decât pana, decedatul urma a fi devorat de demonul *Ammut*. Egiptenii confecționau talismane în formă de inimă, uneori partea lor superioară având forma unui cap de om (fig. 10). Indienii din America credeau că ochiul inimii este atotvăzător. Simbolul în cauză se regăsește la africani, greci, irlandezi ș.a. În creștinism

Fig. 10

6 В.В. Попов, *Спиральный мотив орнамента культур неолита востока и того-востока Северной Азии* (<http://www.trinitas.ru/rus/doc/0211/009a/02111012.htm>, accesat 12.06.2017).

7 AMIRM, F. 39, inv. 41, d. 6404.

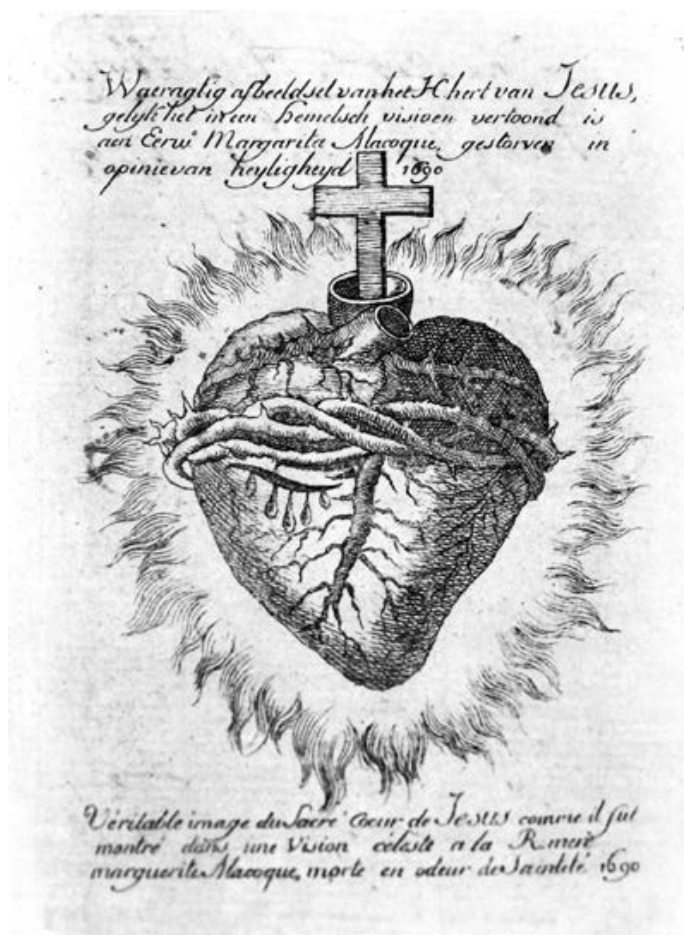

Fig. 11

inima întruchipa templul sufletului, simbolizând eternitatea, bărbăția și adevărul. În Evul Mediu alături de reprezentarea reală a inimii se folosea și un semn stilizat, asemănător cu figura geometrică cardioidă. La catolici, Inima Sacră (*Sacre Cœur*), redată în formula naturalistă și încununată cu o cruce latină, simboliza legătura dintre uman și divin; Inima Sfântă a lui Christos redată ca o inimă reală era simbolul omeniei și al dragostei eterne, iar Inima Imaculată a Fecioarei Maria reprezentată în mod stilizat, străpunsă de un pumnal, era considerată un simbol al suferinței și durerii (fig. 11). Cu timpul reprezentarea reală a inimii a fost înlocuită cu cea stilizată pe care o regăsim în artă, arhitectură și izvoare epigrafice. Întâlnim acest simbol pe un semn de casă din orașul Praga (Cehia) la sfârșitul secolului al XVII-lea. În doctrina masonică inima devine simbolul iubirii, afecțiunii și apropierii. Ea ocupă un loc deosebit și la adepții sufismului. Renumitul mistic persan Abu Hamid Al-Ghazali (1058-1111) menționează: „Dacă vrei să te cunoști pe tine însuși, trebuie să știi că ești alcătuit din două lucruri – forma evidentă pe care o numesc corp și pe care poți s-o vezi clar cu ochii, iar celălalt lucru este sensul tău ascuns, pe care îl

numesc suflet, spirit sau Inimă...”⁸. Un simbol suflet vechi este „inima cu aripi” sau „inima zburătoare” (fig. 12). Diferite variante ale acestui semn au fost utilizate de comunitățile esoterice secrete. „Inima zburătoare” a ajuns și în Rusia, probabil prin intermediul franc-masonilor sau pe calea livrescă – ea este prezentă pe frescele palatului lui Aleksandr Menșikov din Sankt Petersburg, pe cahlele palatului țarului din mănăstirea Ipatievski din Kostroma ș.a. Musulmanii scriau pe amulete în formă de inimi sure din Coran pentru a se feri de primejdii și deochi. În Turcia, Uzbekistan, Kazahstan, Azerbaidjan, Iran și Armenia puterea benefică a inimii este combinată adesea cu cea a talismanului *Nazar boncuğu* („ochiul Fatimei”, „ochiul norocos”, „ochiul rău”, „ochiul albastru”) ce protejează de la priviri „toxice” și energii negative (fig. 13). O inimă apare în calitate de emblema a ortalei de ieniceri 36 *bölük*.

Fig. 12

Fig. 13

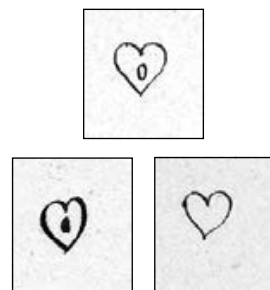

Fig. 14

Acest semn original este atestat și în Țara Moldovei. Odinioară în cetatea Hotin puteau fi văzute trei semne în formă de inimă – două cu *Nazar boncuğu* și unul fără ochi, tustrele plasate pe fațada exterioară a turnului de intrare în fortificație⁹ (fig. 14). Ele puteau fi embleme ale unor ortale de ieniceri dislocați în fortăreață.

4. Garguiile, himerele și grotescurile

Din categoria obiectelor protectoare medievale fac parte *garguiile* – accesorii de arhitectură situate la marginile acoperișurilor, la gurile burlanelor sau în partea superioară a zidurilor, ce aveau menirea de a deversa apa de ploaie cât mai departe de clădiri pentru a le proteja de eroziune (fig. 15). Se credea că apa scursă de pe pantele acoperișurilor ce țâșnea din gurile garguiilor se transforma în apă sfințită. În franceză *gargouille* înseamnă „gât”, în italiană garguiul este numit *grónđa sporgente*, în traducere „ighebul ieșit”, iar în germană – *Wasserspeier*, în traducere „care scuipă cu apă”.

⁸ Абу Хамид Газали, *Алхимия счастья*, перевод Х. Мадраимова, Ташкент, 1999 (http://www.futura.ru/suf/Library/Gazali_Alchemy.htm, accesat 26.02.2016).

⁹ AMIRM, F. 39, inv. 41, d. 6404.

Fig. 15

Garguiile îmbracă forme diferite: personaje cu fețe ridicole sau urâte, animale și păsări, ființe fantastice și mitologice ș.a. Ele erau considerate „tutori” și gardieni ai edificiilor. Garguiile puteau fi confecționate din piatră sau metal, vopsite în diferite culori sau chiar aurite. Ele erau prezente în arhitectura antică a egiptenilor, etruscilor, grecilor și romanilor, dar cea mai largă răspândire au căpătat-o în construcțiile romanice și gotice. O întreagă colecție de garguie oferă castelele medievale din Anglia (Raglan, Windsor, Beaumaris, Chepstow, Denbigh, Pembroke, Stokesay, Ludlow, Cardiff), Portugalia (Viana do Alentejo, Torre de Belem din Lisabona), Franța (Carcassonne), Italia (Milano), Scoția (Linlithgoe, Craigievar) ș.a. Aceste apotropaioane sunt prezente în castele din Irlanda, Germania, Ungaria, Cehia ș.a.

Reprezentările sculpturale asemănătoare, dar fără funcția de deversare a apei de ploaie sunt *himerele* și *grotescurile*. Se considera că ele îi speriau pe dușmani și îndepărtau forțele malefice. Aceste făpturi puteau fi atât fantastice și jucăușe, cât și monstruoase, deci amenințătoare. În multe cazuri aici nu funcționau legile simetriei și ale proporțiilor. Elementele reale puteau fi combinate cu cele miraculoase, datorate imaginației meșterilor pietrari. Astfel apăreau reprezentări ale unor ființe hibride, bizare, cu trăsături specifice diferitor vietăți. Unii cercetători consideră că aceste sculpturi simbolizau păcatele omenști și diferite înfățișări pe care le putea lua Diavolul. Pe de o parte, creaturile grotești îi înspăimântau pe credincioși, amintindu-le de Sfârșitul lumii și necesitatea pocăinței, iar pe de altă parte, se credea că cei aflați în preajma lor erau în siguranță, deoarece himerele și grotescurile țineau spiritele rele la distanță.

Sculpturi protectoare, analoge celor europene sunt demonii orientali Onigawara, confecționați din ceramică, plasați în colțurile acoperișurilor castelelor japoneze Matsumoto și Himeji din Hyogo. Funcții apotropaice exercită sculpturile dragonilor și animalelor fantastice plasate în partea superioară a turnurilor de apărare ale Marelui Zid Chinezesc (fig. 16). Aceleași piese sculpturale „protejează” o serie de edificii de cult din China, Thailand, Bali ș.a. Pe acoperișurile templelor tamile din India sunt prezente sculpturile divinităților locale și ale animalelor sacre pentru budiști – vacile, precum și ale făpturilor fantastice cu capete de leu, elefant, dragon ș.a., toate având un anumit rol protector.

Fig. 16

Fig. 17

În Transilvania, pe un contrafort al Bisericii Negre din Brașov poate fi văzută o sculptură antropomorfă, înfățișând un adolescent care parcă stă să cadă. Se pare că este chipul unui ucenic de pietrar talentat, împins de pe acoperișul bisericii de un constructor invizibil. Garguie de piatră cu caracter zoomorf „străjuiesc” castelul Karolyi din Carei, iar cele de metal în formă de dragoni cu cap de cioară se găsesc în castelul Corvinilor din Hunedoara. La București, pe bulevardul Mărăști, pe o casă de locuit putem vedea un balcon cu scurgeri înfățișând garguie în formă de dragoni cu cap de leu. Casa Nemes-Knoblach din Cluj-Napoca era decorată cu grilaje ce susțineau două garguie în formă de cap de dragon. Garguie originale confecționate din metal apar pe turelele Bisericii Reformate din Sighetu Marmăției. În partea superioară a iconostasului bisericii de vară a mănăstirii Măxineni găsim doi dragoni simetrici sculptați în lemn.

Multe popoare cred și astăzi că animalele fantastice sau cele obișnuite realizate ca grotescuri în construcțiile romanice și gotice iau de la oameni bolile și calitățile negative – trufia, lenea, invidia, lăcomia ș.a., ținând la distanță forțele malefice. Se pare că este vorba de niște crezuri arhaice, precreștine, când se închinau atât spiritelor bune, cât și celor rele. Și astăzi garguiele, himerele și grotescurile, paznici neclintiți ai construcțiilor monumentale medievale, rămân învăluite în mistere.

Acest tip de apotropaioane a existat și în Țara Moldovei. Unele săli ale Cetății de Scaun a Sucevei au fost decorate cu sculpturi zoomorfe, realizate ca grotescuri. S-a păstrat un fragment al unui capitel adosat, cu cinci fețe profilate, având în partea inferioară un cap de macac. Primul desen al acestui detaliu arhitectural găsit în hala de jos a fortificației a fost realizat de arhitectul austriac Karl A. Romstorfer în urma unor investigații arheologice întreprinse în anii 1895-1904¹⁰. Actualmente mostra sus-numită se află în expoziția permanentă a cetății (fig. 17). Macacul de la Suceava apare cu fruntea încrețită,

10 K.A. Romstorfer, *Cetatea Sucevei*, București: Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1913, p. 71.

nasul alungit și urechile ușor ascuțite, iar ochii adânciți în cap se află la o distanță destul de mică. Maimuța de piatră rânjește cu gura până la urechi, parcă batjocorind pe un demon nevăzut. Fragmentul de colonetă cu chip de macac descoperit de Romstorfer măsoară în înălțime 24 cm.

Remarcăm că acest tip de maimuță energetică și uneori agresivă este răspândit și astăzi pe un areal destul de extins, din Japonia până în Afganistan, ajungând în Europa de Sud și Africa de Nord. El posedă un vast repertoriu de gesturi și grimase, mimica lui fiind extrem de expresivă. Neavând coadă, macacul prezintă o mare similitudine cu omul. Maimuța, ca o copie ridicolă a ființei umane, este prezentă în mai multe subiecte literare și reprezentări picturale. Unele popoare considerau că maimuța este strămoșul oamenilor. Despre asemănarea maimuței cu omul au scris autorii antici Heraclit, Aristotel, Pliniu cel Bătrân ș.a. În anul 200 a. Chr. Quintus Ennius, „tatăl poeziei latine”, a exclamat: „O, cât de mult maimuța hidoasă seamănă cu noi!”¹¹. Conform unor teorii misterioase vechi, maimuța prezintă starea ființei umane înainte ca aceasta să fi fost însofletită, precum și starea omului lipsit de natura divină. În tradiția medievală occidentală ea devine simbolul păcatului, în special cel fizic, desemnând șmecheria, fățarnicia, orgoliul, prostia și aspirația la viață luxoasă. Maimuța este văzută ca o ființă neastâmpărată și ți pătoare – o adevărată parodie la om.

În construcțiile gotice maimuța apare urâtă, adesea făcând grimase. Cu toate că tradiția creștină o identifică cu erezia satanică, idolatria, degradarea, diverse vicii și pasiuni nesănătoase, ea apare ca o figură apotropaică în interiorul celei mai importante cetăți voievodale din Principatul Moldovei. Este o manifestare a arhitecturii gotice, datorată, probabil, meșterilor occidentali sau celor invitați de domnii moldoveni din părțile Transilvaniei. La mijlocul secolului al XII-lea, Bernard de Clairvaux, un important promotor al ordinului cistercian din Franța, scria: „La ce bun ar trebui în mănăstiri în fața călugărilor această urâciune ridicolă... la ce bun găsim aici maimuțe necurate? La ce bun sunt aici lei sălbatici?”¹². Doar presupusa funcția apotropaică îndreptățește prezența acestor piese sculpturale în asemenea construcții.

Garguie decorative în formă de maimuțe individualizează fațada principală a Catedralei Notre Dame din Dijon (Franța) (fig. 18). Pe unul dintre capitелurile turnului din Pisa (Italia) pot fi văzuți doi bărbați cu capete și cozi de maimuță. Pe capitелul mănăstirii benedictine St. Michel de Cuxa (Franța) apar grotescuri în formă de maimuțe (fig. 19). O altă sculptură originală cu chip de maimuță decorează un zid al bisericii Santa Maria Maggiore din Barletta (Italia). Două maimuțe reliefate cu aripi decorează fațada catedralei Santiago de Compostela (Spania). Un gargui cu chip de același animal

11 S. Flynn, M. Allum, D. Allen, *A Charm of Magpies: An ebook bundle of The Science Magpie, The Antiques Magpie and The Nature Magpie* (<https://books.google.md/books?isbn=1848317417>, accesat 25.04.2018).

12 *Архитектура и изобразительное искусство* (<http://www.istoria.ru/seredina-i-tsyacheletiya-n-e-seredina-i-tsyacheletiya-n-e/architektura-i-izobrazitelnoe-iskusstvo-3.html>, accesat 12.01.2017).

„protejează” Catedrala Sf. Barbara din Kutna Hora (Cehia). Alte două garguie-maimuțe apar pe zidul bazilicii neogotice Del Voto National din Quito (Ecuador). Un grotesc în formă de maimuță joacă rolul unui suport de consolă în clădirea de factură renescentistă Biltmore House (SUA).

Fig. 18

Fig. 19

Amintim că maimuța era venerată în Egiptul Antic, India, China, Japonia, Africa și America precolumbiană. Maimuțele de piatră ale khmerilor împodobeau zidul templului Banteay Samré din Angkor (Cambodjia). În hinduism, zeul Hanuman, patronul luptătorilor și unul din avatarele zeului Vishnu, avea chip de maimuță. Aztecii puneau maimuța în legătură directă cu Soarele, iar la mayași ea simboliza cunoștințele și prezicerile. Compoziția sculpturală japoneză *Kōshin* reprezintă trei maimuțe înțelepte care „nu văd rău, nu ascultă rău și nu rostesc nimic rău”. Prima maimuță, Mizaru, acoperă ochii cu mâinile, cealaltă, Kikazaru, astupă cu mâinile urechile, iar cea de-a treia, Iwazaru, închide cu mâinile gura. Se credea că aceste trei animale erau departe de răul lumii: dacă nu vezi răul, nu auzi de rău și nu vorbești de rău, înseamnă că vei fi protejat de rău.

Astfel și cei aflați în Cetatea de Scaun a Sucevei încercau să atragă forțele supranaturale nevăzute de partea lor în speranță de a scăpa de tot felul de răutăți și primejdii care puteau să apară în timpul unor acțiuni militare.

APOTROPAIOANE DIN CETĂȚILE ȚĂRII MOLDOVEI

REZUMAT

În prezenta lucrare sunt examinate câteva apotropaioane existente în cetățile medievale moldovenești.

Din categoria simbolurilor protectoare face parte misteriosul semn al *labirintului*. Cunoscut încă din perioada preistorică de mai multe popoare, el este utilizat pe parcursul întregului Ev Mediu în construcții defensive, eclesiastice, funerare ș.a. Labirintul îmbină motivul deschis al spiralei cu cel închis al împletitului. Un apotropaion de acest

tip în variantă asemănătoare cu hieroglifa egipteană „adăpost” sau cu meandrul grecesc („labirintul veșnic”) a existat pe un petroglif din cetatea Bender, fiind înzidit într-o curtină între două bastioane.

Următorul semn protector considerat foarte puternic este *cârligul*. El amintește litera latină S și reprezintă un motiv decorativ vechi cu o arie de răspândire destul de vastă, fiind prezent în ceramică, vestimentație, piese de bijuterie, covoare ș.a. În Orient cârligul este numit „gâtul cămilei” și „coada câinelui”, iar două cârlige plasate în oglindă se numesc „urma cămilei”. În spațiul românesc, semnul în cauză este cunoscut sub denumirea de „cârligul ciobanului” sau „ciocă”, care, se credea, că protejează de la deochi. Un astfel de semn a fost incizat în scopuri protectoare pe turnul de intrare al fortificației de la Hotin.

Din grupul apotropaioanelor vechi face parte *inima*. În Evul Mediu alături de reprezentarea reală a inimii se folosea și un semn stilizat, asemănător cu figura geometrică cardiodică pe care îl regăsim în artă, arhitectură și izvoare epigrafice. La catolici Inima Sacră (*Sacre Cœur*) redată în formula naturalistă și încununată cu o cruce latină simboliza legătura dintre uman și divin. Musulmanii scriau pe amulete în formă de inimi sure din Coran pentru a se feri de primejdii și deochi. Puterea benefică a inimii era combinată adesea cu cea a talismanului *Nazar boncuğu* („ochiul Fatimei”, „ochiul norocos”, „ochiul rău”, „ochiul albastru”). Acest semn original este atestat în cetatea Hotin.

Din categoria sculpturilor protectoare medievale fac parte *garguiele*, *himerele* și *grotescurile*. Se considera că ele îi speriau pe dușmani și alungau forțele malefice. Acest tip de apotropaioane a existat și în Țara Moldovei. Unele săli ale Cetății de Scaun a Sucevei au fost decorate cu sculpturi zoomorfe realizate ca grotescuri. S-a păstrat un fragment al unui capitel cu cap de maimuță, găsit în hala de jos a fortificației.

Cuvinte-cheie: apotropaion, simbolul „labirintul”, simbolul „cârligul”, simbolul „inima”, *Nazar boncuğu*, sculptură protectoare, sculptură-grotesc.

PROTECTIVE SIGNS FROM THE FORTRESSES OF THE MOLDAVIAN PRINCIPALITY

ABSTRACT

The mysterious sign of the *labyrinth* as the network of winding roads with the Supreme Center belongs to the category of protective signs, existing in the fortresses of the Moldavian Principality. A protective signs as a version like the Egyptian hieroglyph “shelter” or the Greek meander existed on a petroglyph of the Bender fortress and set in a courtyard between two bastions.

The next protective sign is a *hook* considered as very strong one. It reminds the Latin letter “S” and represents an ancient decorative motif, being present in architecture, ceramics, ornaments, clothing and so on. It’s regarded as a strong sign which could guard against the evil eye. In the Romanian space this sign is known as the “shepherd’s hook”

or “choka”, which is believed to defend against the “the devil eye”. A protective sign like “S” was on the entrance to the Hotin fortification.

A sign *heart* refers to the group of ancient protective symbols. With time, the real representation of the heart has been replaced by the stylized one that we find in art, architecture and various epigraphic sources. An old sufi symbol is “winged heart” or “flying heart”. In Turkey, Uzbekistan, Kazakhstan, Azerbaijan, Iran and Armenia the heart power is often combined with the *Nazar boncuğu* talisman, which protects from the “toxic” looks and negative energies. This original sign is also existed in the Moldavian Principality. Earlier in the Hotin fortress three heart-shaped signs could be seen there as two ones with *Nazar boncuğu* and the third sign was without an eye.

All of these signs could be some emblems of the Janissary ortas situated in the fortresses.

There were also the guard zoomorphic sculptures in the Moldavian Principality. The capitol in the form of a monkey’s head was preserved once in one of the halls of the Ruling Fortress of Suceava.

Keyword: protective sign, „labyrinth” symbol, „hook” symbol, „heart” symbol, *Nazar boncuğu*, protective sculpture, sculpture-grotesque.

20.08.2018

Mariana Șlapac – arhitect, istoric al arhitecturii, doctor habilitat în studiul artelor, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei; cercetător științific principal la Institutul Patrimoniului Cultural, Bulevardul Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1, MD-2001 Chișinău, Republica Moldova; vicepreședinte al Comisiei Naționale de Heraldică de pe lângă Președintele Republicii Moldova; e-mail: maslapac@gmail.com

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Fig. 1. Labirintul Minotaurului din Grecia (<https://guruturizma.ru/labirint-minotavra-v-grecii/>).

Fig. 2. Labirintul templului Halebid din Mansur, India, sec. XIII (<https://world-jewellery.livejournal.com/40379.html>).

Fig. 3. Labirintul Catedralei Notre Dame din Reims, sec. XIII (<https://www.luc.edu/medieval/labyrinths/reims.shtml>).

Fig. 4. Labirintul-meandru de pe un petroglif al cetății Bender, începutul sec. XIX (AMIRM, F. 846, inv. 3, d. 4633, f. 1).

Fig. 5. Semnul cârligului.

Fig. 6. Șarpele Kundalini (<http://symboldictionary.net/library/graphics/symbols/cagliostroscalbronze.jpg>).

Fig. 7. a) Motivul decorativ alcătuit din cârlige, utilizat la covorul medieval anatolian; b) cârlige utilizate la covorul curd kilim.

Fig. 8. Ou pascal încondeiat cu cârlige, România (http://www.revista-satul.ro/_image_show.php?w=700&h=470&photo=http://www.revista-satul.ro/articole/main/000143.jpg).

Fig. 9. Semnul cârligului de pe poarta Benderului a cetății Hotin, începutul sec. XIX (AMIRM, F. 39, inv. 41, d. 6404).

Fig. 10. Talismane egiptene vechi în formă de inimă (<http://www.mummies2pyramids.info/images/egyptian-jewelry-heart.jpg>).

Fig. 11. Inima Sacră, gravură, sec. XVIII (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mus%C3%A9_Boyadjian_MRAH_20_11_2011_Sacr%C3%A9_Coeur_M_Alacoque.jpg).

Fig. 12. „Inima cu aripi” a sufiților (<https://assalam786.livejournal.com/50119.html>).

Fig. 13. Talisman în formă de inimă cu ochiul interior.

Fig. 14. Semne în formă de inimă de pe poarta Benderului a cetății Hotin, începutul sec. XIX (AMIRM, F. 39, inv. 41, d. 6404).

Fig. 15. Garguie medievale din Europa.

Fig. 16. Marele Zid Chinezesc decorat cu sculpturi, fragment (foto A. Comarnițcaia).

Fig. 17. Fragment al unui capitel cu cap de maimuță din Cetatea de Scaun a Sucevei (foto V. Șlapac).

Fig. 18. Gargui decorativ în formă de maimuță de pe fațada principală a Catedralei Notre Dame din Dijon, Franța (<https://ok.ru/parizhskay/topic/65645304627251>).

Fig. 19. Capitel cu grotescuri în formă de maimuțe din mănăstirea St. Michel de Cuxa, Franța (<http://imaginemdei.blogspot.md/2011/08/st-bernard-of-clairvaux-mellifluous.html>).

Câteva sigilii ecleziastice din Basarabia

Adelaida CHIROȘCA

Sigiliile ecleziastice ca parte componentă a științei auxiliare a istoriei – sigilografia – prezintă un interes deosebit pentru cercetători, dat fiind puținele descoperiri și studii publicate în acest domeniu¹.

Printre cercetările specialiștilor din țară se constată numărul modest de aceste mărturii sigilografice descoperite până în prezent în Republica Moldova², minime fiind și publicațiile consacrate acestui subiect. Dintre cercetătorii care și-au propus să examineze sigiliile ecleziastice basarabene pot fi menționați Sergius Ciocanu³, Valerian Ciofu, Alexandra N. Dimulescu⁴ și subsemnata⁵, în primule cazuri fiind vorba de amprențele sigilare păstrate pe documentele de epocă, în celălalt – atât de sigiliile aplicate, cât și de obiectul de autentificare în sine.

Subliniind importanța aprofundării cercetărilor în acest domeniu prezentăm în cele ce urmează cinci sigilii ecleziastice din Basarabia identificate recent și astfel inedite. Încadrate cronologic în perioada anilor 1816-1918, aceste sigilii prin mesajul și tipologia variată, prin textele pe care le autentifică, prin locul de descoperire, oferă un larg spectru de cercetare.

-
- 1 Rita Magdolna Csala (Bernád), *Arhivele ecleziastice romano-catolice din Transilvania și științele auxiliare ale istoriei (1715-1918)*: rezumatul tezei de doctorat, Alba-Iulia, 2012, p. 4.
 - 2 Sergius Ciocanu, *Sigilii ecleziastice din Basarabia*, în *Simpozion de numismatică organizat în memoria martirilor căzuți la Valea Albă, la împlinirea a 525 de ani (1476-2001)*, Chișinău, 13-15 mai 2001. *Comunicări, studii și note*, București, 2002, p. 231.
 - 3 Sergius Ciocanu, *Sigilii ecleziastice din Basarabia*, în *Simpozion de numismatică organizat în memoria martirilor căzuți la Valea Albă, la împlinirea a 525 de ani (1476-2001)*, Chișinău, 13-15 mai 2001. *Comunicări, studii și note*, București, 2002, p. 231-234; Idem, *Sigilii ecleziastice din Basarabia (II)*, în *Simpozion de numismatică dedicat împlinirii a 125 de ani de la proclamarea independenței României*. Chișinău, 24-26 septembrie 2002. *Comunicări, studii și note*, București, 2003, p. 241-244; Idem, *Sigilii ecleziastice din Basarabia (III)*, în *Simpozion de numismatică dedicat centenarului Societății Numismatice Române (1993-2003)*. Chișinău, 26-28 noiembrie 2003. *Comunicări, studii și note*, București, 2005, p. 185-187.
 - 4 Valerian Ciofu și Alexandra N. Dimulescu, *O distincție bisericească și sigiliile Episcopiei Cetății Albe – Ismail*, în *Simpozion de numismatică dedicat centenarului Societății Numismatice Române (1993-2003)*. Chișinău, 26-28 noiembrie 2003. *Comunicări, studii și note*, București, 2005, p. 217-225.
 - 5 Adelaida Chiroșca, *Sigilii ecleziastice din colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei*, în *Simpozion de numismatică dedicat centenarului Societății Numismatice Române (1993-2003)*. Chișinău, 26-28 noiembrie 2003. *Comunicări, studii și note*, București, 2005, p. 235-238.

1. Sigiliul Mănăstirii *Adormirea Maicii Domnului*, Hârbovăț, 1816

Sigiliul Mănăstirii *Adormirea Maicii Domnului* din satul Hârbovăț din anul 1816 (fig. 1, 2)⁶ reprezintă o matrice sigilară rotundă cu diametrul de 43 mm, confecționată din bronz și gravată în incizie. Mânerul din lemn este de formă octagonală, cu înălțimea de 180 mm. Matricea este patinată și are zgârieturi. Face parte din arhiva Mănăstirii *Sfânta Treime* de la Hârbovăț.

Fig. 1

Fig. 2

În emblemă, în centrul spațiului sigilar este reprezentată scena Adormirii Maicii Domnului. În exergă, între două cercuri liniare, de la dreapta la stânga, de sus în jos s-a gravat legenda: ПЕЧАТЬ СКАТОУМНЕНКАГО ГЕРБОВЦКАГО МОНАСТЫРА 1816 (ГОДА ?? ДНД). Invocația simbolică reprezintă o cruce cu bratele egale.

Acest sigiliu a fost executat în perioada egumenului Serafim⁷, care a stărețit mănăstirea între anii 1805-1827.

Este un sigiliu de tip iconografic în câmp fiind redată imaginea care identifică emitențul – Mănăstirea cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*. Complexul monastic de la Hârbovăț obține statutul de mănăstire de călugări din anul 1813, în perioada 1815-1816 fiind

⁶ Acest sigiliu ne-a fost prezentat de starețul actual al Mănăstirii Hârbovăț, arhimandritul Spiridon (Marin), în cadrul deplasării pe care am avut-o la această mănăstire în primăvara anului 2017. Îi mulțumim și pe această cale pentru amabilitatea cu care am fost tratați și pentru permisiunea de a vedea biblioteca mănăstirii, unde am identificat și alte sigilii mănăstirești imprimate pe mai multe cărți bisericești.

⁷ Arhimandritul Serafim a fost tuns în călugărie în anul 1781 la mănăstirea Zografu, tot aici în 1785 este hirotonisit în ierodiacon. A fost stareț al Mănăstirii Căpriana în perioada 1796-1805. În 1809 a fost ridicat la rang de arhimandrit. Din 1818 este desemnat de mitropolitul Gavriil egumen pe viață. A donat din banii proprii 55 mii lei întru folosința schitului (Manole Brihuneț. *Mănăstirea Hârbovăț, în Mănăstiri și schituri din Republica Moldova*, Chișinău, 2013, p. 355-356). Este primul dintre egumeni care a pomenit despre „cinstirea deosebită a icoanei Maicii Domnului de la Mănăstirea Hârbovăț” (*Mănăstirile și schiturile Eparhiei Chișinăului și Hotinului, în Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului (Basarabia)*, ediție specială, s. I., 1922, p. 170).

ridicată o nouă biserică de piatră în locul celei de lemn⁸. La 13 iulie 1817 exarhul Gavriil, mitropolit al Chișinăului și Hotinului, oficiază sfințirea bisericii cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*⁹.

Scena *Adormirii Maicii Domnului* reprezintă o compoziție configurată pe axă verticală în care Fecioara este reprezentată culcată pe patul mortuar, încadrată de două grupuri de apostoli. La stânga, în fața patului este reprezentat apostolul Petru cu cadelnița, la dreapta – apostolul Pavel cu mâna întinsă spre Născătoarea de Dumnezeu. Hristos, în spatele patului, primește în brațe sufletul Maicii Sale. Chipul Mântuitorului, al Maicii Domnului și al pruncii, care simbolizează sufletul Maicii Domnului, sunt redată cu aureole, cea a Mântuitorului Iisus Hristos fiind încadrată de monograma *Is Hs*. În registrul superior s-a gravat arhitectura de fundal, care simbolizează orașul Ierusalim. În fața patului mortuar se distinge o placă metalică, ce amintește de un detaliu de pe icoanele *Adormirii Maicii Domnului* care reproduceau schema icoanei originale. Este vorba de o ușiță de argint care ascundea în spatele său o tainiță pentru păstrarea moaștelor¹⁰.

2. Sigiliul Mănăstirii *Adormirea Maicii Domnului*, Hârbovăț, 1828

Sigiliul Mănăstirii *Adormirea Maicii Domnului* din satul Hârbovăț, din 1828 (fig. 3) cu diametrul de 3,9 mm este imprimat în ceară roșie, impresiunea fiind rudimentară. A fost descoperit pe versoul icoanei *Maica Domnului de la Hârbovăț*, zugrăvită în anul 1840¹¹. Face parte din sigiliile ecleziastice de tip iconografic.

În calitate de emblemă, în centrul spațiului sigilar, este reprezentată scena *Adormirii Maicii Domnului*. În exergă, între două cercuri liniare, de la dreapta la stânga, de sus în jos s-a gravat legenda: ПЕЧАТЬ СВЯТОУСПЕНСКАГО ПЕРВОУЧИНСКАГО МОНАСТЫРА 1828 (ГОДА ? ? ДН). Semnul de invocație este ilizibil.

Fig. 3

8 Manole Brihuneț, *Bisericile de piatră din complexele funerare din spațiul pruto-nistean (secolul al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, în *Patrimoniul Bisericesc*, Chișinău, 2013, p. 57.

9 Manole Brihuneț, *Mănăstirea Hârbovăț...*, p. 370-371.

10 Э. Смирнова, «Киево-Печёрское усупение». Икона-реликварий XI века в свете письменных и изобразительных источников, în *Восточно-христианские реликвии*, Москва, 2003, p. 434.

11 Icoana a fost etalată în cadrul expoziției *Icoane din colecții particulare chișinăuene* care s-a desfășurat în perioada iulie 2016 – februarie 2017 în incinta Muzeului Național de Istorie a Moldovei.

Scena din câmpul sigiliului repetă imaginea de pe matricea din bronz, descrisă anterior, imprimarea nereușită însă nu permite identificarea completă a mesajelor din emblema și din legendă.

Sigiliul autentifică un text (fig. 4) scris de mână, prin care se binecuvântează posesorul acestei icoane cetățeanul Atanasie Greco. Textul este contrasemnat de nouă persoane dintre care starețul Mănăstirii, arhimandritul Ieronim (Gheppner)¹², precum și de câțiva duhovnici și ieromonahi de aici.

Elaborarea unei matrice sigilare noi la o distanță de doisprezece ani de la precedenta era dictată de numirea în anul 1827 în fruntea mănăstirii a unui nou egumen, arhimandritul Ioanichie¹³, care schimbă din legenda sigiliului existent doar data, pentru a putea autentifica actele emise în timpul stăreției sale. În perioada de activitate a acestui stareț s-a pictat icoana care păstrează sigiliul imprimat în ceară roșie.

Sigiliul Mănăstirii din satul Hârbovăț

va trece pe parcursul anilor prin multiple modificări de imagine și de text, acestea reflectând evoluția organizării administrative și teritoriale a regiunii Basarabia. Astfel, emblemele acestor sigilii au reprezentat – stema Imperiului Rus, stema Regatului României de la 1881, imaginea Bisericii *Adormirea Maicii Domnului* de la Hârbovăț, precum și scena hramului. Aceste amprente sigilare au fost identificate în mai multe volume din tezaurul bibliotecii Mănăstirii Hârbovăț¹⁴.

Fig. 4

¹² Ieronim Gheppner (1811-1876), absolvent al Academiei Teologice din Kiev, a activat în calitate de profesor la mai multe seminare din Rusia, de inspector la Seminarul Teologic din Chișinău, de exarh al mănăstirilor din Basarabia. A fost starețul mănăstirii Hârbovăț în 1857-1863.

¹³ Arhimandritul Ioanichie (în lume Ion Sciapov), egumenul mănăstirii în perioada 1827-1851. Tuns în călugărie la Mănăstirea Neamț în anul 1798, în 1805 este transferat ca ierodiacon la Sankt Petersburg, în Lavra *Alexandru Nevski*. În anul 1810 revine în Basarabia în calitate de învățător de desen la Seminarul Teologic din Chișinău, din 1817 este numit și învățător de matematică. Se afirmă că era versat în geografie, matematică, artă, gravare etc. Din 1820 devine membru al Dicasteriei duhovnicești din Chișinău. Din 1822 este ridicat la rangul de arhimandrit și numit administratorul Tipografiei Duhovnicești din Basarabia (Manole Brihuneț, *Mănăstirea Hârbovăț...*, p. 356).

¹⁴ Despre tezaurul valoros al bibliotecii de la Mănăstirea Hârbovăț au scris în repetate rânduri cercetători de renume Paul Mihail, Alexandru David, P. Constantinescu-Iași ș.a., aceștia menționând un număr impunător de cărți liturgice, laice, de educație spirituală, care era depășit numeric doar de biblioteca Mănăstirii Noul Neamț (Manole Brihuneț, *Valorificarea tezaurului bisericilor și al mănăstirilor din Moldova. Cazul Bibliotecii Mănăstirii Hârbovăț*, în *Patrimoniul Bisericesc*, nr. 4 (27), Chișinău 2012, p. 159.

Sigiliul actual al mănăstirii este de formă rotundă, cu diametrul de 38 mm, confecționat din cauciuc. În centrul emblemei este reprezentată o cruce cu trei bare, partea superioară încadrată într-un cerc solar. În exergă, între două cercuri liniare este înscrisă legenda în două rânduri. Rândul exterior: de jos în sus, de la stânga la dreapta – *Biserica Ortodoxă din Moldova (Mitropolia Moldovei)*. Rândul interior: de la mijloc în sus, de la stânga la dreapta – *Mănăstirea cu Hr. Sfânta Treime*¹⁵, de la mijloc în jos, de la stânga la dreapta – *r-nul Călărăși, s. Hîrbovăț*. Semnele de invocație reprezintă trei stele mici cu câte șase raze.

3. Sigiliul Bisericii *Sfinții Voievozi* din comuna Hasan-Aspaga, județul Bolgrad, 1877

Sigiliul Bisericii *Sfinții Voievozi* din comuna Hasan-Aspaga, județul Bolgrad din 1877 (fig. 5) reprezintă o matrice sigilară rotundă, cu diametrul de 39 mm, confecționată din bronz și gravată în excizie. Mănerul din lemn de formă cilindrică are înălțimea de 105 mm. Matricea este patinată și are zgârieturi. Face parte dintr-o colecție particulară. Este un sigiliu ecleziastic de tip monumental.

În embleă, în centrul spațiului sigilar, este reprodusă imaginea unei biserici cu două turle, sub care s-a înscris anul de bătăre – 1877. Legenda începe în registrul inferior al spațiului sigilar, aici fiind înscris – *TEMPLU(L)* – și continuă în exergă, de la dreapta la stânga, de sus în jos: *SANȚILOR VOEVOZI din COM. HASANSAGA jud. BOLGRADU*. Sus, între doua cruci cu brațele egale, s-a înscris *ROMANIA*.

Comuna Hasan-Aspaga este atestată, conform unor izvoare, în anul 1806, aici locuind 120 de familii de români¹⁶. Ioan Halipa, în studiul său din 1907 intitulat *Informații cu privire la situația bisericilor din Basarabia în anii 1812-1813*, semnală despre biserica cu hramul *Sf. Arh. Mihail*, din comuna Hasanspaga, jud. Chilia, ca fiind atestată din anul 1813, și arată că aceasta era o biserică trainică, din lemn, care are și o sacristie cu veșminte preoțești, cărți liturgice și alte obiecte de cult¹⁷. Autorul amintește și despre evlavie deosebită față

Fig. 5

¹⁵ Hramul Mănăstirii de la Hîrbovăț a fost schimbat în anul 2008, în perioada starețului Nicandru Munteanu.

¹⁶ Ion Chirtoagă, *Din istoria Moldovei de Sud-Est până în anii '30 ai secolului al XIX-lea*, Chișinău, Editura „Museum”, 1999, p. 57.

¹⁷ И. Халиппа, *Сведения о состоянии церквей Бессарабии в 1812-1813 гг.*, in *Труды Бессарабской Губернской Ученой Архивной Комиссии*, том III, Кишинев, 1907, с. 291.

de Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil, menționând cele 310 biserici cu hramul în cinstea lor, fenomen care își are explicația în *trecutul istoric și bisericesc al românilor*¹⁸. În studiul *Mănăstirile și schiturile Eparhiei Chișinăului și Hotinului* este menționat că biserica *Sf. Arh. Mihail* din comuna Hasan-Aspaga a fost zidită în anul 1818, semnalându-se că aceasta s-a făcut *cu ajutorul locuitorilor în stilul vechi, slavon*. În studiu sunt aduse date despre parohul bisericii – protoiereul Arhip Caimacan, de 66 de ani, absolvent al Seminarului Teologic din Ismail, care activează în domeniu din anul 1872, iar în biserica din comuna Hasan-Aspaga din 1896. Tot de aici aflăm și numele cântărețului – Andrei Madan, de 34 de ani, absolvent al Școlii de cântăreți, fiind în acest serviciu din anul 1914, iar în biserica din Hasan-Aspaga din 1917¹⁹.

Arhimandritul Visarion Puiu, în *Tabloul provizoriu al monumentelor istorice din Basarabia „Biserici și mănăstiri”*, întocmit la 1 decembrie 1920, menționa la fel că biserică din piatră din comuna Hasan-Aspaga cu hramul *Sf. Arh. Mihail* datează din anul 1818²⁰. Specialiștii în domeniu relatează că hramul Bisericii *Sfinții Voievozi* sau *Sfinții Arhangheli* ar proveni de la icoanele Sfinților Arhangheli Mihail, Gavriil și Rafail, în care aceștia sunt înfățișați cu coifuri, armură și paloșe, fiind considerați în mentalitatea poporului, contrar canoanelor, drept sfinți militari, voievozi apărători ai ortodoxiei și ai Moldovei împotriva pericolului musulman. De aici și popularitatea lor pe teritoriul Moldovei medievale²¹.

Această comună își va păstra denumirea în toată perioada tumultoasă de la anexarea Basarabiei din 1812 până la integrarea ei din 1944 în componența RSS Ucrainene. În anul 1947, autoritățile sovietice au schimbat denumirea oficială a satului din Hasan-Aspaga în Perșotravnevoe, hramul bisericii rămânând neschimbat până în prezent.

4. Sigiliul Parohiei *Sf. Teodor Tiron* din Chișinău, 1918

Sigiliul Parohiei *Sf. Teodor Tiron* din Chișinău din 1918 (fig. 6) reprezintă o amprentă rotundă, cu diametrul de 40 mm, aplicată în tuș, după o matrice sigilară gravată în excizie. A fost identificat pe prima pagină a Pomelnicului bisericii *Sf. Teodor Tiron „Ciufli”* din Chișinău, datat din anul 1933. Este un sigiliu ecleziastic de tip heraldic.

În emblema, în centrul spațiului sigilar apare stema Regatului României din anul 1881, reprezentând un scut scartelat, încărcat cu stemele Principatelor, flancat de doi lei rampanți și timbrat de o coroană cruciată închisă, totul într-un pavilion de hermină încununat de o coroană cu fleuroane, închisă și surmontată de o cruce; pe colan deviza: *HIHIL SINE DEO*. În exergă, între două cercuri liniare s-a înscris legenda: în partea de sus:

18 *Ibid.*, p. 296.

19 *Mănăstirile și schiturile Eparhiei Chișinăului și Hotinului...*, p. 140-224.

20 Eugen Băzgu, *Un repertoriu al bisericilor de lemn și zid din Basarabia, alcătuit de arh. V. Puiu la 1920*, în „*Buletin Științific. Revistă de Etnografie, Științe Naturii și Muzeologie*”, s. n., vol. 21 (34), Chișinău, 2014, p. 91.

21 *Ibid.*, p. 95, nota 11.

Fig. 6

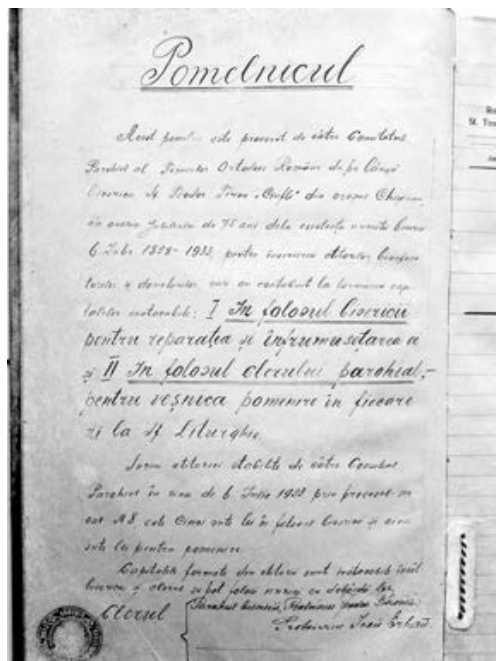

Fig. 7

ROMANIA, încadrată de anul „19-18”, și de la stânga la dreapta, de sus în jos: PAROHIA SF. TEODOR TIRON CHISINAU.

Sigiliul aplicat în tuș autentifică un text scris de mână pe partea interioară a covertei Pomelnicului, în care se anunță scopul procurării lui: „cu ocazia jubileului de 75 de ani ai de la existența numitei biserici, 6 iulie 1858-1933, pentru înscrierea ctitorilor binefăcători și donatorilor care au contribuit la formarea capitalelor inatacabile: I. În folosul Bisericii pentru reparația și înfrumusețarea ei și II. În folosul clerului parohial, pentru veșnica pomenire în fiecare zi la Sf. Liturghie” (fig. 7). Textul a fost confirmat de semnăturile parohului Bisericii, protoiereul Teodor Petrovici²², și a protoiereului Ioan Erhan²³.

22 Teodor Petrovici (1873-?), fiul cântărețului Ilie Petrovici din s. Telenestii Vechi. În anul 1894 absolvește Seminarul Teologic din Chișinău și, în 1895, este hirotonit preot la biserica din s. Poiana, jud. Orhei, iar în anul 1899 transferat la biserica din s. Corjova, jud. Chișinău. În 1914 devine secretarul Consiliului Școlar Eparhial din Chișinău și membru al Consistoriului Duhovnesc din Chișinău, fiind numit și preot al Bisericii *Înălțarea Domnului* din Chișinău. În 1915 este transferat la Biserica *Sf. Teodor Tiron* din Chișinău, iar în anul 1919 ridicat la treapta de protoiereu și numit al doilea preot la Biserica *Sf. Teodor Tiron* din Chișinău. În perioada 1920-1939 a fost parohul Bisericii *Sf. Teodor Tiron* din Chișinău, între timp absolvind și Facultatea de Teologie din Chișinău în 1930 (Dinu Poștarencu, *Biserica Sf. Teodor Tiron din Chișinău*, în *Identitățile Chișinăului. Materialele conferinței din 12-13 septembrie 2011*, Chișinău, p. 140).

23 Ioan Erhan (1880-?), fiu de preot din s. Tănătari, jud. Bender. În anii 1896-1903 își face studiile la Seminarul Teologic din Chișinău, la 1 februarie 1904 este hirotonit preot pentru biserica din satul Tartaul de Salcie, jud. Ismail, la 1 octombrie 1918 este transferat la biserica din satul Mereni, jud. Chișinău. La 1 februarie 1920 – 1 decembrie 1943 este al doilea preot al bisericii *Sf. Teodor Tiron* din Chișinău. A fost ridicat la treapta de protoiereu (Dinu Poștarencu, *Biserica Sf. Teodor Tiron din Chișinău...*, p. 140).

Biserica *Sf. Teodor Tiron* din Chișinău a fost construită între anii 1854-1858 de frații Teodor (1796-1854) și Anastasie (1801-1870) Ciufli, primul paroh al sfântului lăcaș fiind numit protoiereul Ioan Butuc (1830-?). În anul 1962 biserica devine catedrală episcopală cu hramul *Sf. M. Mc. Teodor Tiron*, din anul 2002 căpătând statut de mănăstire. Astăzi în fruntea acestei instituții ecleziastice se află părintele arhimandrit Nicolai (în lume Teodor Roșca), care vine în slujba sfântului lăcaș în anul 1991, din anul 1992 devenind parohul-adjunct și din anul 2002 – duhovnicul-administrator al Mănăstirii. În anul 2013 este tuns în monahism cu numele Nicolae.

5. Sigiliul Parohiei *Sf. Teodor Tiron* din Chișinău, 1918

Un alt sigiliu al Parohiei *Sf. Teodor Tiron* din Chișinău din 1918 (fig. 8) reprezintă o amprentă rotundă, aplicată în ceară roșie, după o matrice sigilară gravată în incizie. A fost identificat, într-o stare degradată, la sfârșitul înregistrărilor aceluiași Pomelnic al bisericii *Sf. Teodor Tiron „Ciufli”* din Chișinău din anul 1933. Este un sigiliu ecleziastic de tip heraldic.

În emblemă se distinge stema Regatului României din anul 1881, descrisă anterior. În exergă, între două cercuri liniare s-a înscris legenda: în partea de sus: (R) OM(ANIA), încadrată de anul (19)-18, și de la stânga la dreapta, de sus în jos: (PARO) HIA SF. TEODOR TIRON CHISINAU.

Pomelnicul bisericii *Sf. Teodor Tiron* (*Biserica Ciuflea*) din Chișinău, datat din anul 1933, a aparținut Comitetul Parohial al Femeilor Ortodoxe Române de pe lângă biserica *Sf. Teodor Tiron* din Chișinău. Pomelnicul se păstrează până în prezent în arhiva Mănăstirii *Sf. Mare Mucenic Teodor Tiron* din Chișinău.

Fig. 8

* * *

Semnalate pentru prima dată, aceste obiecte merită toată atenția specialiștilor. Fiind puse în circuitul științific sigiliile vor completa repertoriul sigiliilor instituțiilor ecleziastice din Basarabia și vor oferi tuturor celor interesați un amplu material despre istoricul instituțiilor pe care le reprezintă și despre înaintașii care au activat aici.

CÂTEVA SIGILII ECLEZIASTICE DIN BASARABIA

REZUMAT

Numărul modest de sigilii ecleziastice basarabene descoperite până în prezent, la fel și publicațiile neînsemnate la acest capitol accentuează importanța aprofundării cercetărilor în acest domeniu. Autoarea prezintă cinci sigilii ecleziastice din Basarabia identificate recent. Încadrate cronologic în perioada anilor 1816-1918, aceste sigilii prin mesaje și tipologia variată, prin conținutul textelor pe care le autentifică, prin locul de descoperire, oferă un amplu material de cercetare. Două din sigiliile descrise datează din anii 1816 și 1828 și au aparținut Mănăstirii *Adormirea Maicii Domnului* din satul Hârbovăț, fiind confecționate în perioada stareților Serafim (1805-1827) și Ioanichie (1827-1851). Unul din aceste sigilii reprezintă o matrice sigilară cu mâner de lemn, altul o amprență sigilară aplicată în ceară roșie pe versoul icoanei Maica Domnului de la Hârbovăț, realizată în anul 1840. Următorul sigiliu, care face parte dintr-o colecție particulară, a aparținut Bisericii *Sf. Voievozi* din comuna Hasan-Aspaga, județul Bolgrad, confecționat în anul 1877. În continuare sunt prezentate două sigilii din anul 1918, conservate pe paginile Pomelnicului procurat de Comitetul Parohial al Femeilor Ortodoxe Române de pe lângă Biserica *Sf. Teodor Tiron* din Chișinău. Sigiliul în tuș este imprimat chiar la începutul Pomelnicului, autentificând un text despre ctitori și donatori. Celălalt sigiliu, aplicat în ceară roșie este amplasat la sfârșitul înregistrărilor din Pomelnic. Aceste cinci sigilii ecleziastice sunt de tipul celor iconografice, monumentale și heraldice. Punerea lor în circuitul științific completează repertoriul sigiliilor ecleziastice din Basarabia și oferă cercetătorilor date noi despre obiectele propriu-zise și despre istoricul așezămintelor de cult pe care le reprezintă.

Cuvinte-cheie: Basarabia, sigilografie ecleziastică, Mănăstirea *Adormirea Maicii Domnului* din satul Hârbovăț, Biserica *Sfinții Voievozi* din comuna Hasan-Aspaga, Parohia *Sf. Teodor Tiron* din Chișinău.

SOME ECCLESIASTICAL SEALS FROM BESSARABIA

ABSTRACT

The modest number of Bessarabian ecclesiastical seals discovered so far, as well as the insignificant publications in this field, points to the importance of an in-depth research in this area. The author presents five recently identified ecclesiastical seals from Bessarabia. Chronologically framed between 1816 and 1918, these seals offer us an extensive research material due to their various messages and typologies, the content of the texts certified by them, and the place where they were found. Two of the seals described date from 1816 and 1828 and belonged to The Assumption of the Mother of God Monastery of Hârbovăț. They were made during the time of hegumens Seraphim (1805-1827) and Ioanichie (1827-1851). One of these seals is a seal matrix with a wooden handle, another

is a seal applied in red wax on the back of the icon of the Virgin Mary of Hârbovăț, made in 1840. The next seal, which is part of a particular collection, belonged to the *Sf. Voievozi* Church from Hasan-Aspaga, Bolgrad County, and was made in 1877. Next, we present two seals of 1918 preserved on the pages of *Pomelnic* (the list of names for commemoration in the church) procured by the Parochial Committee of the Romanian Orthodox Women of the Church of St. Theodore Tyron, Chișinău. The ink seal is stamped at the very beginning of the *Pomelnic* to certify a text about founders and donors. Another seal applied in red wax is placed at the end of the records in the *Pomelnic*. These five ecclesiastical seals are iconographic, monumental and heraldic. Putting them in the scientific use completes the list of ecclesiastical seals in Bessarabia and offers researchers new data about the objects and the history of the places of worship they represent.

Keywords: Bessarabia, ecclesiastical sigillography, Monastery of the Assumption of the Virgin Mary from Hârbovăț, Church of Saints Michael and Gabriel the Archangels of Hasan-Aspaga, Parish of St. Theodore Tyron from Chișinău.

21.09.2018

Adelaida Chiroșca – istoric, cercetător științific în Sectorul Istorie Medievală și Numismatică, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, str. 31 August 1989, nr. 121A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova; e-mail: adelaidachiroasca@gmail.com

LISTA ILUSTRĂȚIILOR.

Fig. 1-2. Matrice sigilară a Mănăstirii *Adormirea Maicii Domnului* din satul Hârbovăț, 1816.

Fig. 3. Amprentă în ceară roșie a sigiliului Mănăstirii *Adormirea Maicii Domnului* din satul Hârbovăț, 1828.

Fig. 4. Textul autentificat de sigiliul Mănăstirii *Adormirea Maicii Domnului* din satul Hârbovăț (1828) identificat pe spatele icoanei Maica Domnului de la Hârbovăț datată din anul 1840.

Fig. 5. Matrice sigilară a Biserica *Sfinții Voievozi* din comuna Hasan-Aspaga, județul Bolgrad, 1877.

Fig. 6. Matrice aplicată în tuș a sigiliului Parohiei *Sf. Teodor Tiron* din Chișinău, 1918.

Fig. 7. Textul autentificat de sigiliul Parohiei *Sf. Teodor Tiron* din Chișinău, 1918.

Fig. 8. Amprentă în ceară roșie a sigiliului Parohiei *Sf. Teodor Tiron* din Chișinău, 1918.

O distincție românească efemeră: Medalia „Pentru Vitejie” (1953-1958)¹

Tudor-Radu TIRON

Proclamarea Republicii Populare Române, înfăptuită în ziua de 30 decembrie 1947², a avut mai multe implicații, între care se numără și înlocuirea sistemului de decorații din timpul monarhiei cu unul nou³. Cea dintâi distincție, Ordinul „Steaua Republicii Populare Române”, va fi instituită la nici două săptămâni după schimbarea de regim⁴, fiind urmată de „Ordinul Muncii” (1948)⁵, de „Medalia Muncii” (1949)⁶, de Ordinul „Apărarea Patriei” (1949)⁷, de Medalia „Eliberarea de sub jugul fascist” (1949)⁸, de titlul de „Erou al Muncii Socialiste” (1951)⁹, de distincțiile dedicate mamelor (1951)¹⁰ etc. În numai câțiva ani, tânăra republică își conturase un sistem de decorații de inspirație sovietică¹¹, sistem care – cu mai multe completări și transformări – avea să rămână în vigoare până la schimbarea politică din decembrie 1989.

1 Comunicare la *Al XII-lea Simpozion de Heraldică, Chișinău, 27 aprilie 2018*. Autorul se folosește de acest prilej pentru a-și exprima recunoștința doamnei Laura-Ruxanda Tiron (București), domnului dr. Silviu Andrieș-Tabac (Chișinău), domnului Drăgan-George Basarabă (Timișoara), domnului dr. Emil Boboescu (București), domnului dr. Simion Călția (București), precum și domnului Daniel-Cosmin Obreja (București), pentru ajutorul oferit în vederea definitivării studiului de față.

În vederea optimizării notelor de subsol, autorul a folosit următoarele abrevieri speciale: *ANIC* – *Arhivele Naționale Istorice Centrale*, București; *BO* – „*Buletinul Oficial al Republicii Populare Române/Buletinul Oficial al Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române*”; *MN* – „*Muzeul Național*”, Muzeul Național de Istorie a României, București; *MO* – „*Monitorul Oficial al României/Republicii Populare Române*”.

2 *Legea nr. 363 din 30 decembrie 1947, pentru constituirea Statului Român în Republica Populară Română*, în *MO*, Partea I, nr. 300 bis din 30 decembrie 1947.

3 Emil Boboescu, *Uniformele*, în *Istoria Românilor*, vol. X, *România în anii 1948-1989*, coordonator Dinu C. Giurescu, Editura Enciclopedică, București, 2013, p. 759. Se amintește faptul că, în data de 7 aprilie 1948, au fost interzise toate decorațiile militare, de război și de pace, împreună cu toate însemnele și semnele distinctive, această interdicție fiind valabilă până la introducerea decorațiilor și insinelor R.P.R.

4 *Decretul Prezidiului Provizoriu al Republicii Populare Române*, nr. 40 din 12 ianuarie 1948, pentru înființarea Ordinului „Steaua Republicii Populare Române”, în *MO*, partea I, nr. 10 din 13 ianuarie 1948.

5 *Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale*, nr. 16 (824) din 29 aprilie 1948, pentru înființarea „Ordinului Muncii”, în *MO*, partea I, nr. 101 din 30 aprilie 1948.

6 *Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale*, nr. 172 (437) din 26 aprilie 1949, pentru instituirea „Medaliei Muncii”, în *BO*, nr. 23 din 28 aprilie 1949.

7 *Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale*, nr. 308 (759) din 23 iulie 1949, pentru înființarea Ordinului „Apărarea Patriei”, în *BO*, nr. 49 din 28 iulie 1949.

8 *Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale*, nr. 309 (760) din 23 iulie 1949, pentru înființarea Medaliei „Eliberarea de sub jugul fascist”, în *BO*, nr. 49 din 28 iulie 1949.

9 *Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale*, nr. 168 din 26 septembrie 1951, pentru instituirea titlului de „Erou al Muncii Socialiste” din Republica Populară Română, în *BO*, nr. 97 din 28 septembrie 1951.

10 *Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale*, nr. 195 din 6 noiembrie 1951, pentru instituirea titlului de onoare de „Mamă Eroină”, a ordinului „Mamă Eroină”, a ordinului „Gloria Maternă” și a „Medaliei Maternității”, în *BO*, nr. 109 din 8 noiembrie 1951.

11 Ladislau Radermacher, *Catalogul decorațiilor emise în România. Perioada 1948-1989*, Editura AXA, Botoșani, 2012, p. 2.

În Republica Populară Română, decorațiile erau conferite de către Prezidiul Marii Adunări Naționale, atribuție amintită în art. 44 al *Constituției* din 1948¹². În acest scop, pe lângă instituția amintită a fost creată, în 1951, o „Secțiune pentru Evidența și Înregistrarea celor decorați”, structură care prelucra propunerile de decorare elaborate de către direcțiile de cadre ale ministerelor și ale altor organe de stat, tot acum încetându-și activitatea și vechea Cămară a Ordinilor (care funcționase ca parte a Ministerului Afacerilor Externe)¹³. Un an mai târziu, textul noii *Constituții* va relua formularea referitoare la conferirea tuturor onorurilor de către Prezidiul Marii Adunări Naționale, menționându-se și faptul că decorațiile, medaliile și titlurile erau instituite de către același Prezidiu¹⁴. În fine, în 1953, era aprobat *Regulamentul privitor la distincțiunile care se acordă de către Prezidiul Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române*¹⁵, act cuprinzând prevederi referitoare la ierarhia însemnelor, la înmânarea și modul de purtare a acestora, la drepturile și obligațiile celor decorați etc.

Sistemul în vigoare în acel moment cuprindea, în afara medaliilor cu caracter comemorativ, însemne destinate răsplătirii tuturor categoriilor de merite (precum era Ordinul „Steaua Republicii Populare Române”), însemne destinate îndeosebi recompensării meritelor civile (precum erau „Ordinul Muncii” și „Medalia Muncii”), respectiv însemne destinate recunoașterii meritelor militare (așa cum era Ordinul „Apărarea Patriei”)¹⁶. Acesta din urmă se conferea, după cum o arată actul de instituire – într-o formulare caracteristică pentru retorica perioadei! – „...Persoanelor militare și civile pentru activitatea politică sau științifică, concepția, organizarea și conducerea operațiunilor de război, prin care au adus o contribuție însemnată în lupta pentru apărarea Patriei și a poporului muncitor...”. Putând fi oferite și cetățenilor altor state, cele trei clase ale Ordinului „Apărarea Patriei” erau departajate, de la nivelul conducerii superioare a armatei până la nivel de detașament, „...în funcție de importanța concepției, organizării sau conducerii operațiunilor de război...” (art. 1, respectiv 4, din actul de instituire)¹⁷.

Probabil că, între momentul înființării acestui ordin și, respectiv, cel al instituirii Ordinului și Medaliei „Meritul Militar” (1954) (care avea să se acorde pe scară largă, pe baza criteriului vechimii în cadrul forțelor armate)¹⁸, s-a simțit nevoia răsplătirii unor cate-

¹² *Constituția Republicii Populare Române*, în *MO*, partea I, nr. 87 bis din 13 aprilie 1948.

¹³ *Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale*, nr. 167 din 26 septembrie 1951, privind desființarea Cămarii Ordinilor din Ministerul Afacerilor Externe, înființarea pe lângă Prezidiul Marii Adunări Naționale a Secțiunii pentru Evidența și Înregistrarea celor decorați și funcționarea birourilor de propuneri, pentru distincțiuni de orice fel ale Republicii Populare Române, în *BO*, nr. 97 din 28 septembrie 1951.

¹⁴ *Constituția Republicii Populare Române*, în *BO*, nr. 1 din 27 septembrie 1952.

¹⁵ *Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale*, nr. 13 din 7 ianuarie 1953, pentru aprobarea *Regulamentului privitor la distincțiunile care se acordă de către Prezidiul Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române*, în *BO*, nr. 5 din 3 februarie 1953.

¹⁶ A. Carsian, *Decorațiile, titlurile de onoare și alte distincții ale Republicii Socialiste România*, București, Editura Științifică, 1966, p. 23.

¹⁷ *V. supra*, nota 7.

¹⁸ *Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale*, nr. 211 din 1 iunie 1954, pentru instituirea ordinului și a medaliei „Meritul Militar” și pentru aprobarea *Regulamentului privind conferirea, descrierea și modul de purtare a ordinului și medaliei „Meritul Militar”*, în *BO*,

gorii speciale de militari – categorii care aveau un rol preponderent în apărarea regimului politic abia instalat – prin instituirea unor distincții specifice acestora. Așa au fost înființate, în ianuarie 1953, medaliile „Pentru servicii deosebite aduse în apărarea orânduirii de stat”¹⁹, respectiv „Pentru Vitejie”²⁰. În vreme ce cea dintâi era destinată „...soldaților în termen, sergenților, ofițerilor și celorlalți angajați din Ministerul Securității Statului și Ministerul Afacerilor Interne...”, ca recompensă pentru activitățile de combatere a infracționalității, de apărare a orânduirii de stat, precum și pentru serviciul ireproșabil avut în cadrul organelor de securitate și miliție, cea de-a doua distincție²¹ era menită a-i răsplăti pe militarii angrenați în paza frontierelor țării: „...Medalia «Pentru Vitejie» (...) se conferă soldaților, matrozilor, sergenților, carnicilor²², ofițerilor, generalilor și amiralilor din Ministerul Forțelor Armatei din trupele de grăniceri, care au dovedit bravură în apărarea inviolabilității granițelor sau în luptele contra diversioniștilor, spionilor și alți (sic!) dușmani ai Republicii Populare Române...” ([art.] 1 din actul de instituire) (fig. 1). Chiar dacă enumerarea de mai sus crea premisele unei distribuiri pe scară largă, inițiatorul a avut în vedere o categorie mai restrânsă de cadre, în concret cele ale căror merite fuseseră recunoscute public de către eșaloanele superioare: „...Militarii decorați cu Medalia «Pentru Vitejie» trebuie să fie un exemplu personal de vitejie în lupta cu dușmanii țării și să servească drept pildă pentru alți cetățeni în executarea obligațiilor față de Stat...” (s.n.) ([art.] 2 din actul de instituire) (Anexa nr. 1).

Precizări referitoare la caracteristicile și modul de purtare a distincției apar în *Regulamentul* acesteia (Anexa nr. 2). Trebuie precizat că atât denumirea medaliei, cât și aspectul acesteia erau fidel inspirate după cele ale distincției sovietice omonime (rus. *Медаль „За отвагу”*)²³, care fusese instituită în 1938, în scopul răsplătirii actelor de bravură înfăptuite de către militarii Armatei Roșii, ai Marinei, ai gărzilor de frontieră, ai trupelor interne, precum și de alți cetățeni, în scopul apărării granițelor Uniunii Sovietice; aproximativ cinci milioane de astfel de medalii au fost conferite, de-a lungul timpului²⁴, aceeași persoa-

nr. 28 din 10 iunie 1954.

19 *Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale, nr. 39 din 20 ianuarie 1953, pentru instituirea Medaliei „Pentru servicii deosebite aduse în apărarea orânduirii de stat”, în BO, nr. 3 din 26 ianuarie 1953.*

20 *Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale, nr. 37 din 20 ianuarie 1953 pentru instituirea Medaliei „Pentru Vitejie”, în BO, nr. 3 din 26 ianuarie 1953.* Regulamentul distincției a fost aprobat prin *Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale, nr. 54 din 29 ianuarie 1953*, act care nu a fost publicat. Textul este reprodus după originalul aflat la ANIC, Fond „Consiliul de Stat al R.S. România. Decrete 1951-1955”, nr. 1/1953, f. 214-215. Proiectele celor două decrete mai sus amintite au fost aprobate prin hotărârile Consiliului de Miniștri nr. 187, respectiv 193, ambele din 20 ianuarie 1953 (ANIC, Fond „Consiliul de Stat al R.S. România. Decrete 1951-1955”, nr. 1/1953, f. 157, respectiv 216).

21 Ladislau Radermacher, *op. cit.*, p. 66. În același sens și Rainer Schmitt, *Die Auszeichnungen der Volksrepublik und des Sozialistischen Republik Rumänien*, unter Mitarbeit von Astridt Raaber und Octavian Dogariu, Konstanz am Bodensee, Phaleristischer Verlag Michael Autengruber, [2001], p. 110.

22 Corpul sergenților și carnicilor a fost înființat în 1950, în locul celui al subofițerilor și maiștrilor militari – v. Emil Boboescu, *op. cit.*, p. 766.

23 Eugen Calianu, *Decorații și insigne de merit 1948-1989*, București, Editura „Din Condei”, 2014, p. 37.

24 Sergey Stanislavovich Shishkov, Mikhail Valentinovich Muzalevsky, *Orders and medals of the USSR 1918-1991*, volume 2, [Vladivostok, 2005], p. 42.

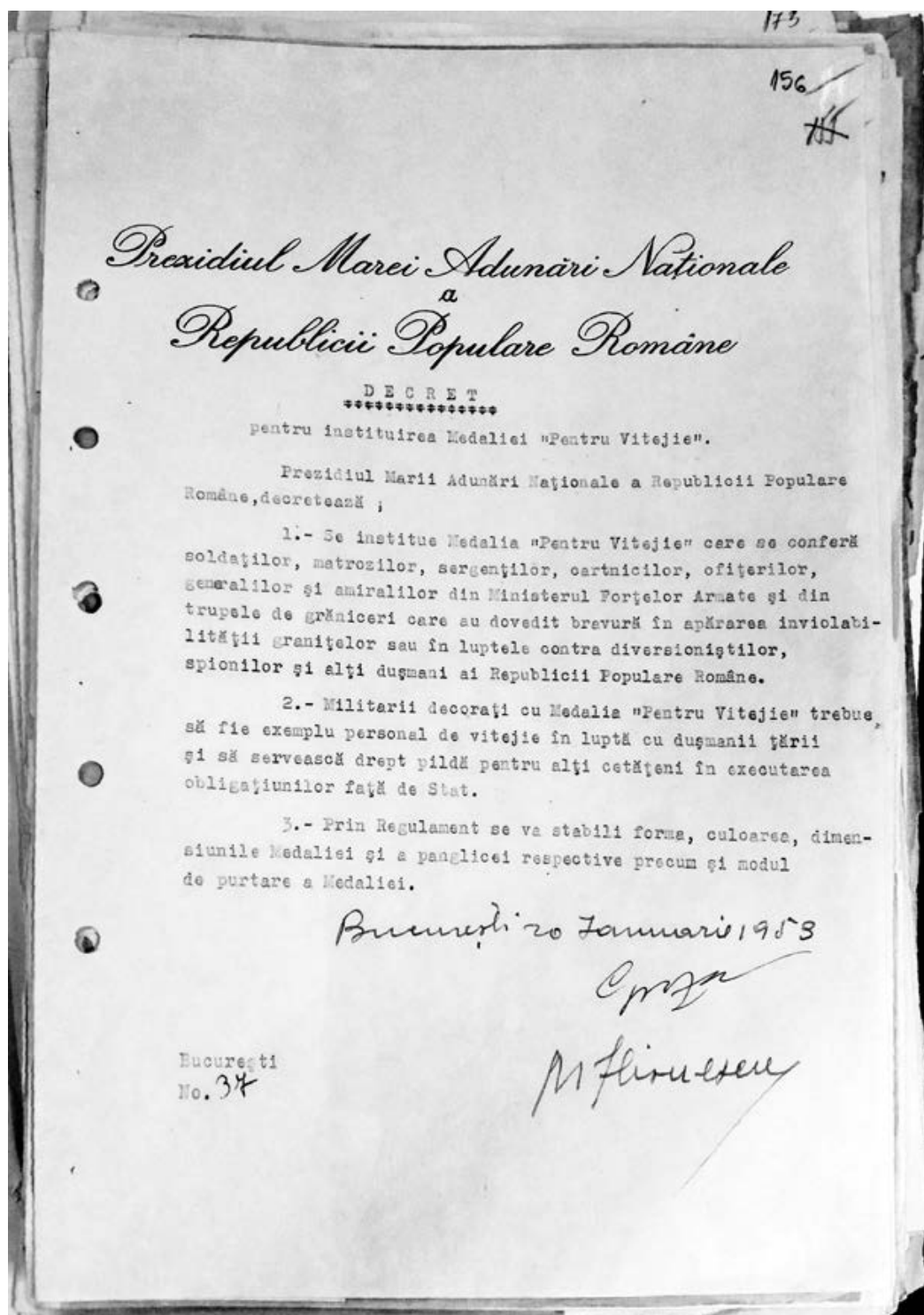

Fig. 1

nă putând fi decorată de mai multe ori²⁵. În concret, autoritățile române au luat ca model varianta aflată în uz în perioada 1943–1991 (= tipul al doilea)²⁶, cu următoarele precizări:

Ambele medalii aveau forma circulară, fiind realizate din argint și decorate doar pe o singură parte; medalia sovietică avea un diametru mai mare decât cea românească (37 mm față de 33 mm).

Compoziția redată pe avers era similară; ambele medalii aveau denumirea distincției redată central, pe două rânduri, având în partea inferioară imaginea unui tanc, iar în cea superioară trei avioane (în cazul medaliei sovietice), respectiv un avion (în cazul medaliei românești). Ambele distincții înfățișau, în partea inferioară, inițialele denumirii oficiale a țării, acestea, precum și denumirea medaliei, fiind deopotrivă acoperite cu email roșu.

Pliată pe câte un pentagon metalic, panglica era albă, cu dungi marginale albastre (în cazul medaliei sovietice), respectiv portocalie, cu dungi marginale albastre (în cazul medaliei românești).

Medalia sovietică avea inscripționat, pe reversul însemnului, numărul de ordine al distincției²⁷.

(Având în vedere faptul că textul *Regulamentului* nu cuprinde decât descrierea Medaliei „Pentru Vitejie”, am alcătuit o reconstituire a acesteia – fig. 2. Pentru comparație, reproducem și imaginea medaliei sovietice omonime – fig. 3.)

Fig. 2

Fig. 3

25 *Ibidem*, p. 49. Este amintit exemplul sergentului M. G. Marchenko, căruia i s-a conferit de patru ori (!) Medalia „Pentru Vitejie”.

26 *Ibidem*, p. 47-48.

27 Robert Werlich, *Orders and Decorations of all Nations, Ancient and Modern, Civil and Military*, second edition, Washington, Quaker Press, 1974, p. 437.

Nu ne surprinde faptul că autoritățile românești ale momentului s-au inspirat, într-o asemenea măsură, dintr-o medalie a Uniunii Sovietice, în condițiile în care primii ani de după proclamarea republicii au coincis cu urmarea exemplului sovietic în mai toate domeniile, precum industrie, agricultură, educație, transporturi etc.²⁸. Mai mult decât atât, sovietizarea a cuprins întreaga armată, aceasta fiind organizată cu grade și uniforme în-deaproape inspirate după cele ale vecinului de la răsărit, ca să nu mai vorbim de prezența împovăraătoare a consilierilor sovietici, oameni depinzând direct de Moscova²⁹. Cel dintâi model al Ordinului „Steaua Republicii Populare Române”³⁰ amintea mult de însemnul Ordinului „Războiului pentru Apărarea Patriei” (rus. *Орден „Отечественной войны”*) (1942)³¹, apoi Medalia „Secera și Ciocanul”, care se acorda dobânditorilor titlului de „Erou al Muncii Socialiste” (1951)³², împrumuta caracteristicile însemnului titlului sovietic omonim (rus. *Гепой Социалистического Трудя*) (1938)³³, în vreme ce însemnul Ordinului „Mama Eroină”, care se acorda dobânditoarelor titlului cu același nume (1951)³⁴, era în-deaproape inspirat după titlul sovietic omonim (rus. *Мать-героиня*) (1944)³⁵.

Despre Medalia „Pentru Vitejie”, mai cunoaștem că ea urma a fi purtată pe partea stângă a pieptului, fiind încadrată pe poziția a IX-a din ierarhia decorațiilor R.P.R. (adică imediat după medaliile „Eliberarea de sub jugul fascist”, „50 de ani de la răscoala țăranilor din 1907” și „Medalia Muncii”, dar înaintea altor medalii cu specific militar, precum „Pentru servicii deosebite aduse în apărarea orânduirii de stat”, „Meritul Militar” și „De Strajă Patriei”)³⁶. Actul de instituire mai prevedea și că purtarea Medaliei „Pentru Vitejie” „...este obligatorie la parăzile militare, aniversari și festivități revoluționare...” (sic!) (prevedere pe care, în legislația faleristică românească a perioadei respective, o mai regăsim doar în privința Medaliei „A cincea aniversare a Republicii Populare Române” și „Pentru servicii deosebite aduse în apărarea orânduirii de stat”).

28 Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Univers Enciclopedic, 1997, p. 475-476.

29 Corneliu Filip, *Tratatul de la Varșovia. Organizație politico-militară sub egida Moscovei*, [Târgoviște], Editura Cetatea de Scaun, 2006, p. 38. În același sens și Emil Boboescu, *op. cit.*, p. 758-759, 766-767.

30 Ladislau Radermacher, *op. cit.*, p. 8-13.

31 Sergey Stanislavovich Shishkov, Mikhail Valentinovich Muzalevsky, *op. cit.*, volume 1, [Vladivostok, 2005], p. 185-198.

32 Ladislau Radermacher, *op. cit.*, p. 51-54.

33 Nicolae Lelescu, *Decorații rusești și sovietice*, [Suceava], s.a., p. 105 și pl. anexată la p. 117, [fig. 1].

34 Ladislau Radermacher, *op. cit.*, p. 56-57.

35 Nicolae Lelescu, *op. cit.*, p. 163 (Ordinul „Mama Eroină”) și 165 (Ordinul „Gloria Maternă”), respectiv pl. anexată la p. 165, [fig. 1] (Ordinul „Mama Eroină”) și [fig. 2-4] (Ordinul „Gloria Maternă”).

36 *Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale, nr. 550 din 14 noiembrie 1957, pentru modificarea unor dispoziții din Regulamentul privind la distincțiunile care se acordă de către Prezidiul Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române, aprobat prin Decretul nr. 13/1953 și publicat în Buletinul Oficial al Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române, nr. 5 din 3 februarie 1953, în BO, nr. 32 din 26 noiembrie 1957.*

1

Prezidiul Marii Adunări Naționale
a
Republicii Populare Romine
Decret

privind abrogarea Decretului Nr.37/1953 pentru
instituirea medaliei "Pentru Vitejie" și a Re-
gulamentului privind descrierea și modul de purtare
a medaliei "Pentru Vitejie", aprobat prin Decretul
Nr.54/1953.

Prezidiul Marii Adunări Naționale a Republicii
Populare Romine, d e c r e t e a z ă :

Articol unic. - Se abrogă Decretul Nr.37 din 26
ianuarie 1953, pentru instituirea medaliei "Pentru Vitejie"
și Regulamentul privind descrierea și modul de purtare a
medaliei "Pentru Vitejie" aprobat prin Decretul Nr.54 din
29 ianuarie 1953.

frumescu hauer.

Ho.7.

București, 15 ianuarie 1958..

Nr. 22.

Fig. 4

Medalia „Pentru Vitejie” nu a fost niciodată conferită³⁷, ea fiind abrogată la începutul anului 1958³⁸ (fig. 4).

* * *

Istoria de scurtă durată a distincției de care ne ocupăm este grăitoare pentru evoluția relațiilor româno-sovietice din deceniul al șaselea al veacului trecut. Din punct de vedere politic, instituirea, la 20 ianuarie 1953, a Medaliei „Pentru Vitejie”, a avut loc în perioada în care Gheorghe Gheorghiu-Dej, care exercita de jumătate de an funcția de președinte al Consiliului de Miniștri, depunea eforturi susținute pentru consolidarea propriei puteri, în detrimentul grupării Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu, precum și pentru obținerea grației lui Iosif Vissarionovici Stalin³⁹. În acest context, inițiativa instituirii unei decorații, vizibil inspirată după modelul sovietic⁴⁰, poate fi privită tot ca o cale de atragere a atitudinii binevoitoare a Kremlinului (faptul că decesul lui Stalin s-a produs la scurtă vreme după înființarea medaliei nu este de natură să schimbe datele problemei). Din punct de vedere militar, necesitatea reală a instituirii unei decorații pentru paza frontierelor țării rămâne discutabilă, în condițiile în care, în 1953, Republica Populară Română se învecina numai cu state având regimuri de „democrație populară”, iar pe teritoriul național încă mai staționau (până în 1958), unitățile armatei sovietice⁴¹ – aceasta în condițiile în care trupele de grăniceri, care între 1947 și 1960 s-au aflat în subordinea Ministerului Afacerilor Interne, se redusese la două brigăzi și nouă regimente⁴². De altfel, însuși ministrul de externe sovietic, Viaceslav Mihailovici Molotov, avea să sublinieze, cu prilejul întâlnirilor de la Moscova, din 8 și 13 iulie 1953, dintre liderii români și cei ai Uniunii Sovietice, cât de mult datora regimul de la București prezenței Armatei Roșii: „...Voi vă simțiți siguri sub aripa Uniunii Sovietice. Fără sprijinul nostru nu v-ați menține nici două săptămâni...”⁴³. În plus, din 1955, odată cu intrarea în vigoare a *Tratatului de prietenie, cooperare și asistență mutuală* („Tratatul de la Varșovia”), art. 4 al acestui act garanta faptul că niciunul dintre statele semnatare nu va fi nevoit să se bazeze doar pe forțele proprii,

37 Am avut în vedere evidența decretelor Marii Adunări Naționale din acea perioadă, așa cum rezultă din inventarele aflate la ANIC, Fond „Consiliul de Stat al R.S. România. Decrete 1951-1955”, respectiv Fond „Consiliul de Stat al R.S. România. Decrete 1956-1960”.

38 *Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale, nr. 22 din 15 ianuarie 1958, privind abrogarea Decretului nr. 37/1953, pentru instituirea medaliei „Pentru Vitejie” și a Regulamentului privind descrierea și modul de purtare a medaliei „Pentru Vitejie”, aprobat prin Decretul nr. 54/1953*, în *BO*, nr. 7 din 4 februarie 1958.

39 Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 480-481.

40 Emil Boboescu, *op. cit.*, p. 765.

41 Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 482, 492. Staționarea unităților sovietice pe teritoriul românesc se întemeia pe art. 21 al *Tratatului de Pace* încheiat cu România în 1947. Un an mai târziu, Legația Franței la București estima efectivul acestor unități la aproximativ 40.000 de oameni – v. Alesandru Duțu, *Armata Română în vremuri de cumpănă. 1945-1965*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, [București], 2016, p. 193.

42 Alexandru V. Ștefănescu, *Armata*, în *Istoria Românilor*, vol. X, ed. cit., p. 768.

43 Dinu C. Giurescu, *Partea I. Epoca Gheorghe Gheorghiu-Dej*, în *Istoria Românilor*, vol. X, ed. cit., p. 161.

în situația unei amenințări armate îndreptată împotriva sa⁴⁴. Pe de altă parte, privind lucrurile din perspectiva gândirii de securitate specifică Războiului Rece, cu mult mai actuală era amenințarea venită dinspre „...diversioniști, spioni și alți dușmani ai Republicii Populare Române...”, după cum se arată în textul însuși al decretului pentru instituirea Medaliei „Pentru Vitejie”. Or, cunoaștem faptul că anii '50 au echivalat cu o înăsprire a legislației referitoare la spionaj, multe dintre procesele politice ale perioadei fiind justificate tocmai prin această acuzație⁴⁵. Prin urmare, fie și din această perspectivă, distincția nou-înființată putea fi utilă *establishment*-ului României acelor vremuri... (Amintim, în acest context, mărturia regretatului istoric Dinu C. Giurescu, care arăta că, în anii '50, la secțiile de Miliție din capitală existau panouri cu fotografiile agenților decorați *post-mortem*, într-un câț „căzuseră în luptele cu «bandiții»”).⁴⁶

Oficializată odată cu cel de-al XX-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (1956), „destalinizarea” ce a urmat după dispariția dictatorului de la Kremlin (proces care va include și eliminarea așa-numiților „deviaționiști de stânga”), la care se adaugă reorientarea politicii externe a României și impulsionearea relațiilor diplomatice cu lumea capitalistă⁴⁷, precum și măsurile eficiente luate în vederea sporirii producției industriale și dezvoltării agriculturii socialiste⁴⁸, împreună cu o anumită „liberalizare” internă⁴⁹, au dus la consolidarea puterii lui Gheorghe Gheorghiu-Dej și la distanțarea treptată de Moscova. În plus, după semnarea Tratatului de Pace dintre Austria și puterile învingătoare în cel de-al Doilea Război Mondial (1955), s-a ajuns în situația în care prezența trupelor sovietice pe teritoriul românesc nu se mai justifica – în conformitate cu Tratatul de Pace din 1947, staționarea acestor trupe era explicată prin nevoia asigurării liniilor de comunicație cu Austria – autoritățile române făcând imediat demersuri, la nivelul cel mai înalt, pentru retragerea militarilor sovietici⁵⁰. După parcurgerea mai multor etape (între care și *Declarația* româno-sovietică de la finele anului 1956 și *Acordul* dintre guvernele

44 „...În cazul unui atac armat în Europa din partea vreunui stat sau grup de state împotriva unuia sau mai multor state semnatare ale tratatului, fiecare stat semnatar al tratatului, în cadrul exercitării dreptului la autoapărare individuală sau colectivă (...) va acorda statului sau statelor care au fost supuse unui asemenea atac ajutor imediat, în mod individual, în înțelegere cu celelalte state semnatare ale tratatului și prin toate mijloacele care i se par necesare, inclusiv folosirea forței armate...” (s.n.). V. și Corneliu Filip, *op. cit.*, p. 42.

45 *Raportul final al Comisiei Prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România*, București, 2006, p. 190-191, 201-202 etc.

46 Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 177.

47 Alexandru V. Stefanescu, *Politica externă*, în *Istoria Românilor*, vol. X, ed. cit., p. 679-683. Amintim faptul că, dacă în 1947 România avea relații diplomatice cu 25 de state, numărul acestora s-a mărit la 35, în 1955, ajungându-se ca, la moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, țara noastră să aibă relații diplomatice cu 62 de state, majoritatea la nivel de ambasadă.

48 Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 178-181, 207-208, 224-225. Amintim și faptul că, potrivit hotărârilor plenarei Comitetului Central al P.M.R. din 27-29 decembrie 1956, s-au făcut pași semnificativi către dezvoltarea „masivă” a agriculturii, industriei ușoare și alimentare. Chiar dacă era vorba de măsuri luate în urma revoluției din Ungaria (când a fost demonstrată slăbiciunea regimului de democrație populară, menținut mai ales prin măsuri represive), politica economică dusă în acei ani a avut efecte benefice, de unde și un ritm de creștere de 10 % anual pentru intervalul 1954-1959.

49 Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 495.

50 Alesandru Duțu, *op. cit.*, p. 196-197.

român și sovietic referitor la statutul juridic al trupelor sovietice staționate în România, din primăvara anului 1957) și după ce sovieticii au recunoscut, formal, faptul că România dispunea de „...forțe înarmate de nădejde, capabile să dea o ripostă provocărilor imperialiștilor, să apere cuceririle socialiste ale poporului român și să-și aducă contribuția la cauza apărării intereselor comune ale lagărului socialist...” (după cum se arăta în scrisoarea lui Nikita Sergheevici Hrușciiov către Gheorghe Gheorghiu-Dej, din primăvara anului 1958), nemaifiind așadar nevoie de staționarea militarilor sovietici pe teritoriul românesc⁵¹, retragerea a intrat în linie dreaptă, ea înfăptuindu-se în lunile iunie-iulie 1958⁵². Plecarea trupelor de ocupație a fost marcată în mod festiv, cu mii de cetățeni aduși anume pentru a le ura „drum bun” soldaților sovietici, de pe peroanele gărilor prin care aceștia treceau. Au fost organizate banchete și mitinguri pe tot cuprinsul țării, s-au rostit discursuri iar conducerea țării i-a decorat pe ofițerii sovietici cu ordine, întregul efectiv al armatei de ocupație primind, în chip de „cadou de despărțire”, medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”⁵³. România fiind, pe atunci, singurul stat din sfera de influență sovietică din care fuseseră retrase trupele Armatei Roșii⁵⁴, această realizare nu a putut, iarăși, decât să îi consolideze poziția lui Gheorghe Gheorghiu-Dej⁵⁵.

Am arătat mai sus care sunt argumentele care ne fac să credem că instituirea Medaliei „Pentru Vitejie” a constituit, înainte de toate, o modalitate – între multe altele! – prin care gruparea strânsă în jurul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej a dorit să intre în grațiile lui Stalin. Reorientarea rapidă a politicii Bucureștiului, precum și îndepărtarea graduală față de Moscova, au făcut ca, deși formal instituită, această distincție servil imitată după cea sovietică, să rămână neacordată. Abandonarea ideii de a o conferi trebuie pusă în legătură cu îndepărtarea treptată a autorităților române de modelele culturale sovietice, impuse masiv în țara noastră la sfârșitul deceniului al cincilea al veacului trecut⁵⁶. Instituții direct implicate în acțiunea de sovietizare, precum Institutul „Maxim Gorki”, Muzeul Româno-Rus, Institutul de Studii Româno-Sovietice ori Editura și Librăria „Cartea Rusă”⁵⁷, își trăiau ultimii ani de funcționare, procesul de „derusificare” extinzându-se, cu pași mărunți, la denumirile de străzi, la uniforme militare și la alte aspecte la fel de vizibile. Și opinia publică a perioadei avea să oglindească această ușoară îndepărtare de Kremlin, de pildă sub pana unui satirist de talia lui Al. O. Teodoreanu („Păstorel”)⁵⁸.

51 *Ibidem*, p. 197-199.

52 Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 492.

53 Marian Moșneagu, *Politica navală postbelică a României (1944-1958)*, Editura „Mica Valahie”, 2011, p. 392.

54 *Ibidem*, p. 393.

55 Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 491.

56 Mihaela Cristina Verzea, *Partidul-stat. Redimensionarea vieții cultural-spirituale în perioada 1948-1950*, în *MN*, XV, 2003, p. 401-403.

57 Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 184.

58 După cel de-al XX-lea Congres al P.C.U.S. din 1956, când N. S. Hrușciiov a dat citire raportului acuzator la adresa lui Stalin, „Cultul personalității și consecințele sale”, Păstorel avea să alcătuiască epigrama: „La Kremlin s-a dat

În acest context politic complicat, în ședința din 3 decembrie 1957 a Secretariatului Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, s-a decis – între alte măsuri – „anularea efectelor” decretelor referitoare la Medalia „Pentru Vitejie”⁵⁹. Prin *Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 2030 din 20 decembrie 1957*, inițiativa a fost încuviințată și supusă spre aprobare Prezidiului Marii Adunări Naționale⁶⁰, decretul de abrogare fiind emis în data de 15 ianuarie 1958, sub semnătura lui Ion Gheorghe Maurer, care tocmai îi succedase în funcție lui Petru Groza (decedat cu opt zile mai devreme)⁶¹.

De jure, abrogarea a fost justificată prin lipsa de utilitate a distincției, după cum arăta ministrul forțelor armate, generalul-colonel Leontin Sălăjan, în *Expunerea de motive* referitoare la abrogare: „...De la instituirea acestei medalii și până în prezent [aceasta] nu a fost conferită niciunei persoane. Nefiind propuneri de decorare cu aceasta medalie nu s-a trecut nici la confecționarea ei. Întrucât de la apariția decretului de instituire a medaliei «Pentru Vitejie» nu a fost nicio persoană decorată cu această medalie și ținând cont că nu este necesară (s.n.), propun anularea efectelor decretului de instituire a medaliei și a regulamentului...”⁶². Încă și mai interesante sunt argumentele cuprinse în *Referatul nr. BE 0102 al Direcțiunii Generale a Treburilor Consiliului de Miniștri, Secția Specială*⁶³, material din care aflăm că Ministerul Afacerilor Interne nu fusese de acord cu abrogarea Medaliei „Pentru Vitejie”, agreând ulterior⁶⁴ ideea înființării altei distincții, anume Medalia „De Strajă Patriei”, care a și fost aprobată prin Decretul nr. 517 din 24 octombrie 1957 (potrivit art. 1 al actului de instituire, aceasta „...se va conferi militarilor din trupele Ministerului Afacerilor Interne, ce se evidențiază în mod deosebit în muncă prin acțiuni personale în executarea misiunilor de serviciu sau prin obținerea de rezultate foarte bune în îndeplinirea sarcinilor primite...”)⁶⁵. Tot astfel, *Referatul* amintit constata faptul că nu s-au formulat propuneri de decorare cu Medalia „Pentru Vitejie” și că aceasta nu a fost confecționată, impunându-se astfel concluzia că distincția nu era necesară...

* * *

Istoria, de scurtă durată, a Medaliei „Pentru Vitejie” rămâne grăitoare atât pentru ceea ce însemna faleristica românească în anii '50 ai secolului al XX-lea, cât și din

semnalul/ Și-am văzut c-așa stă treaba/ Ani de zile, genialul/ L-am pupat în fund degeaba!” – v. Stelian Tănase, *Anatomia mistificării 1944-1989*, ediția a III-a, [București], Editura Humanitas, 2009, p. 330.

59 *ANIC*, Fond „Comitetul Central al Partidului Comunist Român, Secția Cancelarie, 1954-1965”, vol. II, nr. 61/1957, f. 1-2 (Protocolul nr. 22, pct. III). Participanții la ședința în care s-a decis soarta medaliei au fost: Gheorghe Apostol (președinte), Nicolae Ceaușescu, Ianoș Fazekas, Vladimir Gheorghiu, iar ca invitați Vasile Posteuca și Leon Naș.

60 *ANIC*, Fond „Consiliul de Stat al R.S. România. Decrete 1956-1960”, nr. 22/1958, f. 1-2.

61 *Istoria României în date*, coordonator Dinu C. Giurescu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 552.

62 *ANIC*, Fond „Consiliul de Stat al R.S. România. Decrete 1956-1960”, nr. 22/1958, f. 3.

63 *ANIC*, Fond „Consiliul de Stat al R.S. România. Decrete 1956-1960”, nr. 22/1958, f. 4-5. Referatul a fost alcătuit de șeful Secției, maiorul Nicola Ștefan, fiind aprobat de consilierul referent, generalul-locotenent Muică N. Nicolae.

64 O adresă a Ministerului Forțelor Armate către Ministerul Afacerilor Interne a fost expediată sub nr. PS 0207 din 4 aprilie 1957.

65 *Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale, nr. 517 din 24 octombrie 1957, pentru instituirea medaliei „De Strajă Patriei” și aprobarea Regulamentului privind descrierea și modul de purtare a medaliei*, în *BO*, nr. 31 din 15 noiembrie 1957.

perspectiva relațiilor dintre țara noastră și Uniunea Sovietică, înainte și după moartea lui Stalin. Rezultată dintr-un simplu calcul politic, neconferită vreodată, această distincție și-a încheiat existența tot dintr-un calcul politic, atunci când vremurile au cerut-o.

Cum nimic nu este nou sub soare – nici măcar sub soarele sovietic!⁶⁶ – ne amintim, în acest context, de cuvintele pe care moralistul francez Jean de La Bruyère le scria asupra ideii de *theatrum mundi*: „Dans cent ans le monde subsistera encore en son entier: ce sera le même théâtre et les mêmes décorations⁶⁷, ce ne seront plus les mêmes acteurs” (*Les Caractères*, 1696)⁶⁸.

ANEXA NR. 1.

*Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române,
nr. 37 din 20 ianuarie 1953 pentru instituirea Medaliei „Pentru Vitejie”*

1. – Se instituie Medalia „Pentru Vitejie”, care se conferă soldaților, matrozilor, sergenților, carnicilor, ofițerilor, generalilor și amiralilor din Ministerul Forțelor Armatei din trupele de grăniceri, care au dovedit bravură în apărarea inviolabilității granițelor sau în luptele contra diversioniștilor, spionilor și alți dușmani ai Republicii Populare Române.
2. – Militarii decorați cu Medalia „Pentru Vitejie” trebuie să fie un exemplu personal de vitejie în lupta cu dușmanii țării și să servească drept pildă pentru alți cetățeni în executarea obligațiilor față de Stat.
3. – Prin Regulament se va stabili forma, culoarea, dimensiunile Medaliei și a panglicii respective, precum și modul de purtare a Medaliei.
„Buletinul Oficial al Republicii Populare Române”, nr. 3 din 26 ianuarie 1953.

ANEXA NR. 2.

*Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române,
nr. 54 din 29 ianuarie 1953, pentru aprobarea Regulamentului privind descrierea și modul de purtare
a Medaliei „Pentru Vitejie”*

– [Se] aprobă Regulamentul privind descrierea și modul de purtare a Medaliei „Pentru Vitejie”.

REGULAMENT

PRIVIND DESCRIEREA ȘI MODUL DE PURTARE AL MEDALIEI „PENTRU VITEJIE”

1. – Medalia „Pentru Vitejie” are forma unui cerc cu un diametru de 33 mm și cu ambele fețe lucioase.

66 În literatura compusă în timpul stalinizării României, amintim faptul că Uniunea Sovietică era simbolic asemuită astrului zilei, după cum rezultă, spre exemplu, din versurile din 1948 ale poetului militant Alexandru Toma (devenit, în același an, membru al Academiei Române): „...Ca-n Răsărit să primenim/ Vechi rânduri ce-apasă/ S-așternem soarelui chilim/ Să ne pășească-n casă...” – v. Cristian Sandache, *Literatură și propagandă în România lui Gheorghiu-Dej*, București, Editura Mica Valahie, 2011, p. 32.

67 Aici, în sensul de decoruri.

68 La Bruyère, *Les Caractères*, introduction et notes d'Emmanuel Bury, [Librairie Générale Française, 1995], p. 343.

2. – Pe partea din față, de-a lungul și la marginea cercului are un inel înalt de 0,25 mm și lat de 0,75 mm.
3. – În partea de sus a aversului este reprezentat un avion cu reacție, în zbor, care se îndreaptă spre stânga. Lungimea aripilor avionului este de 14 mm.
4. – Sub avionul în zbor se află inscripția „Pentru Vitejie”.
Cuvântul „Pentru” este așezat deasupra cuvântului „Vitejie”.
Inscripția „Pentru Vitejie” este gravată și acoperită cu email roșu. Literele sunt gravate la o adâncime de 1 mm.
5. – Sub inscripția „Pentru Vitejie” e reprezentat un tanc lung de 10 mm și lat de 6 mm.
6. – Sub tanc este inscripția R.P.R. Literele acestei inscripții sunt înșirate de-a lungul inelului Medaliei.
Înălțimea celor doua litere de la capete este de 2,5 mm, iar a literei din mijloc de 3,5 mm.
7. – Inscripția R.P.R. este gravată și acoperită cu email roșu.
8. – Medalia se prinde de haină cu ajutorul unei plăci de metal în forma unui pentagon cu unul din colțuri îndreptat în jos. De colțul îndreptat în jos al pentagonului este prinsă Medalia.
Lungimea fiecărei laturi care formează colțul de jos este de 26 mm, lungimea laturilor laterale este de 39 mm, iar lungimea laturii de sus este de 26 mm.
Placa are pe revers un dispozitiv care o prinde de haină.
Placa pentagonală este îmbrăcată cu o panglică de moar portocaliu cu două dungi longitudinale, pe margini, de culoare albastră, late de 2 mm fiecare.
9. – Medalia „Pentru Vitejie” se poartă pe partea stângă a pieptului.
Purtarea Medaliei este obligatorie la parăzile militare, aniversari și festivități revoluționare.
10. – Medalia este confecționată din argint.

ANIC, Fond „Consiliul de Stat al R.S. România. Decrete 1951-1955”, nr. 1/1953, f. 214-215.
Original. Actul nu a fost publicat anterior.

O DECORAȚIE ROMÂNEASCĂ EFEMERĂ: MEDALIA „PENTRU VITEJIE” (1953-1958)

REZUMAT

Instituită prin Decretul nr. 37 din 20 ianuarie 1953, Medalia „Pentru Vitejie” făcea parte din cea dintâi serie de distincții ale Republicii Populare Române. Îndeaproape inspirată după o decorație sovietică purtând același nume, Medalia „Pentru Vitejie” reflectă nu numai caracteristicile faleristicii românești din perioada timpurie a regimului republican, ci și relațiile politice dintre România și Uniunea Sovietică, înainte și imediat după moartea lui Stalin.

Medalia a fost concepută ca o recompensă destinată militarilor implicați „...în apărarea inviolabilității granițelor sau în luptele contra diversioniștilor, spionilor și alți (sic!) dușmani ai Republicii Populare Române...”. Medalia nu a fost niciodată conferită, ea fiind abrogată prin Decretul nr. 22 din 15 ianuarie 1958, în cadrul măsurilor de „destalinizare” luate de către autoritățile românești.

Cuvinte cheie: Republica Populară Română, Medalia „Pentru Vitejie”, faleristică, relații româno-sovietice, destalinizare.

AN EPHEMERAL ROMANIAN DECORATION: “FOR GALLANTRY” MEDAL (1953-1958)

ABSTRACT

Instituted by the Decree no. 37 of January 20, 1953, “For Gallantry” Medal belonged the first series of awards of the Romanian People’s Republic. Closely inspired by a Soviet decoration having the same name, “For Gallantry” Medal illustrates not only the features of the Romanian phaleristics during the early period of the republican regime, but also the political relations between Romania and the Soviet Union before and immediately after Stalin’s death.

The medal was intended to reward the militaries involved with the protection of the state borders, as well as against “diversionists, spies and other enemies of the Romanian People’s Republic”. The medal was never conferred, being revoked by the Decree no. 22 of January 15, 1958, as a part of the policy of the Romanian authorities of eradicating Stalin’s legacy.

Keywords: Romanian People’s Republic, “For Gallantry” Medal, phaleristics, Romanian-Soviet relations, De-Stalinization.

20.08.2018

Tudor-Radu Tiron – jurist, heraldist, doctor în istorie; consilier superior la Cancelaria Ordinelor, Administrația Prezidențială a României, Palatul Cotroceni, Bulevardul Geniului, nr. 1-3, sector 6, RO-060116 București, România; membru al Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române, membru asociat al Academiei Internaționale de Heraldică; e-mail: trtiron@gmail.com

ILUSTRĂȚII:

Fig. 1. Decretul nr. 37/1953 pentru instituirea Medaliei „Pentru Vitejie”.

Fig. 2. Reconstituirea Medaliei „Pentru Vitejie”.

Fig. 3. Medalia „Pentru Vitejie” (U.R.S.S.).

Fig. 4. Decretul nr. 322/1958 pentru abrogarea Medaliei „Pentru Vitejie”.

Instituirea sistemului distincțiilor de stat ale Republicii Moldova¹

Nicolae SCHIȚCO

Mișcarea de eliberare națională de la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 ai secolului XX a declanșat procesul de constituire a structurilor statale naționale, de elaborare și adoptare a simbolurilor oficiale ale noului stat.

La 27 aprilie 1990 a fost aprobat Drapelul de Stat – Tricolorul, la 23 iunie 1990 a fost adoptată Declarația de Suveranitate, iar la 3 noiembrie 1990 Parlamentul Republicii Moldova a votat Legea privind Stema de Stat. Anterior, în scopul elaborării simbolurilor oficiale, au fost create de către organul legislativ Comisii speciale, în componența cărora au fost cooptați specialiști-reprezentanți ai diferitor domenii: știință, creație, artă, lor revenindu-le misiunea de organizare a concursurilor privind elaborarea și evaluarea proiectelor însemnelor oficiale ale Republicii Moldova. Vom menționa: aceste activități au fost marcate nu numai de viziuni și poziții contradictorii, dar și de o opunere vehementă a unei părți a organului legislativ privind adoptarea simbolurilor oficiale. Iată cum expune aceste evenimente primul Președinte al Republicii Moldova, Mircea Snegur, în memoriile sale, „Labirintul destinului”²: „Încă înainte de alegerea Președintelui sovietului suprem, avusesem o înțelegere cu deputații democrați ca, în caz de obținere a victoriei, să adoptăm, cu orice preț, deciziile referitoare la **simbolica națională** (drapelul și stema). Urma o procedură destul de dificilă, fiindcă problema putea fi soluționată numai prin introducerea unor modificări în Constituție. Or, pentru aceasta, după cum se știe, sunt necesare 2/3 din voturile deputaților aleși.

Chestiunea în cauză nu era, nici pe departe, un moft al unor deputați „naționaliști”, cum încercau oponenții să prezinte lucrurile. Inițiativa poporului de a-și restabili memoria, tradițiile, inclusiv cele legate de simbolurile naționale, era dominantă. La toate manifestările, din anii 1989-1990, erau purtate multiple drapele tricolore. La toate întâlnirile cu oamenii tot mai insistent eram întrebat, și nu numai eu, când va fi adoptat Tricolorul ca drapel de stat, când vom avea și o nouă stemă a Republicii Moldova.

Bineînțeles, autoritățile își dădeau bine seama că, mai devreme sau mai târziu, va veni rândul și acestei probleme. De-aceea, pe parcursul verii anului 1989, sub egida c.c. al p.c.m., au fost organizate câteva „mese rotunde”, cu participarea largă a savanților, pentru a discuta despre simbolică, iar mai apoi, Prezidiul sovietului suprem a creat o comisie specială pentru studierea chestiunilor legate de simbolică națională de stat și pregătirea propunerilor de rigoare. Comisia, condusă de dl E. Sobor, includea savanți, scriitori, oameni de

1 Comunicare prezentată la al XI-lea Simpozion de Heraldică, Chișinău, 27 aprilie 2017.

2 Mircea Snegur, *Labirintul destinului*, vol. 1, Chișinău, Fundația „Draghiștea”, 2007, p. 744-774.

artă, juriști, etnografi ș.a. În total la lucrările comisiei au fost antrenati circa o sută de specialiști. Nu au lipsit de la ședințele ei nici reprezentanții mișcărilor politice [...].

Deci, având argumentele descrise, am adresat deputaților prima mea doleanță: examinarea chestiunilor legate de simbolică. În numele comisiei, explicațiile cuvenite le-a făcut dl A. Moșanu [...].

Tricolorul a fost adoptat fără discuții cu majoritatea de voturi. Împotriva au votat 22, s-au abținut 14 deputați (e clar cine erau aceștia). Cât privește stema de stat, toate propunerile prezentate (schițele-desen) au fost criticate și respinse. S-a decis anunțarea unui nou concurs.

Toate bune, dar acesta însemna și amânarea arborării drapelului de stat, ceea ce nu se putea admite în nici un caz. Și atunci, prin consens, s-a ajuns la concluzia că Tricolorul poate fi arborat și fără stemă – în calitate de drapel național. Așa și s-a procedat. Primul Tricolor oficial a fost arborat, în prezența deputaților și mulțimii adunate, pe clădirea Parlamentului de către dl Gh. Ghimpu.”

La 27 august 1991, Parlamentul Republicii Moldova adoptă Declarația de Independență. Acest eveniment de importanță majoră, care a pus piatra de temelie a noului stat, a activizat procesul de edificare a structurilor statului, de adoptare a atributelor puterii de stat. În această ordine de idei, apăruse necesitatea imperativă de instituire a sistemului național de distincții. Au catalizat procesul de elaborare a decorațiilor de stat ale țării numeroasele solicitări care parveneau pe adresa Președinției din partea instituțiilor, colectivelor de muncă, asociațiilor de creație. Un alt factor care a impulsionat acest lucru a fost și conflictul militar de la Nistru, iar obligativitatea morală a statului de a susține apărătorii integrității teritoriale ale Republicii Moldova devenise iminentă.

Elaborarea actului legislativ privind distincțiile de stat ale Republicii Moldova a fost pusă în sarcina Serviciului Cadre și decorări al Cancelariei de Stat³, condus de Alexandru Gandrabura, și mai concret, în responsabilitatea autorului, care pe atunci deținea funcția de consultant superior în acest Serviciu. Toți responsabili erau conștienți de realitatea care exista în acest domeniu: lipsa unui sistem național faleristic, a unei școli teoretico-practice, și, în final, a specialiștilor.

Procesul de elaborare a demarat la începutul lunii februarie a anului 1992. De la bun început, au fost stabilite direcțiile de activitate: acumularea informației privind tradițiile științei heraldice, studierea experienței statelor cu un sistem faleristic bine pus la punct, ajustarea sistemului distincțiilor statului acestor rigori. În acest context, au fost consultate și studiate actele legislative privind sistemul distincțiilor de stat a peste 25 de țări, inclusiv ale Republicii Franceze, Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, SUA, Republicii Lituania, României, Canadei, Republicii Federale Germane ș.a.

Sistemul distincțiilor de stat al SUA, României și Lituaniei au fost analizate mai profund, pentru că au creat o impresie specială. Primul prin faptul că legislația statului prevede consemnarea, în primul rând, a meritelor militarilor, pe când realizările din domeniul culturii, al sportului și din viața social-politică țin, putem spune, de competența

3 Ulterior, acesta va deveni Serviciul Decorări, heraldică și asistență protocolară al Președinției.

asociațiilor de creație, a fondurilor și organizațiilor obștești. Cel al Republicii Lituania este unul bine ajustat și conceput. Aprobabil la 12 septembrie 1991, sistemul distincțiilor de stat al acestei țări, de fapt o transpunere în redacție nouă a Legii privind ordinele, medaliile și alte însemne de merit, adoptate la 1 septembrie 1930, stipula clase și grade pentru ordine și medalii, institua Cancelarul ordenelor și Comisii ale ordenelor. Proiectul Legii privind distincțiile de stat ale României, oferit cu bunăvoință de Administrația prezidențială a României, din punct de vedere al moștenirii istorice comune, a captat cea mai mare atenție, el având la baza sa Legea pentru reorganizarea Ordinilor Naționale Române din 29 aprilie 1932, care se întemeia pe experiența istorică europeană.

Pentru Președinția Republicii Moldova a fost important să se elaboreze un mecanism eficient de funcționare a sistemului distincțiilor de stat. Eficient în sensul ca acest mecanism să fie „dotat” cu reguli clare și corecte, care ar feri, pe de o parte, de utilizarea lui în scopuri politice sau interese de partid, pe de altă parte, ar aprecia meritele reale ale persoanelor distinse cu decorațiile statului.

Elaboratorii actului legislativ au solicitat prin adrese oficiale opinia Academiei de Științe a Moldovei, ale uniunilor de creație și ministerelor. În mod deosebit, aceste structuri au fost rugate să-și expună punctele de vedere nu numai cu privire la sistemul distincțiilor statului, ci și, în special, în problema denumirii distincțiilor concrete. Ca un moment îmbucurător, trebuie menționată nu numai implicarea factorilor solicitați, dar și reacția pozitivă și deosebit de responsabilă a acestora. Indiferent de faptul că multe dintre părerile cu privire la instituirea de ordine și medalii veneau în contradicție cu expunerea poziției motivante a oponenților, ele au fost examinate și discutate cu minuțiozitate.

De exemplu, Uniunea Jurnaliștilor din Republica Moldova pleda pentru instituirea *Ordinului „Crucea de Aur a Republicii”* având statutul de „cea mai importantă decorație pentru merite deosebite în făurirea și propășirea statului”. De asemenea, Uniunea susținea ideea aprobării următoarelor distincții: *Ordinul „Virtutea Militară”* – cea mai importantă decorație pentru merite deosebite pe tărâm militar, la apărarea Republicii; *„Ordinul Muncii”* – cea mai importantă distincție pentru succese remarcabile în producție, în activitatea de antreprenariat; *Medalia „Pentru Vitejie”* – o distincție pentru acțiuni de vitejie la îndeplinirea datoriei față de țară și societate; *Medalia „Meritul Civic”* – pentru merite în munca de stat și obștească, activitatea politică, și în semn de recunoștință pentru munca fără reproș; *„Medalia Maternității”*⁴.

Uniunea Compozitorilor din Moldova propunea conferirea *Titlurilor onorifice „Artist al Poporului din Republica Moldova”, „Maestru emerit al artelor din Republica Moldova”, „Artist emerit din Republica Moldova”, „Activist emerit în domeniul culturii din Republica Moldova”,* iar înaintarea

4 Arhiva autorului, Adresa Uniunii Jurnaliștilor din Republica Moldova nr. 83 din 25 februarie 1992, semnată de Președintele Uniunii Gh. Danu (copie).

candidaturilor să fie efectuată pe cale ierarhică: organizația de bază – ministerul (departamentul) și comitetul sindical de profil – Parlamentul Republicii⁵.

Consiliul Republican al Societății Inventatorilor și Raționalizatorilor din Moldova pleda pentru păstrarea titlurilor onorifice „Inventator Emerit din Republica Moldova” și „Raționalizator Emerit din Republica Moldova”⁶.

Colaboratorii Ministerului Culturii și Cultelor susțineau ideea legiferării *Diplomei de Onoare a Republicii Moldova* și a *Ordinului „Ștefan cel Mare și Sfânt”*, „ca cele mai înalte distincții ale Republicii”, a *Medaliilor „Mihai Eminescu”* (celor mai talentați poeți, publiciști, oameni de artă, bibliotecari), „*Constantin Stere*” (pentru prozatori, istorici, oameni de cultură din Basarabia), „*Alexei Mateevici*” (pentru merite în domeniul folcloristicii și filologiei, culturii naționale bisericești), „*George Enescu*” (marilor muzicieni din Moldova), „*Rapsod emerit al Moldovei*” (celor mai buni conducători ai colectivelor populare, interpreți de folclor autentic, etnografi și folcloriști etc.), precum și a unor *Titluri onorifice*. Totodată, era abordată prevederea majorării salariilor lunare ale măștrilor emeriți cu 30-40% și 50-70% pentru artiștii (scriitorii) poporului, gratuității vizionării filmelor, spectacolelor și concertelor, acordării spațiului locativ suplimentar (16-20 m.p.) și a unor facilități la achitarea serviciilor comunale etc.⁷

Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei propunea instituirea următoarelor distincții: militare – *Ordinele „Ștefan cel Mare”* (de diferite grade), „*Ion Vodă cel Viteaz*”, „*Mihai Viteazul*”, *Medaliile „Virtutea militară”*, „*Mareșal Averescu*”, „*Țimbrul Moldovei*”; decorații generale – „*Ordinul Independenței*”, „*Ordinul Republicii Moldova*”, „*Ordinul Libertății*”, „*Ordinul Renașterii naționale*”, *Medaliile „31 august 1989”*, „*27 august*”; în domeniul activității politice, de stat și parlamentare – *Ordinele „Alexandru Ioan Cuza”*, „*Mihail Kogălniceanu*” și „*Constantin Stere*”; în domeniul culturii, literaturii, artelor – *Ordinele și Medaliile „Mihai Eminescu”* și „*Alexei Mateevici*” (literatură), „*Alexandru Plămădeală*” (arte), „*George Enescu*”, „*Ciprian Porumbescu*” și „*Gavril Musicescu*” (muzică), „*Dimitrie Cantemir*”, „*Nicolae Milescu Spătaru*”, „*Bogdan Petriceicu Hasdeu*” și „*Gheorghe Asachi*” (știință)⁸.

Cu o informație scrisă privind distincțiile a venit viitorul președinte al Comisiei Naționale de Heraldică, Vlad Mischevca, care a relatat despre decorațiile militare „Pro Virtute Militari” (acordate luptătorilor de la 1848), „Virtutea Militară”, Ordinul „Unirii”. De asemenea, a propus pentru instituire *Medalia „Spada lui Ștefan”*, clasele I, II, III (pentru virtuți militare întru apărarea Patriei), „*Crucea lui Ștefan*”, clasele I, II, III (pentru activitate

5 *Arhiva autorului*, Adresa Uniunii Compozitorilor din Moldova nr. 37 din 20 februarie 1992, semnată de Președintele Uniunii Ghenadie Ciobanu (copie).

6 *Arhiva autorului*, Adresa Consiliului Republican al Societății Inventatorilor și Raționalizatorilor din Moldova nr. 65/27 din 7 iulie 1992, semnată de Președintele Consiliului N. Solcan (copie).

7 *Arhiva autorului*, Adresa Ministerului Culturii și Cultelor din data de 10 februarie 1992, fără număr de înregistrare, semnată de V. Zagaievski (copie).

8 *Arhiva autorului*, Adresa Institutului de Istorie al AȘM, fără număr de înregistrare și dată, semnată de Anatol Țăranu [sau, după semnătură, probabil de Andrei Eșanu] (copie).

deosebită în domeniul științei, învățământului, culturii...), *Însemnul Militar „Sf. Gheorghe Biruitorul”*⁹.

Chiar și după aprobarea Legii cu privire la distincțiile de stat, pe adresa Președinției soseau alte scrisori privind restabilirea „titlurilor de onoare” anterioare¹⁰.

Au existat și alte propuneri privind instituirea de ordine și medalii ale Republicii Moldova. În total au fost propuse pentru instituire 12 ordine (cu 16 variante de denumiri), 22 de medalii (cu 26 denumiri) și 14 titluri onorifice. Iată lista inițială a propunerilor de denumiri ale decorațiilor:

Ordine

Ordinul Republicii sau „Crucea de aur a Republicii”, Ordinul „Ștefan cel Mare”, Ordinul „Gloria Maternă”, Ordinul „Independenței” („Libertății”, „Renașterii Naționale”), Ordinul „Recunoștinței” sau „Ordinul Muncii”, Ordinul „Ion Vodă cel Viteaz”, Ordinul „Alexandru Ioan Cuza”, Ordinul „Mihai Viteazul”, Ordinul „Mihai Kogălniceanu”, Ordinul „Constantin Stere”, Ordinul „Mihai Eminescu”, Ordinul „Unirii”.

Medalii

„Pentru Vitejie” („Bărbăție”), „Independența Moldovei” („27 august”), „Ștefan cel Mare”, „Spada lui Ștefan” (militară), „Voluntarilor”, „Mihai Eminescu”, „Virtutea Militară”, „Zimbrul Moldovei”, „Mareșal Averescu”, „31 august 1989”, „Alexei Mateevici”, „Alexandru Plămădeală”, „George Enescu” („Ciprian Porumbescu”, „Gavriil Musicescu”), „Dimitrie Cantemir”, „Nicolae Milescu Spătaru”, „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, „Meritul Militar”, „Gheorghe Asachi”, „Crucea lui Ștefan”, „Rapsod al Moldovei”, „Meritul Civic”, „Medalia Maternității”.

Titluri Onorifice

14 titluri onorifice, care, prin denumirea lor, fixau practic cele mai reprezentative specialități social-economice.

A urmat munca de analiză a propunerilor, de organizare a discuțiilor, atât în cadrul structurilor Președinției, cât și în cadrul ședințelor de lucru cu specialiștii și reprezentanții uniunilor de creație și ai ministerelor. În rezultat, după totalizarea propunerilor, a fost elaborat *proiectul Legii cu privire la distincțiile de stat ale Republicii Moldova*, care a fost remis comisiilor Parlamentului Republicii Moldova, unde a continuat munca de lecturare a acestuia.

Bunăoară, *Comisia pentru problemele de drept* a acceptat adoptarea proiectului, venind cu următoarele observații: reducerea numărului ordinelor (1-3) și medaliilor (3-5), pledând pentru două ordine – „Ștefan cel Mare”, „Meritul Civic” – și cinci medalii. De asemenea, Comisia nu a acceptat instituirea „Ordinului Republicii” și a Ordinului „Gloria maternă”,

9 *Arhiva autorului*, Adresa istoricului Vlad Mischevca, fără număr de înregistrare și dată (copie).

10 *Arhiva autorului*, Adresa Consiliului Republican al Societății Inventatorilor și Raționalizatorilor din Moldova „Inovatorul”, nr. 16/02 din 18 februarie 1993, semnată de președintele Consiliului N. Solcan (copie), și altele.

motivând, în primul caz, că „republica” nu este altceva decât una din formele de guvernământ, iar în celălalt, că o astfel de decorație „continuă una din tradițiile sovietice de profanare a maternității în genere, având un singur criteriu – numărul copiilor aduși pe lume”. La fel, Comisia și-a expus poziția privind definitivarea unor articole ale proiectului legii¹¹.

Comisia pentru știință și învățământ, sprijinind proiectul, considera că el este „imperios necesar pentru încurajarea și îmbărbătarea tuturor oamenilor care se sacrifică pentru apărarea și consolidarea independenței Republicii Moldova”¹².

A avizat pozitiv proiectul și *Comisia pentru ocrotirea sănătății și asistență socială*¹³.

Comisia pentru autoadministrarea locală și economia locală nu a sprijinit proiectul în formula propusă, respingând instituirea Ordinului „Gloria maternă”, a „Medaliei maternității”, ca fiind un relict de stil neocomunist, a Titlurilor Onorifice, susținând doar aprobarea titlurilor pentru creație: „Maestru al literaturii”, „Artist emerit” sau „Maestru al artelor”, „Doctor magna cum laude”. De asemenea, Comisia a optat pentru instituirea Medaliei „Meritul civic” și a „Ordinului Muncii”. În același timp, Comisia a expus o nouă interpretare a statutului Medaliei „Meritul civic”, ca având trei grade¹⁴.

Proiectul a fost avizat negativ și de *Comisia pentru problemele femeii, ocrotirea familiei, mamei și a copilului*, care considera că „în cadrul unei economii de piață și [al] concurenței libere își pierde sensul decorațiile pentru anumite succese și realizări în domeniul de antreprenor[ia]t și de muncă, ci unicul calificativ rămâne a fi retribuirea muncii după rezultatele obținute”. Totodată, Comisia a confirmat ca fiind „rezonabilă instituirea distincțiilor pentru activitate în domeniul apărării țării (militar), pentru salvare de vieți omenești și a bunurilor poporului în condiții extremale sau ieșite din comun” și s-a expus împotriva instituirii titlurilor onorifice, motivând că „în acest domeniu se poate manifesta subiectivismul, protecționismul, nepotismul și alte -isme”¹⁵.

Propuneri concrete privind proiectul legii a înaintat și *Comisia pentru problemele culturii și cultelor*. Dezbaterile din cadrul ședinței au vizat toate articolele proiectului, membrii ei expunându-și tranșant poziția negativă vizavi de instituirea „Ordinului Muncii” și a Ordinului „Gloria Maternă”¹⁶.

11 *Arhiva autorului*, Avizul Comisiei pentru problemele de drept nr. 02/2-138 din 5 iunie 1992, semnat de vicepreședintele Mihai Ghimpu (copie).

12 *Arhiva autorului*, Avizul Comisiei pentru știință și învățământ nr. 02/7-65 din 4 iunie 1992, semnat de președintele Petru Soltan (copie).

13 *Arhiva autorului*, Avizul Comisiei pentru ocrotirea sănătății și asistență socială nr. 02/06-17 din 4 iunie 1992, semnat de președintele Ion Prisăcaru [sau, mai curând, după semnătură, de vicepreședintele A. Cabac] (copie).

14 *Arhiva autorului*, Avizul Comisiei pentru autoadministrarea locală și economia locală nr. 02/9-54 din 10 iunie 1992, semnat de președintele Mihai Cotorobai (copie).

15 *Arhiva autorului*, Avizul Comisiei pentru problemele femeii, ocrotirea familiei, mamei și a copilului nr. 02/13-139 din 29 iunie 1992, semnat de președintele Nadejda Brînzan (copie).

16 *Arhiva autorului*, Avizul Comisiei pentru problemele culturii și cultelor nr. 02/15-237 din 9 iunie 1992, semnat de președintele Ion Vatamanu (copie).

A sprijinit proiectul și *Secția pentru problemele legislației și ordinii de drept a Secretariatului Parlamentului Republicii Moldova* care, totodată, nu a susținut ideea instituirii Ordinului „Gloria Maternă” și a insistat pe unele detalii tehnice¹⁷.

Alte documente care vizează procesul de elaborare și de adoptare a Legii cu privire la distincțiile de stat ale Republicii Moldova, cu părere de rău, nu au fost depistate nici în Arhiva Parlamentului Republicii Moldova, care a suferit la evenimentele din 7 aprilie 2009, nici în Arhiva Președintelui Republicii Moldova.

În paralel cu avizarea în comisiile parlamentare, Președinția lucra la perfecționarea proiectului înaintat în sensul reflectării propriului punct de vedere și a conceptului autorilor privind construirea sistemului distincțiilor de stat.

Chiar dacă, în procesul discuțiilor cu reprezentanții instituțiilor statului și organizațiilor de creație, erau vehiculate idei privind instituirea distincției „Erou al Republicii” și a decorațiilor și titlurilor onorifice pentru cele mai „reprezentative” profesii, privind inoportunitatea distincțiilor militare, argumentându-se că Republica Moldova este un stat pașnic și neutru, autorii au pledat și au propus spre adoptare, în proiectul final, următorul sistem de distincții ale statului: două ordine, patru medalii, inclusiv trei militare, și trei titluri onorifice. De asemenea, ei au propus substituirea Titlului Onorific „Meșter-Faur” cu Titlul Onorific „Om Emerit al Republicii Moldova”, avându-se în vedere că această denumire este reprezentativă pentru toate ramurile socio-economice și, în acest mod, ar fi stopate intențiile de instituire a titlurilor onorifice pe domenii.

La propunerea consultantului principal al Serviciului, Vladimir Bogdan, desenele distincțiilor de stat au fost elaborate de pictorul Simion Odainic, care era un cunoscut pictor și specialist în domeniul elaborării însemnelor oficiale ale Republicii Moldova.

Legea Republicii Moldova nr. 1123-XII cu privire la distincțiile de stat ale Republicii Moldova a fost aprobată de Parlamentul Republicii Moldova la data de 30 iulie 1992¹⁸ cu o majoritatea de voturi.

A urmat procesul de confecționare a distincțiilor. Lucrările au fost efectuate la Monetăria Statului din București. Din păcate, acest proces nu a fost monitorizat cu atenție. Autorii proiectului și desenelor au realizat numai depunerea comenzii pentru confecționarea decorațiilor și ridicarea distincțiilor, iar supravegherea realizării tehnice a comenzii a fost efectuată de conducerea Cancelariei de Stat (șeful Aparatului Președintelui) și, în parte, de pictorul Simion Odainic. Ca rezultat, confecționarea însemnelor de stat, cu excepția a unora din ele, a lăsat de dorit. Să concretizăm: dacă turnarea Ordinilor „Ordinul Republicii”, „Ștefan cel Mare” și a Medaliei „Mihai Eminescu” au fost realizată la un nivel satisfăcător, atunci confecționarea tehnică a Medaliei „Meritul Militar”,

17 *Arhiva autorului*, Avizul Secției pentru problemele legislației și ordinii de drept a Secretariatului Parlamentului Republicii Moldova din 8 iunie 1992, fără număr, semnat de Mihai Petrache (copie).

18 „*Monitorul Oficial al Republicii Moldova*”, 1992, nr. 7, 30 iulie, partea I, art. 151.

„Pentru Vitejie” și, îndeosebi, „Meritul Civic”, indiferent de faptul că au redat întocmai imaginile, nicidecum nu a corespuns viziunilor autorilor.

Astăzi, după trecerea a 25 de ani de la adoptare, putem afirma că proiectul propus și realizat a fost un succes al argumentelor renovatoare asupra viziunilor conservatoare, care, cu certitudine, erau dominante în acea perioadă. Indiferent de lacunele care există, Legea cu privire la distincțiile de stat ale Republicii Moldova funcționează în conceptul inițial până în prezent, pe parcurs fiind operate doar completări și modificări ale ei.

INSTITUIREA SISTEMULUI DISTINCȚIILOR DE STAT ALE REPUBLICII MOLDOVA

REZUMAT

La 27 august 1991 Parlamentul Republicii Moldova adoptă Declarația de Independență, eveniment-catalizator al procesului de edificare a structurilor statului și de adoptare a atributelor puterii de stat, inclusiv instituirea sistemului național de distincții. Procesul a fost accelerat de solicitările a numeroase persoane fizice și juridice și, mai ales, de conflictul militar de la Nistru, obligativitatea morală a statului de a sprijini apărătorii integrității teritoriale a Republicii Moldova devenind iminentă.

Proiectul Legii cu privire la distincțiile de stat, în condițiile lipsei unor tradiții autohtone și a unor specialiști în domeniul faleristicii, a fost elaborat în cadrul Serviciului cadre și decorări al Președinției, autorul fiind principalul artizan al actului. Au fost solicitate opiniile Academiei de Științe, ale uniunilor de creație și ministerelor, care cumulativ au propus pentru instituire 12 ordine (cu 16 variante de denumiri), 22 de medalii (cu 26 de denumiri) și 14 titluri onorifice,

După avizarea proiectului în comisiile Parlamentului, Președinția elaborează proiectul final, pledând și propunând spre adoptare următorul sistem de distincții ale statului: două ordine („*Ordinul Republicii*”, „*Ștefan cel Mare*”), patru medalii („*Meritul Militar*”, „*Pentru Vitejie*”, „*Mihai Eminescu*”, „*Meritul Civic*”) și trei titluri onorifice.

Legea cu privire la distincțiile de stat ale Republicii Moldova a fost aprobată de Parlamentul Republicii Moldova la data de 30 iulie 1992 cu majoritate de voturi și rămâne în vigoare după un sfert de veac.

Cuvinte-cheie: faleristică, distincții de stat, Republica Moldova, ordin, medalie, titlu onorific.

THE ESTABLISHMENT OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA'S SYSTEM WITH REGARDS TO THE STATE DISTINCTIONS

ABSTRACT

On the 27th of August 1991, the Parliament of the Republic of Moldova issued a Declaration of Independence, a catalysing event which led to the establishment of the

state's structures. Subsequently, appropriate guidelines regarding the establishment of the National System of State Distinctions were created.

This process was accelerated by the demands made towards the Presidency as a result of the ongoing military conflict on Dniester River. It became necessary for the state of Republic of Moldova to support the defenders fighting for its own territorial integrity.

The Draft Law regarding the State Distinctions, where there were no local traditions and professionals in the phaleristics domain, was developed by the HR and Decorations Department within the Presidency. The author was the main creator of this act.

There were requested various opinions on the matter from the Academy of Science, ministries and Creative Unions and collectively 12 Orders (with 16 various names), 22 Medals (with 26 names) and 14 Honorary Titles were proposed for consideration.

The final Project, debated in the Parliament, was subsequently elaborated by the Presidency and comprises the following Distinctions System of the State : two Orders (*„Ordinul Republicii”* [“*The Order of the Republic*”], *„Ștefan cel Mare”* [“*Stephen the Great*”]), four Medals (*„Meritul Militar”* [“*Military Merit*”], *„Pentru Vitejie”* [“*For Courage*”], *„Mihai Eminescu”, „Meritul Civic”* [“*Civic Merit*”]) and three Honorary Titles.

The Law regarding State Distinctions of the Republic of Moldova was approved by the Parliament of the Republic of Moldova on the 30th of July 1992 obtaining a majority of votes and is still currently valid.

Keywords: phaleristics, state distinctions, Republic of Moldova, order, medal, honorary title.

04.09.2018

Nicolae Schițco – bibliograf, sociolog, heraldist secretar în Cabinetul de heraldică, Aparatul Președintelui Republicii Moldova, Bulevardul Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 154, MD-2073 Chișinău, Republica Moldova; secretar al Comisiei Naționale de Heraldică de pe lângă Președintele Republicii Moldova; e-mail: nicolae.schitco@gmail.com

Noile monede metalice circulatorii din Republica Moldova¹

Corneliu MELNIC

Existența unui stat se bazează pe instituțiile sale fundamentale, între care și banca centrală. Crearea Băncii Naționale a Moldovei în anul 1991 a fost un simbol al independenței economice a noului stat, care se naște – Republica Moldova. Înființarea Băncii Naționale a Moldovei (în continuare – BNM) a însemnat asigurarea premiselor pentru organizarea monetară, care îi atribuie acesteia un rol important ca organ unic de emisiune monetară pe teritoriul Republicii Moldova. Emisiunile monetare reprezintă expresia suveranității și independenței unui stat, fiind totodată un mijloc important de propagare a simbolicii statale care, pe lângă informații referitoare la monedă ca mijloc de plată, oferă utilizatorului contemporan informații politice și heraldice legate de autoritatea emitentă.

Obiectivul BNM în domeniul stabilității circulației monedei naționale este promovarea, urmând principiile continuității și credibilității, a politicii, care asigură economia cu monedă națională, în strictă concordanță cu necesitățile reale ale circulației monetare.

Întru asigurarea eficientă a atribuției BNM, ce activează ca organ unic de emisiune a monedei naționale, în special în vederea asigurării circulației monetare, un rol important îl deține stabilirea optimă atât a structurii de nominale a monedei naționale cât și atribuirea fiecărui nominal a formei însemnului monetar: monedă și/sau bancnotă. În practica mondială pentru stabilirea structurii nominale (șirului/seriei de nominale) și a formelor de realizare a lor sunt utilizate diverse metode, dintre care cea mai des utilizată este modelul D-metric (Empirical law de L.G. Payne și H.M. Morgan).

Modelul D-metric ia în considerare puterea de cumpărare, care se reflectă prin salariul mediu zilnic (indicatorul D), ca un factor principal pentru a determina:

- nominalul minim și maxim al monedei naționale ce corespunde situației economice curente,
- intervalele în care trebuie să fie prezente câte un însemn monetar,
- pragul rezonabil de trecere de la monedă la bancnotă.

¹ Comunicare prezentată la *Al XII-lea Simpozion de Heraldică, Chișinău, 27 aprilie 2018.*

Anul	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Salariul mediu lunar, MDL	3,194	3,478	3,765	4,127	4,611	5,084	5,740	6,180	6,650	7,250	7,950
Salariul zilnic – D, MDL	106	116	126	138	154	169	191	206	222	242	265
Moneda 5, D/100, MDL	1.06	1.16	1.26	1.38	1.54	1.69	1.91	2.06	2.22	2.42	2.65
Moneda 6, D/50, MDL	2.13	2.32	2.51	2.75	3.07	3.39	3.83	4.12	4.43	4.83	5.30
Moneda/Bancnota, D/20, MDL	5.3	5.8	6.3	6.9	7.7	8.5	9.6	10.3	11.1	12.1	13.3
Bancnota 1, D/10, MDL	10.6	11.6	12.6	13.8	15.4	16.9	19.1	20.6	22.2	24.2	26.5

Aplicând modelul D-metric pentru condițiile Republicii Moldova și prognozele dezvoltării economiei naționale pe termen mediu, s-a evidențiat următoarele:

1. din anul 2011 era necesară introducerea monedei metalice de 1 leu;
2. din anul 2011 a fost necesară introducerea unui nou nominal de 2 lei, reprezentat prin monedă metalică;
3. încă din anul 2011, conform condițiilor economice, a apărut necesitatea de schimba nominalul de 5 lei din bancnotă în monedă metalică;
4. din anul 2018 nominalul de 10 lei este necesar de a fi prezentat în monedă metalică.

Astfel BNM a emis în circulație, începând cu data de 28 februarie 2018, o serie nouă de monede metalice: de 1, 2, 5 și 10 lei. Acestea vor circula în paralel cu bancnotele existente de aceeași valoare nominală.

De ce au fost puse în circulație monede noi în locul bancnotelor? Cauzele și obiectivele sunt multiple:

- uzura rapidă a bancnotelor cu valoare mică („*zona de monetizare*”);
- obținerea unor economii substanțiale ale costurilor de producție suportate de bancă;
- moneda de 2 lei simplifică achitățile în numerar;
- noile monede corespund standardelor internaționale de calitate și securitate;
- noile monede creează o comoditate în utilizare: *monedele sunt ușoare și subțiri*;
- noile piese dau dovadă de o estetică și un design inovator unic;
- stimularea metodelor alternative de plăți;
- respectul față de mediul înconjurător.

Punerea în circulație a monedei noi în locul bancnotelor a inclus mai multe etape: stabilirea designului monedelor metalice noi, a caracteristicilor tehnice, a elementelor de siguranță, producerea și informarea publicului larg.

Una dintre cele mai importante etape a fost elaborarea designului aversului și reversului monedelor noi.

Moneda metalică națională, pe lângă funcțiile practice, economice, reprezintă o sursă importantă de identitate și de manifestare a simbolismului național. Ea constituie un document prețios, care oferă sub formă condensată informații privind realitățile politice, economice, religioase, culturale și artistice ale unui stat. Mai mult decât orice alt obiect arheologic moneda reușește să adune atât un mesaj scris (așa cum este cazul în general) prin legenda sa, cât și unul iconografic – prin reprezentările figurale – și respectiv metrologic – prin dimensiuni și greutate. În zilele noastre, monedele și bancnotele sunt la baza oricărui sistem economic modern.

Pentru elaborarea conceptului și stabilirea elementelor de design ale monedelor metalice cu valoarea nominală de 1 leu și 2 lei, în perioada 27 iunie – 4 august 2017, BNM a organizat consultări publice. În scopul examinării propunerilor de către public și selectării conceptelor câștigătoare, s-a instituit *Comisia privind selectarea conceptului pentru monedele cu valoarea nominală de 1 leu și 2 lei*, prezidată de viceguvernatorul BNM, Ion Sturzu, din componența căreia au făcut parte 9 persoane, dintre care 5 reprezentanți din cadrul BNM și 4 din afara băncii (Mariana Șlapac, Veaceslav Ioniță, Liubomir Chiriac și Mihai Bologan).

La concurs au participat în total 33 de persoane care au propus 80 de concepte. Conceptele prezentate în cadrul concursului s-au axat pe elemente de design precum ornamente tradiționale naționale, harta Republicii Moldova, Stema de Stat a țării noastre, efigia lui Ștefan cel Mare și Sfânt, imaginea stejarului lui Ștefan cel Mare, elemente din flora și fauna specifică. Din noianul de propuneri au fost selectate șase concepte câștigătoare, câte trei pentru fiecare valoare nominală a monedelor.

Astfel, pentru conceptul de design al monedei metalice cu valoarea nominală de 1 leu locul 3 a revenit lui Alexandru Miherea, premiat cu moneda comemorativă „Cetatea Soroca”, locul 2 a fost câștigat de Georgeta Vrabie, premiată cu monedă comemorativă „1900 de ani de la inaugurarea Columnei lui Traian”, iar pe locul 1 s-a plasat Alexei Zubarev, premiat cu monedă comemorativă „20 de ani de la introducerea monedei naționale în Republica Moldova”.

Pentru conceptul de design al monedei metalice cu valoarea nominală de 2 lei câștigătorii au fost: locul 3 – Octavian Corcodei, locul 2 – Artiom Burîchin, locul 1 – Alexei Zubarev, premiile fiind identice cu cele de la categoria precedentă.

Însă BNM nu s-a oprit aici și a lucrat în continuare asupra conceptului de design al monedelor metalice noi. Inspirându-se din propunerile câștigătoare, dar nu numai, BNM a dezvoltat conceptul general și a elaborat un design unic pentru monedele metalice cu

valoarea nominală de 1 leu și 2 lei, dar și pentru cele de 5 lei și 10 lei, fapt care reprezintă un concept excepțional, inovator și incomparabil cu sistemele monetare ale altor state. Astfel, prin unirea celor patru monede se obține pe avers imaginea stilizată a stemei Țării Moldovei îmbinând elemente din diferite epoci, inclusiv referitoare la Domnia Țării, iar pe revers imaginea stilizată a Stemei de Stat a Republicii Moldova. Proiectul propus de design, adaptat cerințelor moderne, conține atât elemente de design atractive, cât și elemente de securitate modernizate.

Pentru realizarea aversului au fost utilizate ca bază imagini reprezentând stema veche a Țării Moldovei, de la cea pe care o vedem pe Clopotul dăruit de Ștefan cel Mare paraclisului caselor domnești de la Mănăstirea Bistrița până la cele din pisaniile baroce. Practic, avem de a face cu o reinterpretare artistică a acestui element de mare importanță culturală și istorică pentru Moldova medievală, realizată întru căutarea asigurării legăturii dintre trecut și prezent și în dorința de a aprinde mândria națională.

Pe reversul monedelor au fost reproduse elemente ce se regăsesc în Stema de Stat a Republicii Moldova, astfel încât poziționând pieselor în funcție de valoarea lor, vom obține întreagă imagine a acestui însemn heraldic.

Este de menționat că un rol important la elaborarea designului monedelor metalice noi l-a jucat colaborarea cu Comisia Națională de Heraldică de pe lângă Președintele Republicii Moldova și în special cu dl dr. Silviu Tabac, Heraldist de Stat al Republicii. Acestora li se datorează examinarea și avizarea repetată a calității heraldice a emblemelor utilizate pe aversul și reversul monedelor metalice noi, dar și participarea activă la descrierea conceptului final al pieselor.

După cum am arătat mai sus, designul monedelor include în mod obligatoriu și elemente de securitate ce împiedică falsificarea lor. Primul dintre acestea este reprezentat de o imagine latentă² (dacă se înclină piesa stânga-dreapta se observa cele două litere R și M – inițialele Republicii Moldova), precum și de microgravură.

Mai jos sunt descrise elementele de design pentru fiecare valoare nominală în parte a aversului și reversului monedelor metalice noi.

Moneda metalică cu valoarea nominală de 1 leu

Avers: în plan central imaginea unei semiluni întoarse figurate cu chip feminin; în partea stângă o parte a capului de bour; în partea de jos Stema de Stat a Republicii Moldova; în exergă, pe dreapta, legenda în arc de cerc: „REPUBLICA MOLDOVA”.

Revers: în plan central valoarea nominală „1 LEU”; în partea de jos anul emisiei; pe suprafața monedei, pe fundal, elemente din Stema de Stat a Republicii Moldova; în partea de sus, în exergă – monograma din literele capitale „R” și „M” (abrevierea denumirii

2 *Imagine latentă – imagine ascunsă, care devine vizibilă alternativ când moneda se înclină pe unul din axuri.*

Republica Moldova) în imagine latentă la înclinarea pe axul stânga-dreapta; pe suprafața cifrei monedei se aplică un element de siguranță: microgravura cu legenda „BNM”.

Muchie: zimțată cu profil personalizat în trei grupuri de zimți.

Moneda metalică cu valoarea nominală de 2 lei

Avers: în plan central imaginea unui soare figurat cu chip masculin; în partea dreaptă o parte a capului de bour; în partea de jos Stema de Stat a Republicii Moldova; în exergă, pe stânga, legenda în arc de cerc: „REPUBLICA MOLDOVA”.

Revers: în plan central valoarea nominală „2 LEI”; în partea de jos anul emisiei; pe suprafața monedei, pe fundal, elemente din Stema de Stat a Republicii Moldova; în partea de sus, în exergă – monograma din literele capitale „R” și „M” (abrevierea denumirii Republica Moldova) în imagine latentă la înclinarea pe axul stânga-dreapta; pe suprafața cifrei monedei se aplică un element de siguranță: microgravura cu legenda „BNM”.

Muchie: zimțată.

Moneda metalică cu valoarea nominală de 5 lei

Avers: în plan central o parte a capului de bour, cu coarnele încadrând o stea cu opt raze în chip de Luceafăr și fiind timbrate de o coroană deschisă; în partea dreaptă a coroanei apare o roză heraldică, iar în cea stângă Stema de Stat a Republicii Moldova; în exergă, sus, legenda în arc de cerc: „REPUBLICA MOLDOVA”.

Revers: în plan central valoarea nominală „LEI 5”; în partea de jos anul emisiei; pe suprafața monedei, pe fundal, elemente din Stema de Stat a Republicii Moldova; în partea de sus, în exergă – monograma din literele capitale „R” și „M” (abrevierea denumirii Republica Moldova) în imagine latentă la înclinarea pe axul stânga-dreapta; pe suprafața cifrei monedei se aplică un element de siguranță: microgravura cu legenda „BNM”.

Muchie: zimțată cu profil personalizat în cinci grupuri de zimți.

Moneda metalică cu valoarea nominală de 10 lei

Avers: în plan central imaginea scutului din stema dinastică a lui Ștefan cel Mare și Sfânt, flancată la stânga de Stema de Stat a Republicii Moldova; în partea de sus o parte a capului de bour; în exergă, jos, legenda în arc de cerc: „REPUBLICA MOLDOVA”.

Revers: în plan central valoarea nominală „10 LEI”; în partea de jos anul emisiei; pe suprafața monedei, pe fundal, elemente din Stema de Stat a Republicii Moldova; în partea de sus, în exergă – monograma din literele capitale „R” și „M” (abrevierea denumirii Republica Moldova) în imagine latentă la înclinarea pe axul stânga-dreapta; pe suprafața cifrei monedei se aplică un element de siguranță: microgravura cu legenda „BNM”.

Muchie: zimțată cu profil personalizat și cu legenda „* MOLDOVA * MOLDOVA”.

În scopul luptei împotriva contrafacerii și în cel al facilității de utilizare a monedelor metalice noi de către public și în economie, fiecare monedă metalică circulatorie conține anumite caracteristici tehnice și elemente de siguranță pentru a contracara contrafacerea acestora. De menționat că elementele de securitate ale monedelor noi – compoziția

materialului, muchia pieselor zimțată sau inscripționată, imaginea latentă, microgravura – asigură unicitatea acestor produse și înlătură practic orice tentativă de falsificare.

Necesitatea și importanța elementelor de siguranță ale monedelor metalice noi, reiese nu numai din motivele contrafacerii acestora, dar și din beneficiile pe care le-ar aduce, în conformitate cu cele mai bune practici de domeniu:

- îmbunătățirea calității, securitatea crescută și siguranță în determinarea autenticității monedelor – monede mai calitative și mai sigure împotriva contrafacerii;
- sporirea credibilității monedei naționale și diminuarea gradului de contrafacere;
- identificarea și procesarea calitativă a monedelor pe echipamente automate – performanțe pentru verificarea, autentificarea, numărarea, trierea monedelor;
- simplificarea utilizării monedelor și identificarea ușoară a autenticității, de către populație;
- sporirea credibilității pentru dispozitivele de distribuire a monedelor.

În tabelul de mai jos sunt prezentate caracteristicile tehnice și elementele de siguranță a monedelor metalice noi.

Valoarea nominală	Compoziția	Diametrul (mm)	Grosimea (mm)	Greutatea (gr)	Formă	Cant zimțat	Imagine latentă	Proprietăți magnetice
1 leu	Oțel placat cu nichel	21.5	1.8	4.45	rotundă	trei grupe de zimți	Imagini ascunse care sunt vizibile alternativ când se înclină reversul monedei stânga-dreapta: litera „R” și litera „M” – inițialele Republicii Moldova	da
2 lei	Oțel placat cu nichel	23.7	2.2	6.7		zimțat		
5 lei	Bimetal: interior 16.6 mm oțel placat cu nichel, exterior oțel placat cu alamă	24.4	2.25	7.1		zimțat		
10 lei	Bimetal: interior 17.4 mm oțel placat cu alamă, exterior oțel placat cu nichel	25.3	2.3	7.65		zimțat cu profil personalizat: inscripție text „*MOLDOVA*MOLD OVA”		

Pentru a asigura informarea publicului despre noile monede metalice cu valoarea nominală de 1, 2, 5 și 10 lei, BNM a desfășurat o campanie amplă de comunicare (a se vedea tabelul de mai jos) vizând atingerea audiențelor prin canale multiple (bănci licențiate, poștă, public, retaileri etc.). Cel mai important eveniment a constituit ceremonia de lansare a monedelor metalice noi, care a fost pe larg mediatizată și a avut loc la 28 februarie 2018 la Palatul Republicii din Chișinău. În cadrul acestui eveniment au participat personalități de rang înalt și au luat cuvântul Guvernatorul BNM, viceguvernatorul BNM, Președintele Parlamentului și alții. Campania de informare a furnizat părților interesate informații importante despre monedele noi și despre elementele lor de siguranță (broșuri, postere, spoturi publicitare, seturi de prezentare, prezentări etc.), fapt care a sporit încrederea publicului în moneda națională și în final a generat succesul proiectului de emisie a monedelor metalice noi. Monedele metalice noi au fost promovate și printr-un set de bancă, cuprinzând cele patru piese, care este utilizat în scop de reprezentanță și protocol. O astfel de activitate, examinând practica internațională, se desfășoară prin intermediul

diferitelor mijloace de informare printre care un mijloc eficient îl constituie realizarea broșurilor și a posterelor publicitare.

Comunicația acoperită de către mass-media
Mijloace multimedia Metode tradiționale și modern de comunicare
Accent: informație
Recunoașterea monedelor metalice noi Acceptarea ca instrument de plată
Grupul țintă: publicul larg
Informarea privind designul, caracteristicile tehnice, elementele de siguranță ale monedelor metalice noi

Astfel, în procesul de realizare a acestui proiect ambițios, noile monede au suportat o îmbunătățire continuă și credem că rezultatul scontat a fost obținut. Iar aceasta se datorează în mare parte echipei BNM responsabile de desfășurarea proiectului, instituțiilor cu care am colaborat și publicului, care a pus suflet în conceptele expediate la concursul anunțat de bancă.

NOILE MONEDE METALICE CIRCULATORII DIN REPUBLICA MOLDOVA

REZUMAT

Banca Națională a Moldovei, începând cu data de 28 februarie 2018, a pus în circulație o serie nouă de monede metalice: de 1, 2, 5 și 10 lei, care vor circula în paralel cu bancnotele existente de aceeași valoare nominală. Punerea în circulație a noilor monede va optimiza utilizarea banilor în numerar din Republica Moldova conform celor mai bune practici internaționale în domeniul circulației monetare.

Noile monede sunt introduse urmare unui amplu studiu economic privitor la utilizarea banilor în numerar în Republica Moldova și pe plan internațional și a angajat consultări publice cu experți independenți, autorități locale și centrale, reprezentanți ai mediului de afaceri și bancar, care au confirmat concluziile formulate de studiul BNM.

Designul novator unic oferă o imagine avantajoasă leului moldovenesc. Noile monede întrunesc cele mai înalte standarde de calitate și elemente cu un nivel înalt de siguranță, care asigură o protecție eficientă împotriva contrafacerii.

Cuvinte-cheie: Republica Moldova, monedă metalică, leu moldovenesc, Banca Națională a Moldovei, numismatică.

NEW CIRCULATION METAL COINS FROM REPUBLIC OF MOLDOVA

ABSTRACT

Starting with 28 February 2018, the National Bank of Moldova put into circulation a new series of metal coins with a face value of 1, 2, 5 and 10 lei, which will be circulating in parallel with the existing banknotes of the same face value.

The putting into circulation of new metal coins will optimize cash currency in the Republic of Moldova according to the best international practices in the currency circulation field and conducted public consultations in the summer-autumn of last year with independent experts, local and central authorities, representatives of the business and banking environment.

The unique innovative design offers an advantageous image to the Moldovan leu. The new coins meet the highest quality standards and include top-level safety elements, which ensure an effective protection against counterfeiting.

Keywords: Republic of Moldova, metal coin, Moldovan leu, National Bank of Moldova, numismatic.

11.09.2018

Corneliu Melnic – economist, șef al Direcției operațiuni cu numerar, Banca Națională a Moldovei, bulevardul Grigore Vieru, nr. 1, MD-2005 Chișinău, Republica Moldova; e-mail: corneliu.melnic@bnm.md

